

ПЯЦАК

ВЫДАННЯ БЕЛАРУСКАГА КУЛЬТУРНА-
АСЬВЕТНІЦКАГА ЦЭНТРА
КЛІЁЛЕНД
ЗША

№ 6-7 1991

Афорт Сямёна Геруса «Маё дзяцінства» — гэта своеасаблівая старонка аўтабіяграфіі мастака. Нарадзіўся ён на Наваградчыне ў небагатай сям'і. Пасьля вайны закончыў педвучылішча ў Наваградку, а потым Віленскі мастацкі інстытут. Некаторы час працаваў старэйшым выкладчыкам на кафэдры графікі ў Віленскім мастацкім інстытуце. Але мара малываць ў роднай Беларусі не пакідала маладога таленавітага мастака ніколі. Таму, ў 1953 годзе, ён вярнуўся на Бацькаўшчыну. З тых часоў культурнае жыццё Менска нельга ўяўіць без яго лірычна-псыхілягічных твораў. Зь некаторымі творамі Сямёна Геруса, чытачы «Полацака» змогуць пазнаёміцца у сёньняшнім нумары часопіса.

Polacak

Published with the financial support of the parish
Mother of God of Zyrovice,
Cleveland, Ohio, USA.

Друкуеца пры фінансавай дапамозе царквы Жыровіцкае Божае Маці,
Беларускай Аўтакефальтай Праваслаўнай Царквы, г. Кліўленд, штат
Агаё.

Рэдакцыйная калегія: Святлана Белая (рэдактар), Міхась
Белямук (сакратар), Янка Салавянюк, сябры -- Сяргей
Карніловіч, Іна Каҳаноўская, Вольга Дубаневіч (МакДэрмат),
Лідзія Лазар--Ханенка, Янка Ханенка.

Editorial board : Svetlana Belaia (Editor), Michael Bielamuk (Secretary),
Jan Solowienuk, Members -- Serge Karnilovich, Ina Kachanovski, Olga
Dubanevich (Mc Dermott), Lydia Lazar-Chanenka, Yanka Chanenka.

Ганаровыя сябры рэдкалегії:
Анатоль Белы, Васіль Быкаў, Іосіф Юхо.

Прозвішчы падпішчыкаў і ахвярадаўцаў рэдакцыя
будзе публікаваць у часопісе.

All correspondence should be addressed to:
S.Belaia or M.Bielamuk,
10915 Lake Rd., Cleveland, Oh. 44102, USA.
Tel. (216) 651-3451

Зъмест

Віктар Шніп. Час прыйшоў.....	3
Бацькаўшчына ў нас адна!	
Кастусь Акула.....	4
Янка Залпруднік.....	4
Інтэлігэнцыя з Бацькаўшчыны.....	5
Наша гісторыя	
Іосіф Юхно. Вуніі Вялікага княства Літоўскага.....	6
Волга Дадзімава. Аркестравое выканальніцтва Беларусі.....	11
Эрнэст Ялугін. Сьвечкі на Дзяды. (Заканчэныне). Пад бел-чырвона-белым сцягам	17
Анатоль Белы. Як абвяшчалі незалежнасць Беларусі	26
Памяць зямлі	
Міхась Белямук. Лісты ад Міколы Ермаловіча (Працяг).	30
Успаміны Яўгена Ціхановіча (Працяг).	37
Пачынальнікі	
Юльяна Дубляйкоўская Алёзіа Пашкевічанка-Цётка.....	46
Мацьвеў Рэлкай-Смартышок «Абездолены мой стромны шлях».....	49
Анатоль Бярозка.	51
«Вядучы матыў».....	51
«Сягоныня патухла тваё акно...».....	52
«Ліст да маці».....	53
Далёкае і блізкае	
Міхась Белямук. Пачатак.....	54
Роднае слова	
Святлана Белая. Апокрыfy мінулыx дзён.....	59
Масей Сяднёў. «Творчасць».....	61
«Масей міласэрны».....	61
«Адкуль мы пайшли».....	62
«Саляны слуп».....	62
Уладзімір Бакуновіч У вяночок нашай мовы.....	63
Міхась Кавыль. Край красы.....	64
Святлана Белая. Максімава Яраславія.....	66
Чарнобыльскі шлях	
Ірина Кісяллёва. Чарнобыль: спраба аналізу сітуацыі (Заканчэныне).	73
Кастусь Акула. Вясёлыя блакітныя вочкі.....	76
Згу́кі з Бацькаўшчыны	
Алесь Анціпенка. Аднаўленыне Беларускае	77
Хрысьціянскае Дэмакратыі.....	77
Святлана Менская. «...к тому месту велику ласку имають».....	79
З жыцця эміграцыі.....	82
Андрэй Карпук. Мастацкая распрацоўка макета вокладкі, шрыфтоў і заставак рубрык	
Яўген Ціхановіч. Плякат «Цётка»	
На першай бачынцы вокладкі: «Беларусачка», мастачка Раіса Сіпліевіч	

Час прыйшоў...

Віктар Шніп

Час прыйшоў—родны край у пакутах людзкіх адраджаеща,

І турма, у якой нарадзіліся мы, разбураеца.

Разбураеца, пылам атрутным нам поўнячы душы.

«Не бурыце мой дом!» — звар'яцела гарланіць нядужы.

Ён нядужы душой і ягонае рабскае цела

Волі ведаць ня хоча — яно ад маны распанела.

І ня трэба яму наша мова і нашыя святы,

І чужынец яму абяцаў залачоныя краты.

Ну а ты, моцны целам і моцны збалелай душою,

Уздымаючы Волі штандар над бацькоўскай зямлёю,

Не баішся даўно ў гэтым сьвеце здурнелым нічога,

Акрамя неразумнае братняе здрады і Бога...

Час ідзе — родны край у пакутах людзкіх адраджаеща

І турма, у якой нарадзіліся мы, разбураеца.

Віншуе ўсіх,
каму дарагая ідэя Беларускага Адраджэння,
з паўторным абвяшчэннем
незалежнасці Беларусі!
25 сакавіка 1918 года —
25 жніўня 1991 года

Бацькаўшчына ў нас адна!

Рэдакцыі часопіса «Полацак».

Вельмі Шаноўная Рэдакцыя. Ваш часопіс нарадзіўся і ўжо «абрастае ў пер'е» гэта ў нас пад бокам.

Усім Вам, што яго нарадзілі, спавалі, а цяпер трывожыцца ды сілы й час шчода аддаеце, каб рос і дужэй—памажы, Божа!

Ранейшым і пазнейшым беларускім «Калюмбусам» у Новым Свіце, нашым суродзічам — ураджэнцам ЗША й Канады, ёсьць нагода прывітаць «навабранца» на ніве беларускай эміграцыйнай прэсы. У працы й змаганыні за нацыянальнае й культурнае ды эканамічнае адраджэнне ды поўнае вызваленне Беларусі з маскоўскага ярма, жадаю Вам і Вашым супрацоўнікам добрага здароўя й поспехаў ды плёнай ў творчай працы.

Кастусь Акула,
пісьменнік, рэдактар часопіса «Зважай»

Рэдакцыі часопіса «Полацак».

З падзякай за добры часопіс «Полацак» і пажаданнямі далейшай удачы ў нялёгкай выдавецкай справе —

Янка Запруднік,
рэдактар газеты «Беларус»

Рэдакцыі часопіса «Полацак»,

яго шаноўным чытачам,
усім Беларусам на Бацькаўшчыне
і за яе межамі.

Мы, нацыянальна сувядомыя Беларусы, што стаяць на пазыцыях адраджэння нашай мовы, гісторыі і культуры, віншуем зь гістарычнай падзеяй у культурным і духоўным жыцці нашага Беларускага народу—выходам у съвет часопіса «Полацак».

Па сутнасці, гэта першы часопіс вольнай беларускай прэзы, які сёняня па чаў распаўсюджвацца на Бацькаўшчыне. Першыя нумары часопіса даюць падставы сцвярджаць, што ён пачаў выдавацца рэгулярна, што за кароткі час ён набыў свой твар, што ён успрыняў лепшыя ўзорныя выданыні свабоднага беларускага друкавання, гвалтоўна задушанага сталіншчынай.

Вы распачалі вялікую гістарычную справу, вартую вашай гісторыі, нашага адраджэння, нацыянальнага самасцяўрджэння. Зьяўленыне часопіса «Полацак» у такі гістарычны момант надае ўсяму нашаму руху адраджэння яшчэ большую радасць, перакананье, моц. Мы ад чулі руку падтрымкі сваіх суродзічаў.

Ад нас доўгия гады адміністрацыяна-камандная систэма ўтывала Ваша жыццё, старання замоўчала Вашы здабыткі ў галіне культуры, літаратуры, навукі, пляткарыла на Вас; aberагала ад контактаўвання з Вамі; прывучала, што ў «советскіх собственнай гордосьці», а ў праклятых буржуяў толькі загніваныне. Таму і натраўлівала частку кроўнага народу на другую яго частку.

Ваш часопіс пачаў актыўна разбураць гэты бальшавіцкі міф аб варожасці і калабарацыяне нашых суйчыннікаў. У сілу такіх абставінаў ён заступіў мейсца ў пярэдніх шыхтах Беларускіх Змагароў за нашу Бацькаўшчыну за нашае нацыянальнае адраджэнне.

Усе мы ўжо добра зразумелі, што во раг у нас адзіны — гэта адміністратыўна-камандная систэма пад кіраўніцтвам КПБ—КПСС, вядомая ва ўсім сьвеце пад назовай бальшавізм. Таму той, каму не-навідны бальшавізм, павінен адхіліць і яго мэтад—распальванне у шыхтах ба-рацыйтоў усё пажыраючу варожасць.

Мы прызываём сваіх суродзінцаў да згуртавання, паяднання, хрысьціянска-га даравання быльх нядобрых учынкаў, крыўдаў, знявагаў дзеля сумеснага аў-яднання супроты агульнага нашага вора-гага. Спадзяйміся, што наш заклік будзе пачуты і правільна зразуметы. Вораг наш жорсткі, вераломны, бязълітасны і вына-ходлівы, а Бацькаўшчына ў нас адна.

Жыве Беларусь!

Валянцін Акулаў, доктар філя-
зофскіх навук, прафэсар,

Іван Антанюк, пэнсіянер,

Але́сь Анціпенка, навуковец,

Міхал Арэшкаў, інжынер,

Святлана Багданкевіч, выклад-
чыца пэдагагічнага вучылішча № 1,

Павел Бараноўскі, камэрцыйны
дырэктар НВП «Адэкс»,

Рыгор Барадулін, пісьменнік,

Анатоль Бэлы, старшыня клуба
«Спадчына»,

Магрэта Буткевіч, філэляг,

Нінэль Буткевіч, пэнсіянерка,

Артур Вольскі, пісьменнік,

Анатоль Грыцкевіч, доктар гіс-
тарычных навук, прафэсар,

Аўгэн Гучок, ст.рэдактар выда-
вештва «Народная асьвета»,

Вольга Іпатава, пісьменніца,

Міхась Казлоўскі, старшыня «Бе-
ларускай хаткі»,

Мікалай Кавалёў, сябра клуба
«Спадчына»,

Алена Кавальчук, тэхнік,

Аўгэн Лаўрэль, навуковец,

Аляксандра Лісоўская, загадчы-
ца дзіцячай бібліятэкі № 2,

Аляксандр Люцко, кандыдат
фізыка-матэматычных навук, выкладчык,
Ларыса Максімава, кандыдат
стар,

Галіна Максімава, пэнсіянерка,

Лілія Матусевіч, паэтэса,

Тамара Мірановіч, гал бухгалтэр,
Віктар Навуменка, фізік,

Тамара Новікова, ст. выкладчык
інстытута ўдасканалення настаўнікаў,

Уладзімір Новік, рэдактар вы-
давештва «Ураджай»,

Вацлаў Нямковіч, навуковец,

Васіль Пятачэнка, сябра Белару-
скай сляянскай партыі,

Ала Саскавец, пэдагог,

Анатоль Сілянкоў, журналіст,

Карлас Шэрман, пісьменнік,
віц-прэзыдант Беларускага ПЭН-цэнтра,

Віктар Шніп, паэт,

Юры Штыхаў, доктар гістарычных
навук, прафэсар,

Эрнэст Ялугін, пісьменнік, рэ-
дактар газеты «Наша слова»,

Васіль Якавенка, пісьменнік,

Вера Якімовіч, пэнсіянерка,

Мікалай Якімовіч, пэнсіянер.

НАША ГІСТРЯЯ

Вуніі Вялікага княства Літоўскага

Іосіф Юхно

Дзяржаўна-прававы саюз паміж Вялікім княствам Літоўскім і Польшчай, які працягваўся каля 400 гадоў, зрабіў значны ўплыў на ўсю гісторыю народу гэтых дзяржаваў. Пачатак саюзу (вуніі) быў пакладзены пагадненнем, што адбылося 16 жніўня 1385 года ў замку Крэва (цяпер вёска Смаргонская р-на, Горадзенскай вобласці), дзе вялікі князь Літоўскі Ягайла (у праваслаўным хрышчэнні Якаў) прыняў прapanову прадстаўнікоў Польшчы ажаніца на польскай каралеве Ядзівізе і tym самым злучыў абедзве дзяржавы пад сваёй уладай. Згодна з гэтым пагадненнем Ягайла ажаніўся з Ядзівігай, прыняў каталіцкую веру і пачаў распаўсюджаваць яе ў Беларусі і Літве.

Вялікае княства Літоўскае, як адна з буйнейшых дзяржаваў Эўропы, склалася ў XII—XIII ст. на тэрыторыяльной, этнічнай і дзяржаўна-культурнай аснове беларускай. Але трэба мець на ўвазе, што ў той час яшчэ не было назвы «Беларусь», якая узынікла толькі ў канцы ХVII—XIX ст., а да гэтага часу наш народ насіў розныя імёны. Самая старая ўпрыгожытныя—будзіны, неўры, потым крывічы, дрэговічы або драговіты, радзімічы, бужане. Пачынаючы з XIII ст. і да другой паловы XIX ст., большую частку Беларусі называлі Літвой. Напрыклад, А.Міцкевіч, які нарадзіўся ў Наваградку, пісаў аб сваёй радзімі: «О, Літва, айчына моя», а горад Бярэсцце нават у 1918 годзе называўся яшчэ «Брэст-Літоўскам». Усё гэта ўносила некаторую складанасць у вывучэнны нашай гісторыі.

Прынцыпіе Ягайлам польскай кароны і каталіцкай веры (дарэчы, ён прыняў новае імя Владыслаў) ня ўнесла карэнных зменаў у дзяржаўна-прававы

лад Вялікага княства Літоўскага, бо вялікім князем і намеснікам Ягайлы ў Вялікім княстве Літоўскім і адначасова князем Полацкім быў паastaўлены ў 1397 годзе брат Ягайлы Скіргайла (Іван), а з 1392 года стрyечны брат Ягайлы Вітаут (Юры, Алляксандр), які праводзіў незалежную ні ад каго дзяржаўную палітыку. Дзякуючы Крэўскай вуніі, быў разарваны саюз Польшчы з крыжакамі, а сама Польшча выратавана ад анямечвання. Пачалося збліжэнне народу Вялікага княства Літоўскага з Польшчай, была атрымана Грунvalдская перамога, якая на стагодзідзі стымала нямецкую агрэсію на ўсходзе Эўропы. Але разам з тым Крэўская вунія прынесла і шкоду беларускаму народу: пачалося распаўсюджанне каталіцызму, а разам з ім паланізацыя беларускага народу, бо кожнага беларуса, які прыняў каталіцызм, пачалі залячыць да палякаў, а кіруючыя кілы Польшчы сталі весыці захопніцкую палітыку адносна тэрыторыі Беларусі й Украіны.

Пасля съмерці Ягайлы ў 1434 г. вунія з Польшчай развалілася, але ў 1447 г. пасля выбрання каралём Польшчы вялікага князя Андрэя Казіміра (сына Ягайлы і Софіі Гальшанская з Друцька), вунія адnavілася і трывала да 1492 года. У 1501 г. палякі зноў абрали сваім каралём вялікага князя Літоўскага і tym самым адрадзілі вунію. Такім чынам, персанальная вунія дзяржаваў дзяржаваў аднаўлялася ў 1506 і у 1548 г.

Каталіцкая агрэсія і захопніцкія імкненні польскіх фэудалаў паставіла падрывалі сілы Вялікага княства Літоўскага і не спрыялі згуртаванню сілаў супроты агрэсіі Маскоўскай дзяржавы. У выніку чаго, ужо на пачатку ХVI ст.

значная частка усходніх земель Вялікага княства Літоўскага адыйшла да Маскоўскае дзяржавы. У асабліві цяжкім становішчы апынулася Вялікае княства ў час Лівонскай вайны, у яку Вялікае княства было ўцягнута пасля таго, як 31 жніўня 1559 г. быў заключаны дагавор паміж Вялікім княствам Літоўскім і Лівонскім Ордэнам аб пратэктараце над Ордэнам Вялікага княства. Але выратаваць Орден ужо не было магчымасці, хаця войскі Вялікага княства пачалі ваенныя дзеянні супроты Масквы. У лістападзе 1561 г. было дасягнута пагадненне аб далучэнні Лівоніі да Вялікага княства Літоўскага і Польшчы як сумеснага ўладання, у сувязі з чым Вялікае княства накіравала свае войскі на абарону тэрыторыі Лівоніі. У той час, як усе войскі Вялікага княства былі ў Лівоніі, Маскоўскія войскі ў весну 1562 г. ўварваліся на тэрыторыю Вялікага княства Літоўскага і спустрошлі многія гарады і паветы ўсходніх частак дзяржавы. Становішча Вялікага княства яшчэ больш пагоршылася, калі ў 1564 г. пачалі пашираць свае заходы ў Лівоніі швэдзкія войскі.

У сувязі з tym, што польскія паны адмовіліся дапамагаць Вялікаму княству Літоўскому, рада Вялікага княства са згоды Берасцейскага сойма 1566 г. назначыла сваім намеснікамі ў Лівоніі Яна Хадкевіча з самымі шырокімі паўночтвамі. У канцы 1566 г. на сойме ў Горадні, дзе прысутнічалі і паслы зь Лівоніі, было юрдычна замацавана далучэнне Лівоніі толькі да Вялікага княства Літоўскага, і ўвесі цяжар вайны быў складзены на насељніцтва Вялікага княства. Урад княства неаднаразова звяртаўся з просьбай аб дапамозе да ўраду Польшчы. Палякі-ж адказвалі, што яны будуть дапамагаць толькі пасля таго, як будзе заключана больш чесная вуні і Вялікае княства Літоўскаская абяднаенца з Польшчай. Асабліва заўзята стараўся зыліквідаваць Вялікае княства Літоўскаская сам вялікі князь Жыгімонт Аўгуст, каб

выслужыцца перад польскім каталіцкім духовенствам і атрымаць ад папы Рымскага дазвол на скасаванье шлюбу з жонкай і ажаніцца ў 4 раз, каб мець наследніка прастола. Каб дабіца зыліцца Вялікага княства з Польшчай, ён 13 сакавіка 1564 г. выдаў дэкларацыю, у якой абвясціў, што адмаўляеца ад сваіх спадчынных правоў на Вялікае княство Літоўскаская і даруе яго Польшчы. Кіруючы колы і шляхты Вялікага княства выступілі супроты гэтай дэкларацыі, бо не признаюць ўласніцкіх правоў вялікага князя на дзяржаву, а лічач яго за службовую асобу ў дзяржаве, пануючу з волі народу (арт. 2, раздзелу З Статута Вял. Кн. Літоўскага 1566 г.) Калі з дарзуннем нічога не атрымалася, Жыгімонт Аўгуст пачаў угаворваць праdstаўнікі Вялікага княства, каб яны згадзіліся на ўдзел у сумесным з палякамі сойме. Але праdstаўнікі княства не съпяляшіся на агульны сойм, хоць і не супроты былі атрымаць абяцаную дапамогу ў вайне. Каб рассысцеяць недавер праdstаўнікі Вялікага княства, Жыгімонт Аўгуст запэўняў іх, што ён будзе захоўваць праўы і інтарэсы княства і на будзе прымушаць да вуні, на будзе выдаваць ніякіх грамат бяз згоды радных паноў і будзе захоўваць Паддышаша ў складзе Вялікага княства. Усе гэтыя абяцанія былі запісаныя ў спэцыяльнай грамаце, выдадзенай у сьнежні 1568 г. у г. Войні. Клятвенныя абяцаніні й угаворы, а таксама надзея атрымаць дапамогу ад Польшчы скілі праdstаўнікі княства зьявіцца ў Люблін на пераговоры з праdstаўнікамі Польшчы.

Пасяджэнні двух соймаў: польскага і Вялікага княства Літоўскага—адбыліся 10 студзеня 1569 г. у г. Любліне. Паміж імі пачаліся спрэчкі. Прadстаўнікі княства жадалі ўтварыць такі саюз (вуні), дзе-б кожная дзяржава захоўвала-б сваю самастойнасць, свае сувэрэнныя права, а палякі намагаліся зыліквідаваць княства і далучыць яго да Польшчы. Яны падрыхтавалі праект дагавору

аб зьліцьці дзъюю дзяржаваў у адну і запатрабавалі, каб прадстаўнікі княства падпісалі яго бяз ніякага абмеркавання. Прадстаўнікі княства адмовіліся падпісаць такі практэкт і пасыля доўгіх спрэчак 28 лютага 1569 г. пакінулі ЛюбЛін і вярнуліся дадому.

Такі ход падзеі спачатку зъянтэжыў Жыгімonta Аўгуста ѹ яго польскіх дарадцаў, але затым, атрымаўшы адпушчэнне грахоу і дазвол на зламанье свайг прысягі і клятвау, дадзеных Вялікаму княству, ад вароуху каталіцкага духавенства, які пайшоу на адкрытою здраду інтарэсай Вялікага княства і 5 сакавіка выдаў незаконны акт аб адарванні ад Вялікага княства і далучэнні да Польшчы Падляшскай зямлі з гарадамі Бельскам, Драгічынам, Мельнікам і іншымі. Усім землеуласынкам Падляшша было заяўлено, што яны вызваліяцца ад прысягі Вялікаму княству і загадана прысягнучь, пад страхамі канфіскацыі маёмысці, на вернасць Польшчы. Калі гэты захопніцкі акт не атрымаў належнага адпору ні ад шляхты ўсяго княства, бо яна знаходзілася на войне з Расеяй, ні ад насельніцтва Падляшской зямлі, распрапагандаванай каталіцкім духавенствам, Жыгімонт далучуву да Польшчы ѹ украінскай землі—Валынь, Падолье, Кіеўшчыну.

З юрыдычнага боку акты аб далучэнні беларускіх ѹкраінскіх земляў да Польшчы былі незаконны і належала лічыць, што яны не маюць слаў. Паводле заканадаўства Вялікага княства Літоўскага, вялікі князь, уступаючы на прастол, даваў прысягу ѹ абяцаўся дзея нічаць толькі згодна з дзяржаўнымі законамі. Адпаведна з параграфам 12 і 15 прывілею 1492 г. і артыкуламі 1,2, 12 III-га разьдзелу Статута 1566 г. вялікі князь ня меў права зъяніць тэрыторию дзяржавы і выдаваць якія-небудзь заканадаўчыя акты бяз згоды рады і сойма. У артыкуле 4 таго-ж III-га разьдзела Статута праста ўстаноўлівалася забарона выдаваць прывілеі, якія парушаюць нормы

Статута: « А где бы что одержано и вышло яким же кольвек обычаем против сего Статуту, то с права, и суду справедливость через нас и потомки наши за радиоу рад наших Великого княства на сторону отложено и ни во что обернено быти маеть». Таму акты аб аддзяленні ѹкраінскіх і заходніяй часткі беларускіх земляў, выдадзены ѹ ЛюбЛіне, кажучы мовай Статута, належала «ни во что обернути» — прызнаць за несапраўдныя. Несапраўднасць іх устанаўлівалася і граматай Жыгімonta Аўгуста ад 21 снежня 1568 г., дзе ён кляўся захоўваць старыя законы і звычай і не парушаць тэрыторыяльнай цэласнасці дзяржавы. Акты аб аддзяленні земляў ня былі замацаваны пячаткай Вялікага княства, што таксама рабіла іх несапраўднымі. Юрыдычную незаконнасць іх разумелі і самі творцы, таму пасыля выданыя гэтых актаў стараліся прымусіць прадстаўнікоў княства згадзіцца на вуню і тым самым прыхаваць незаконнае далучэнчыне чужых тэрыторыяў бачнасцю «згоды» і «братэрскай любові» абодвух бакоў.

Далучэнне велізарнай тэрыторыі, адарнанай ад княства, павялічыла польскую дзяржаву ѹ некалькі разоў, але не ўмацавала яе, а значна аслабіла, бо Польшча вымушана была ўвесе час трываць свае сілы на захопленых тэрыторыях, каб не даваць разграцаць вызваленчай барацьбе ѹкраінскага і беларускага народаў, якая аслабіла прайяўлялася ѹ сярэдзіне ХУІІ ст. Прывесце гэтых тэрыторый узмацыніла ѹ Польшчы і рост вялікадзяржаўных шавіністычных ілюзій, якія зусім выцяснялі цывізацию развагу. Пануючым вярхам Польшчы здавалася, што іх эгайстичнымі плянамі цяпер нішто не перашкодзіць, бо галоўныя іх апанэнты ѹ княстве Літоўскім зломаны і прыгнечаны, а сама княства асуджана на ліквідацію. Яны не разумелі, што падрыў слаў саюзнай дзяржавы вёдза аслабленыя Польшчы, а разгул шавінізму — да ўзмацнення нацыянальнай

барацьбы, што, ўрэшце, і сталася адной з прычынаў пагібелі польскай фэўдалінай дзяржавы.

Пасля страты вялікай тэрыторыі Вялікае княства не змогло самастойна весьці далей вайну і вымушана было, каб атрымаць дапамогу ад польскіх фэўдалаў, капітуляваць і падпісаць ганебны акт вуніі на ўмовах, прадыстываваных імі. Патрыятычныя сілы княства, якія су-праціўляліся націску польскіх фэўдалаў, былі аслаблены наяўнасцю ўнутры дзяржавы моцнай каталіцкай агентурай, якая складалася з часткі акаталічанай шляхты і каталіцкага духавенства і дзея нічала на карысць польскіх фэўдалаў па ўказы з Ватыкана і Гнезна. Значная частка фэўдалаў і шляхты была запалохана пагрозай канфіскацыі маёнткаў і дзеля асабістых інтарэсаў паступалася інтарэсам дзяржавы. Характэрizuючы паводзіны прадстаўніку шляхты на сеймах, пісьменнік ХУІ ст. пісаў, што яны поўнісьце падпрадкаваліся жаданням караля, «адны баючыся што-небудзь страціць, а другія жадаючы ўбіца ў ласку». Пры такім становішчы прадстаўнікі Вялікага княства вымушаныя былі пад пагрозай канфіскацыі маёнткаў вярнуцца ў Люблін і падпісаць прапанаваны ім акт аб злучэнні дзяржаў.

Акт Люблінскай вуніі быў аформлены ў выглядзе прывілею-дагавору, замацаванага пастановай Люблінскага сейма 1 ліпеня 1569 г. Тэкст акта быў падрыхтаваны ў двух экзэмплярах — адзін замацаваны пячаткамі польскіх фэўдалаў, а другі — пячаткамі фэўдалаў княства, пасля чаго абодва бакі памяняліся актамі. Гэткі парадак іх абмену, на думку яго арганізатораў, павінен быў прыхаваць гвалтоўны, агрэсіўны і нераўнапраўны характар вуніі, надаваць ёй бачнасць добраахвотнай згоды бакоў.

Такім чынам, акт Люблінскай вуніі павінен быў паслужыць фігавым лістком, якім жадалі прыкрыць дзяржаўную здраду вялікага князя, а таксама рабаў-ніцтва і насільле польскіх фэўдалаў і

вярхоў каталіцкага духавенства. Апроч таго, што гэты акт узаконіваў адлу-чынне украінскіх і часткі беларускіх зем-ляў, ён павінен быў стаць праграмай апалалячвання і ліквідацыі беларускай і украінскай народнасцей, зьнішчэнне іх культуры.

У акце Гаварылася таксама, што ка-ралеўства Польскае і Вялікае княства Літоўскае ўяўляюць сабою ўжо адно не-паддзельнае і неаддзельнае цэлае, а таксама не асобную, а адну агульную рэспубліку, якая злучылася і з'ялілася ў адзін народ з дзівюх дзяржаваў і на-родаў. Яшчэ ўказавалася, што хоць асо-басе ўзвядзенне на княжанье Вяліка-га княства павінна быць адмененае, але тытул і пасады Вялікага княства за-стаюцца. Уступаючы на прастол, новы кароль павінен быў пад прысягаю паць-вярджаць усе права і вольнасці падд-аных абедзюх дзяржжаў і народу; над-алей павінны зьбірацца толькі агульныя сеймы і адна рада. Павінны цалкам захавацца права і прывілеі, а таксама вы-сокія пасады. Даговоры і саюзы зь ін-шымі краінамі павінны заключацца толь-кі з агульнага ведама і згоды абодвух народаў. Манэта павінна быць адно-лькавая і раўназнальная. Адмнялася пош-ліна на вываз за мяжу сельскагаспадар-чых прадуктаў з маёнткаў духавенства і спосаб шляхецкага саслоўя.

Вялікае княства павінна было перас-таць існаўца адрозу пасля падпісання акта вуніі, але далейшы ход падзеяў паказаў, што жыццёвяя сілы яго хоць і падарваныя, але нязыншчаныя, і яго ма-гільшчыкі рана сьвяткавалі перамогу.

Захаваныя Вялікага княства садзе-нічала і тое, што анексіраваўшы Украіну і частку заходняй Беларусі і tym самым задаволіўшы захопніцкія апэтыты, фэў-далы разълічвалі скарыстаць княства як шыць для прыкрыцца ўсходніх граніц Польшчы. Пасля съмерці ў 1572 г. кара-ля і вялікага князя Жыгімonta Аўгуста на толькі фактычна, але і юрыдычна бы-ло прызначана захаваныне адасобненас-ть

ци, які атрымаў назуву Статута 1588 г. У ім нават не ўпамінаецца пра акт Люблінскай вуніі. У артыкуле-ж 4-м III-га раздзелу замацоўваецца праграма аднаўлення ранейшых гарніц княства.

Статут 1588 г. прадугледжваў таксама, што атрымліваць маёнткі і займаць духоўныя і дзяржаўныя пасады ў княстве малі толькі мясцовыя ўраджэнцы і ні ў якім выпадку «чужаземцы», «загранічнікі» ці «суседзі».

З усяго гэтага відаць, што дзяржаўна-прававыя сувязі паміж Вялікім княствам і Польшчай пасля 1569 г. будаваліся не на аснове акта Люблінскай вуніі, а на ўмовах, якія прадугледжвалі адасобненасць абездзвюх дзяржаваў пры адным гаспадары і адным парламэнце (сойме). Разам з тым, гэтае аб'яднанне спарадзіла і новую дзяржаву—Рэч Паспаліту, у кампензэнцыю якой уваходзілі, у асноўным, пытанні сумеснай міжнароднай палітыкі і ўзаемнай абароны. Тому трэба прызнаць, што акт Люблінскай вуніі 1569 г. фактычна ня быў ажыццяўлённы. А паколькі ён быў навязаны прадстаўнікам Вялікага княства гвалтоўна, то і зь юрыдычнага боку быў несправядлівы.

Аналіз дзяржаўна-прававых сувязяў Вялікага княства Літоўскага з Польшчай ХУІІ—ХУІІІ стст. паказвае, што іх прававыя характеристар за гэты час моцна не зъмяняўся. Разам з тым, прадац гвалтоўнага акаталічнанія й апалаічнанія беларускай народнасці, садзеінічаў усё большай залежнасці Вялікага княства ад Польшчу.

Падводзячыя вынікі гісторычнага развіцця дзяржаўна-прававых сувязяў Вялікага княства Літоўскага з Польшчай, можна з усёй пэўнасцю сцьвярджаць, што ў ХІ—ХІІІ ст. гэтыя сувязі, хоць мелі шмат істотных заган, у асноўным былі карысныя ўсім народам ўсходняй Эўропы, чаго нельга сказаць пра вунію 1569 .

Гвалтоўнае і бяспраўнае далучэнне ўкраінскіх і часткі заходнебеларускіх земляў да Польшчы, а потым прыхаванье гэтай анексіі прымусовым актам Люблінскай вуніі прынесла шмат шкоды ня толькі насељніцтву Беларусі, Украіны і Літвы, але і самой Польшчы. Шкодны і рэакцыйны характар акта вуніі прайвіўся перы за ўсё ўзмацненнем эксплуатацый працоўнага насељніцтва. Прымусовая акаратлічнанія й апалаічнаніе беларускага і украінскага народаў спарадзіла нацыянальны і рэлігійны прыгнёт, выклікала застой і заняпад науки і культуры. Усё гэта шкодна адбівалася на справе вытворчых сіл і эканомікі, што ў канчатковым выніку прывяло да пагібелі ўсёй фэўданальнай Рэчы Паспалітай.

Рэч Паспалітая, як канфэдэрация дзьвюх дзяржаваў—Польшчы і Вялікага княства Літоўскага—і чатырох народаў: беларускага, літоўскага, польскага і ўкраінскага,—будавалася не па акту Люблінскай вуніі, які прадугледжваў утварэнне ўнітарнай дзяржавы, а на аснове практикі саюзных адносін, што мелі месца, пачынаючы з Краўскай вуніі, і якія былі замацаваны ў Статуте Вялікага княства Літоўскага 1588 г. і Генеральскіх артыкулах 1574 г. Толькі па Канстытуцыі 3-га мая 1791 г. была зроблена спроба пераўтварыць канфэдэратыўную Рэч Паспаліту ў фэдэрацию, але спроба была скасаваная агрэсіяй суседніх дзяржаваў і Горадзенскай канстытуцыяй 1793 г.

Аркестровае выканальніцтва Беларусі

Вольга Дадзіёмана

Зусім яшчэ нядаўна, якіх-небудзь 10 гадоў назад ХУІІІ ст. лічылася «мёртвай зонай» у гісторыі прафэсійнага музычнага мастацтва Беларусі. Прычынай таму — негатyўная адносіны да «польска-літоўскага» пэрыяду нашай гісторыі, калі, маўляў, не было і не магло зьявіцца ў Беларусі нічога, вартага адраджэння і дасыльданьня. Да таго-ж доўгі час заставаліся імянёны разнамоўныя крыніцы, расыкданыя па многіх архіўных сковішчах Беларусі, Літвы, Украіны, Рәсей і Польшчы: шукаць іх не было патрэбы і сэнсу...

Час аднак, зъмяніўся, а разам з ім зъмяніўся і наш погляд на сваю культуруную спадчыну. Якой-ж паўстае яна ў лютстэрку рукапісных і друкаваных, літаратурных і музычных дакументаў? Што адбывалася ў музычным мастацтве Беларусі ў ХУІІІ ст., у тым знамянальнym для эўрапейскas «музычнае цывілізацыі» стагодзьдзі, калі ва ўсіх краінах музыка, нарэшце, выйшла на першыя месцы сярод іншых мастацтваў? Калі на сусьветным «музычным небасхіле» ўзышлі зоркі не-звычайнай велічыні й яркасці (Гендэль і Бах, Гайдн, Моцарт і Бетховен — гэтымі ў іншымі імёнамі абавязана мастацтва менавіта ХУІІІ ст.), калі рэвалюцыйная «зъмена вех», што адбылася ў формах музычнага жывіцця, у жанрах і стылях, цалкам зъмяніла аблічча музычнай культуры кантынэнта?

Што-ж, сёньня мы ўжо можам сказаць напэўна: у ХУІІІ ст. прагрэсійнае музычнае мастацтва Беларусі было вельмі багатое ў сваіх праявах. Яркае і шмат граннае, арганічнае звязаное з агульна-эўрапейскім і разам з тым надзвычай-

своеасаблівае. Сапраўды, разывіцьцё яго адбывалася ў складаных і драматычных гісторыка-палітычных ўмовах. І зёрны на цыянальнага не змаглі праразастаць так-жа бурна і бесперашкодна, як у іншых, сувэрэнных і этнічна больш аднародных рэгіёнах. Аднак практэс станаўлення важнейшых сфер музычна-прафэсійнай практикі, аказаўся у ХУІІІ ст. досыць інтэнсывным. Каб пераканацца ў гэтым, праланую зъявірнць увагу на аркестровую культуру — туу галіну, узровень якой у стагодзьдзі інструментальнай музыки зъяўляўся адным з самых істотных паказчыкаў сталаасыці музычна-культурнай фармацыі ў цэлым.

У Беларусі здаўна складаліся даволі спрэяльныя ўмовы для разывіцьця прафэсійнага ансамблевага і аркестровага выканальніцтва. Фарміраваліся яны і ў сьвецкім асяродзідзі (шляхта і магнаты лічылі прэстыжным мець хоць невялічкую ўласную «прыдворную» капэлу), і ў культавым (каталіцкай і вуніяцкай цэрквях) шырока выкарыстоўвалі інструментальную музыку ў супрадажэнні богаслужэньня і сакральных сівятаў). Нядзіва таму, што ўжо ў пачатку і ў першай палове ХУІІІ ст., у той час, калі, напрыклад, у Рәсей інструментальная выканальніцтва яшчэ не было досыць пашырана, у Беларусі ўжо набылі папулярнасць самыя розныя — як вакальні-інструментальныя, так і ўласна інструментальныя капэлы. Іх мелі ў 1710-я гг. менскі ваявода Кішыштоф Завіша, у 1720-я гг. — нясвіцкія Радзівілы, у 1730-я гг. — віцебскі ваявода Марціян Агінскі, берасцейскі староста Зыгмунд Домбскі і бельскі мечнік Стэфан Таркоўскі, пісар

польни Тадэвуш Агінскі і віцебскі кашталаян Станіслав Агінскі. У 1750 -я гады — маршалак менскага трывунала Ян Хілзен і падкандыцер Міхал Сапега¹. Самы-ж буйны аркестр, што складаўся з многіх інструментаў—труб, валторнаў, арф, аргана, клавікорда, скрыпак, віёл, —быў у тых часы ва ўладара Слуцака Гераніма Радзівіла. Гучаныне гэтага музычнага «цуда», якім так ганарыўся магнат, можна было пачуць на баллях і паляваннях, маскарадах і агульнагарадзкіх сакральных съвятах. Яно рабіла такое моцнае ўражаныне на слухачоў, што нават стала апіяваца ў вершах². Аднац, самыя буйныя прыватныя капэлы першай паловы стагодзьдзя пачалі здавацца съцілымі ў параўнанні з тымі, што ўзыніклі пры дварах магнатаў у другой палове стагодзьдзя³, а менавіта тады, калі адчыніліся ў гарадах Беларусі буйныя музычныя тэатры — Нясьвіжскі Міхала Радзівіла, Слонімскі—Міхала Агінскага, Горадзенскі—Антонія Тызенгаўза, Шклоўскі— Сямёна Зорыча. Храналагічна супадзеныне роскошкіту магнацкіх тэатраў і капэл, зразумела, не было выпадковым, бо без высокапрагрэсійнага аркестра опэрны тэатр праста ня мог-бы існаваць. Разумеючы гэта, мэцэнаты надавалі

1. «Kurier Polski», 1730, № 41, 1744, № 368; 1741, № 222; 1750 № 706; 1750, № 697; 1756 № 39; «Gazeta Polska», 1732 № 130. Адзел рукапісаў бібліятэкі АН Літвы, Ф. 17, арк. 198, 203.
2. Больш падрабязна пра аркестры I-й паловы XVII ст. гл. у арт. Дадимова О. К истории музыкальной культуры городов Белоруссии XVIII в. (1700—1764). Вопросы культуры и искусства Белоруссии. Минск, 1989, Вып. 8 с. 82-85.
3. Аб магнацкіх капэлах II-й паловы ста годзьдзя г.: Барышаў Г.І. Прыгонныя

вялікую ўвагу сваім «прыгэатральным» капэлам. Камплектавалі іх найлепшымі музычнымі інструментамі, запрашалі на працу ў іх славутых капельмайструяў і выкананіцца. Вядома, што Слонімскі аркестр гетмана Міхала Казіміра Агінскага налічваў 106 інструментаў, сярод якіх былі віёлы і басэтлі лепших у съвеце музычных мастероў: Амаци, Рауха, Ланга, Тэноры, Фогеля й інш. Гэты аркестр лічыўся адным з багацейшых у Эўропе, яму маглі пазайздросяціць нават славутыя выкананічыя калектывы (варты прыгадаць, што «камэртон Эўропы» — Мангеймскі аркестр улючыў у той час 34 інструменты, а аркестр Эстэргазі, у якім пацаваў Гайдн, налічваў толькі 14 інструменты).

Па свайму выкананічаму ўзоруно ма-гнацкія капэлы Беларусі адпавядалі самым высокім патрабаванням: вядома, што Горадзенская капэла Тызенгаўза лічылася першай у краіне, а слава пра яе дайшла да самога Мангейма. Вылучаўся сваім майстэрствам і аркестр Агінскага. Гэта і нядзіўна, таму што ў прыватнаўласніцкіх капэлах спалучаўся талент замежных і мясцовых выкананіццаў. Дырыжорамі і салістамі-інструменталістамі працавалі тут прадстаўнікі вядучых у съвеце італьянскай, французскай, німецкай, чэшскай школаў — Джакіна Альберціні, Каміле Абатэ, Ал. Данэзі, Ферууча Марны, Корм'е Чыпрыяні, Гаган Голанд, Ян Дусік, Эрнст Ванжура. Побач з замежнымі працавалі ў аркестрах і таленавітыя мясцовыя прыгонныя і вольныя музыканты — Лявон Сітаньскі, Ежы Бакановіч, Ян Цэнцыловіч, Ануфры Александровіч і інш, чыё майстэрства было настолькі дасканальным, што дазваляла ім займаць адказныя пасады

аркестры. Помнікі гісторыі і культуры Беларусі. 1972, № 4 6.51—54.

капэльмайстраву. Многія мясцовыя музыканты з прыгонных вучыліся ў спэцияльна створаных пры тэатрах і капэлах музычна-тэатральных школах пад кірауніцтвам вопытных пэдагогаў. Можна меркаваць, што музыканты з народу ня толькі пераймалі прафэсійныя навыкі ў замежных майстроў, але і самі шмат давалі ім у разуменны самабытны мясцовай традыцыі. Нездарма-ж утворчыцы некаторых замежных кампазытараў, працаўніц ў Беларусі — І. Голанда, І. Шульца, Э. Ванжуры заўважаюцца съяды ўзьдзеяння лакальнага фальклёру.

Яку-ж музыку гратлі магнацкія капэлы? Большай часткай туго, што была моднай ва ўсёй Эўропе — дывертысменты, сэрэнады, касацыі, разнастайныя танцы, а таксама сымфоніі, канцэрты, араторы і канцанты. Напрыклад, нісьвіжская капэла Радзівілаў выконвала сэрэнаду Г.Пуньяні, сымфоніі А.Крэйсера, Й. Гайдна, Е. Эйхнера, І. Наўмана, Н. Іамелі, канцэрты Я. Стаміца. Слонімская капэла Агіньскага—сэрэнады І.Кінбергерга, квартэты і сэкстэты Л.Бакерыні, сымфоніі І.К.Баха, Я.Стаміца, К.Абеля, Т.Крамэра, Ф.Гасэка і многія іншыя творы. Захаднеўрапейская музыка траплялася ў Беларусь рознымі шляхамі: некаторыя ноты прывозілі з-за мяжы запрошаныя музыканты. Іншыя самімагнатаў, якія вярталіся з падарожжаў. Шмат нот дасыпалі сваім патронам мясцовыя выкананцы, што вучыліся за мяжой. Бывала і так, што свае творы дарылі мэцэнатам Беларусі самі кампазытары. Вядома, што Радзівілам прысылаў свае сымфоніі нават Гайдн.

Апрача музыкі замежных аўтараў капэлы выконвалі і творы мясцовых кампазытараў, што жылі ў Беларусі, прафэсіяналаў і аматараў — Іагана Голанда, Эрнста Ванжуры, Міхала Казіміра Агіньскага, Мацея Радзівіла (дарэчы, варта

было-б спэцияльна рассказаць аб пошуках і адраджэнні гэтай цудоўнай музыкі, першыя -ж гукі якой — найлепшия довараў супраць канцэпцыі «заняпаду»).

Паміж тым, буйная магнацкія капэлы, пра якія вялася гаворка, не былі адзінстві на «музычнай карце» Беларусі другія паловы ХХІІ ст. Побач зь імі дзеянічалі й іншыя, магчымы, ня менш вядомыя ў свой час, але пакінуўшыя толькі асобныя звесткі пра сваё існаванье: аркестры Тышкевічай у Свіслачы, Юндзілаў у Галыні на Горадзеншчыне, Юзафа Юндзіцкага ў Горадні, Аляксандра і Казіміра Сапегаў у Ружанах і Дзярэчыні.

Увогуле, пры дварах аристакратыі магчымы было пачуць гучаныне самых разнастайных аркестраў: ня толькі струнных, але і такіх, якія зараз мы і ўяўвіць сабе ня можам, напрыклад, рагавога. Гэтыя незвычайні аркестр быў створаны ў 1751 годзе чэшскім музыкантам Янам Марашам у Расеї. Складаўся ён з вялікай колькасцю паляўнічых рогаў, кожны зь якіх падаваў гук толькі адной вышині. Поры былі рознай величыні: дужыя гучалі нізка, аксамітна, маленкія — высока і пранікнёна. Выкананцы, што гратлі ў такіх аркестрах, былі як-бы шрупкамі ў жывой музычнай машыне: кожны зь іх павінен быў дакладна ведаць сваё месца ў партытуры і той момент, калі менавіта належала яму падаць свой голас пры выкананні той ці іншай п'есы. Доўгая і марудная праца патрабавала канцэпціям (а іх звычайна набіралі з прыгонных), каб развучыць нават самы просты твор, але ўзнагародай за яе быў мяккі, ні з чым не параўнальны, вібрываючы гук аркестра, які быццам бы злыўшся з жывой музыкай прыроды — саду, лесу ці лугу ў панскага маёнтка, дзе звычайна наладжвалі канцэрты рагавой музыкі. Па звестках розных крыніц, такія кан-

цэрты адбываліся ў Беларусі пры двараҳ Сапег, Панятоўскіх, Радзівілаў.⁴ Вядомыя былі таксама выступленыні шклоўскага і го-радзенкага рагавых аркестраў. Апрача рагавых існавалі ў Беларусі і народныя капэлы. Так, «музыку мэнскую з цым баламі» меў менскі ваявода Кыштоф Завіша, сялянскую капэлу запрашáў на свае забавы Кароль Радзівіл. А яшчэ гэты магнат меў яўрэйскі аркестр, музыкантаў якога ён абрадзіў аднойчы ў турэцкае адзенне і прымусіў граць у каталицкім касцёле.⁵

Цікава, што практыка выкарыстаныя арыстакратамі народных ансамблей захавалася ў Заходніяй Беларусі аж да 30-х гадоў нашага стагодзьдзя, калі, па ўспамінах народных выкананьцяў, яны грали на балях у заможных паноў.

Вялікай папулярнасцю ў Беларусі карыстаўся яшчэ адзін тып ансамбляў і аркестраў—ваенныя, што складаўся зь некалькіх драўляных і медзяных духавых інструментаў. Такія капэлы меліся ў 1766–1776 гг. у Пінску, дзе стаялі конныя палкі польскай і вялікай булавы Вялікага княства Літоўскага, польскай Агінскай і Грабоўскага; у 1774–1782 гады ў Дзярэчыні, Наваградку, Бярэсьце, Слоніме і Горадні, дзе знаходзіліся Другі, Пяты пешы і Першы грэнадзёрскі полк і харугва стральцоў; у гарнізоне Слуцкай

крэпасці й інш.⁶ Ваенныя капэлы часта ўдзельнічалі ў розных урачыстасцях: сустрэчах ваеначальнікаў ці каранаваных асобаў, съяточных і жалобных агульнагарадзкіх цырымоніях.

Дзейнасьць вайсковых капэл часам нагадвала дзейнасьць іншых музычных ансамблей і аркестраў, што аблігуювалі магнатаў: усе яны грали на вясельлях і паляваньнях, карнавалах і пахаваньнях, усе выконвалі застольную, прывітальную і танцевальную музыку. Ня дзіўна таму, што гарнізонныя музыканты, якія ведалі ўсе гэтыя творы, грали ня толькі ва ўласна ваенных, але і ў прыдворных капэлах.

Што да саміх вайсковых капэлісташ, дык яны звычайна былі мясцовымі жыхарамі. У архіўных крыніцах захаваліся прозвішчы некаторых зь іх. Эта Кароль Сірніцкі зь Пінска, Юзаф Эсманльд з Горадні, Пётр Ляшчынскі й Ян Чарнецкі зь Менска, Ігнат Барэвіч з Наваградка (усе яны служылі ў Першым і Шостым пешых палках Вялікага княства Літоўскага). Эта таксама Бэнедыкт Казлоўскі і Міхал Лягушкі зь Піншчыны, Вінцэнт Пётух з Сломіншчыны, Рыгор Бяляўскі з Магілёўшчыны, Тамаш Баброўскі з Наваградкіні — музыканты коннага палка Агінскага.

Паходзілі ваенныя музыканты звычайна з сярэдніх і ніжэйшых сацыяльных слаёў. Напрыклад, сыгналшчыкамі

4. Reiss I. *Mala eneyklopedia muzyki. Warszawa, 1960, s. 156.*
5. Мальдзіс А. Беларусь у лістэрку мемуарнай літаратуры ХVІІІ стагоддзя. Мн., 1982, с. 92; *Pamiętniki o księciu Karolu Radziwiłle / Dziennik literacki, 1864, # 20-31, s. 266-267; Tazbir J. Kultura szlachecka w Polsce, Warszawa, 1978, s. 155.*

6. Дакументы пра вайсковыя капэлы знойдзены ў Цэнтральным Дзяржаўным гістарычным архіве ў Літве. Ф.С.А. Воп. 1, спр. 4125—4146; 18250—18259; Цэнтральным дзяржаўным гістарычным архіве ў Львове. Ф.181, Воп. 2, спр. 2320, 2328, Гл. таксама арт. В.Дадзіёмана...І гучны голос труб, Мастацтва Беларусі, 1988, № 1. Б. 45-48.

Першага палка былі два шляхці і чатыры мешчаніны; Шостага пешага палка — адзін абшарнік, два салдацкія сыны, адзін шляхці і пяць мяшчан. Аркестрантамі коннага палка Агіньскага — адзін паповіч. Два «простага грамадзкага стану» і трох шляхці. Музыканты выбранецкіх рот набіраліся, як правіла, зь ліку сялян. Можна меркаваць, што, вяртаючыся ў родную мясьціну паслья сканчэння службы, былыя вайсковыя музыканты несылі ў народ традыцыі прафэсыйнага выканальніцтва на духавых інструментах.

Побач з уласна ваеннымі аркестрамі ў Беларусі у ХVІІІ ст. можна было паучуць і янычарская — турэцкая ваенныя капэлы, што складаліся з духавых (сурмаў, флейт) і мноства ўдарных інструментau — барабанаў, тулумбасаў (род літаўраў), талерак і званочкau.⁷ Хуткаму пранікненьню экзатычнага аркестра з усходу (з Турцыі) ў Беларусь (а тут ён з'явіўся раней, чым у Рәсеi, Англіі і Францыі) спрыяў існаваўшы ў Рэчы Паспалітай ідэялагічны «фон», што ствараўся сарматызмам. Гэты культурнабытавы напрамак, заснаваны на паствулаце аб паходжанні шляхты ад античных сарматаў (уходнія ваяўнічага народу), у значайнай ступені садзейнічаў арменталізацыі побыту і густай розных станаў. Гэта ўвасаблялася ў розных зъявах захапленні ўсходнімі ўпрыгожванынямі, стварэнні ў войску янычарскіх харугваў, выкарыстанні мэблі і

7. "Kurier Polski". 1731, # 62; "Kurier Lietewski". 1761, # 51; ЦДГА Літвы, ф.С.А. спр. 18258, арк. 4, 173 адв. Гл. таксама: В.Дадзіёмана. Янычарскія капэлы /Помнікі гісторыі і культуры Беларусі. 1988. № 2, Б.23-24.

дываноў турэцкай і пэрсыдской працы, касцюміраваным дэкоры відовішчаў і цырымоній у Віцебску, Слоніме і іншых гарадах, дземагнатаў віталі апранутыя ў турэцкае адзенне слугі музыканты, воіны і рамеснікі.

Так ці інакш, а музыку турэцкіх аркестраў, існаваўшых пры дварах Агіньскіх і Радзівілаў, а таксама ў янычарскіх харугвах войска Вялікага княства Літоўскага, што стаялі ў беларускіх гарадах, можна было пачуць у самых розных аbstавінах. Толькі ў Радзівілаў янычарскія капэлы гралі на прыёме Міхалам Казімірам Радзівілом удзельнікаў люблінскага tryбунала ў 1742 г., у час ягонай паездкі на віленскія ваяводства ў 1745 г. на ўрачыстасцях, што адбыліся ў горадзенскай рэзыдэнцыі Гераніма Радзівіла ў 1751 г., на паҳавальнай цырымоніі ў Нясвіжы ў 1746 г., у час буйнага зас tollyя Мікалая Фаўстына Радзівіла ў Менску ў 1755 г., у разгар бойкі паміж гасціцямі.

Музыкантамі —«янычарамі», як съведчы архіўныя дакументы, былі мясцовыя інструменталісты. У капэле янычарскіх харугваў Вялікай Булавы Вялікага княства Літоўскага (Горадня, 1768), выкананцамі на сурмах былі Ян Дзянкевіч, Андрэй Апанасевіч, Ян Вярцінскі, Тамаш Сабалеўскі, Міхал Валадкевіч, на талерках — Антон Вішнеўскі, Ян Васілеўскі, Андрэй Альшэўскі, на тулумбасах — Тамаш Адамовіч, Ян Папеніцкі, Ян Кучынскі, на барабанах — Станіслаў Крыстыновіч, Тэадор Кісянскі, Станіслаў Керповіч, Тамаш Чэрхановіч, Пётр Адрушкевіч, Антон Герман, капельмайстрамі — Марцін Арманкевіч і Ян Чмухойскі.

Інструментальныя капэлы знайшли пашырэнне не толькі ў съвецкім, але і ў культавым обіходзе, згодна з выяў-

ленымі архіўнымі крыніцамі⁸, у ХУІІІ ст. у храмах Беларусі існавалі самыя розныя — як буйныя, так і невялічкія аркестры, што складаліся з струнных, драўляных, мяздзяных духавых інструментаў і аргана ці пазытыва. Такія капэлы меўліся ў горадзенскім, слуцкім, нясвіжскім, віцебскім, полацкім, і многіх іншых касцёлах і кляштарах. Інструментальную музыку можна было пачуць у Беларусі ў каталіцкіх і вунійскіх храмах. Удалося выявіць, што ў жыровіцкім базіліянскім кляштары на працягу амаль усяго стагоддзя дзеянічала капэла, якая суправаджала богослужэньні і агульнагарадзкія сакральныя цырымоніі. Можна меркаваць, што многія царкоўныя аркестры гралі як на культавых, так і на сьвецкіх урачыстасцях. Аб гэтым съведчыла захавалася ў архівах нотныя каталёгі, у якіх побач са службовай нотнай літаратурай сустракаюцца і сьвецкія творы вядомых кампазытараў ХУІІ—ХУІІІ стст. Пры поліфункцыянальным характары дзеяніяў касцёльных капэл гавораць і шматлікія запісы ў фінансавых дакументах аб атрыманні капэлістамі грошаў за выступленні на паляваннях і балах, вясельлях і імянінах у шляхта і мяшчан, за абслугоўванне агульнагарадзкіх съвятаў і гэтак далей.

Касцёльныя музыканты таксама паходілі з мясцовага насельніцтва — мяшчан, шляхты, сялян. Думаецца, што наўкі, атрыманыя ў гады навучання і

8. Цэнтральны дзяржаўны гісторычны архіў БССР, Г.199924, воп. 1, спр 7, арк. 1адв. -88; спр 17. арк 2. 7; г. 694, воп. 2, спр. 7443, арк. 17—19; Ленінградзкае аддзяленне інстытута гісторыі СССР АН БССР. Ф. 52, воп. 1. спр. 296, арк. 18—1; Цэнтральны дзяржаўны архіў Літвы. Ф.СА, воп. 1, спр. 11296, арк.9.

працы ў капэлах, яны, як і магнацкія і вайсковыя капэлісты, зь цягам часу перадавалі сваім вучням. Таму нядзіўна, што і ў нашыя дні сярод народных выканáуцаў-інструменталістаў можна сустрэць такіх, якія добра валодаюць музычна-прагрэсійнымі прыёмамі, ведаюць шмат клясічных твораў.

У цэлым трэба адзначыць, што зьевесці, якія маюцца сёньня пра аркестровую культуру Беларусі ХУІІІ ст. дазваляюць пераканацца ў тым, што традыцыі прафесійнага інструментальнага выканальніцтва ў нас складаліся задоўга да ХХ ст. Аркестровая культура наша была надзвычай цікавая і разнастайная. У ёй перапліталіся самыя розныя мастацкія плыні, заходнія і усходнія, мясцовыя і іншаземныя традыцыі. Яна была падключана да агульназуралейскага мастацкага працэсу і уносілася ў яго свае непаўторныя фарбы. Калі-ж да гэтага дадаць, што па съведчанню выяўленых гістарычных крыніц, на менш інтэнсывна разъвіваліся ў тагачаснай Беларусі і іншыя галіны музычна-прафесійнага мастацтва (опэрана-балетны) тэатр, розныя віды выканальніцкай практикі, музычная творчасць, адукцыя і выхаванніе дык стане відавочна: у ХУІІІ ст. фарміраваўся трывалы падмурок для росту музычнай культуры. І хто ведае — складзіся гісторыка-палітычны лёс краіны інакш — напэўна ў нас ужо к канцу ХУІІІ — пачатку XIX ст., магла-б узынікнуць свая выканальніцкая і кампазитарская школа. Але гісторыя распірападзілася інакш...

Эрнэст Ялугін

Публіцыстычна аповесьць-хроніка ў дыялёгах

Дзеючыя асобы

Зыміцер Жылуновіч, кіраўнік Беларускага нацыянальнага камітэта, а ў бліжэйшым будучым—Старшыня першага Беларускага ўрада.

Чарвякоў, Дыла, Лагун, Шантыр, яго паплечнікі— прадстаўнікі Беларускага нацыянальнага камітэту.

Сямён, з рабочых, дэлегат УІ Смаленскай абласной партыйнай канфэрэнцыі.

Кірэй, зь сялян-беднякоў, у нядаўнім салдат.

Мікола, таксама селянін і салдат, які на вайне згубіў нагу.

Яфім, кухар і гаспадар перасоўнай харчэўні «Яф.Нобель».

Радавец, нядаўні дзяяч Беларускай Народнай рэспублікі, актыўіст.

Казімір, інжынер, які таксама спачувае БНР.

Алеся, яго жонка, настаўніца малодшых клясаў. 22 гады, ня болей.

Жакоўскі, менскі акцёр, 20 гадоў.

Першы салдат, з Румынскага фронта.

Другі салдат, з Прыбалтыйскага фронта.

Быкоўскі, напалочаны шляхцюк.

Бываль, доктар яшчэ тых навук. Яму гадоў пад 70, але ён яшчэ энергічны.

Нябіты. Малады чалавек у тужурцы чыгуначніка, магчыма зь «нефармалаў».

А таксама: **Дзяяжурны** па станцыі, **Чырвонаармеец** зь вінтоўкай, прадаўцы газэт, пасажыры і людзі з натоўпу.

Дзеючыя асобы

Мясынікоў, Кнорын, Іваноў, Разэнталь, Рэйнгольд, кіраўнікі Заходняй вобласці і Смаленскай абласной партыйнай арганізацыі бальшавікоў.

Сталін, народны камісар па справах нацыянальнасьцей

Спрэчку прыпыняе Мясынікоў. Прэзыдыму, варта Лагуна і Жылуновіча, ужо на сваіх месцах.

М я с ы н і к о ў: Товарыщ Жылунович, вас все ждут.

Ж ы л у н о в і ч (кіае, што зразумеў, але працягвае слухаць, як нешта напаўголаса яму гаворыць Чарвякоў. Нарэшце, дае знак, што гатовы працягваць далей)

М я с ы н і к о ў: Жылунович, так что вы там решили?

Ж ы л у н о в і ч: Спачатку хачу ўдакладніць сутнасць справы. Усё-ж мая кандыдатура была выстаўлена не ад імя маскоўскіх дэлегатаў, а чамусыці асабістая тав. Алібагавым. Дзякую яму, аднак ня ведаю, чаму гэта ён вылучыў мяне, а ня хоцьбы, скажам, Драка-Дракона...

Р э й н г о л ь д: (ухоплівающа): Что касается этой лічности, Дракона вашего так называемого, мне очень удивительно, как он вообще попал в ваши белорусские комісіі да еще и в ЦЭБЭ!

Ж ы л у н о в і ч: Чым ён вам не дагадзіў? Драка—Дракон — стары партыец, усе кажуць, што сумленны працайдунік, а таксама паліткамісар Першага беларускага Палацкага палка.

Р э й н г о л ь д: Я знаю, о чем говорю. Имею сведения об этом националисте.

М я с ы н і к о ў: Давайте по существу вопроса.

Ж ы л у н о в і ч: Па сутнасці пытання — дык у падобных умовах я выршыў за лепшае скласці паўнамоцтвы сабры вашага ЦЭБЭ, каб застасцца ў сэксціях.

М я с ы н і к о ў: Вы понимаете, Жылунович, на что замахнулись? Так вот, прибыв сюда, извольте подчиняться высшей партийной инстанции данной территории. Вследствие этого, товарищ, вы уже не имеете никакого права отказываться быть членом ЦЭБЭ, раз организация сочла нужным возложить на вас эту обязанность. Если, конечно, не отказываетесь соблюдать партийную дисциплину...

Ж ы л у н о в і ч: А я сюда не дэлегаваны для пастаяннай працы і на ўліку ў Маскве. Я, Лагун вось і астатнія прыхедзялі толькі на перамовы.

М я с ы н і к о ў: Сейчас будете арестованы как саботажник, по законам революции. Революции нет дела до капризов слабонервных особ.

Р э й н г о л ь д: Ну, товарищи. Все прискорбное происшествие совсем не есть достаточная причина, чтоб совместно не работать. Тов. Жылунович, вы же умный и деловой человек.

Ж ы л у н о в і ч: У таких умовах ніякай добраахвотнай суполкі не атрымаеца. Тоё, што зараз адбываецца, — вынік працяглых адносін да беларускага пытання, якія тут старанна культиваваліся.

Р э й н г о л ь д: Смею уверить, в Минске мы этим не занимаемся, есть дела поважнейе. Все-таки давайте спокойно обсудим самое главное. Товарищ Жылунович, вы же бывшій кожежов...

Ж ы л у н о в і ч: Я і зараз гатовы працаўаць на заводзе.

М я с ы н і к о ў: Дмитрий Федорович в пылу полемики, наверное, забыл, что ему предстоит работа потруднее, что он рекомендован на пост главы Белорусского рабоче-крестьянского правительства... Кстати, как с проектом Манифеста?¹

Ж ы л у н о в і ч: Прывезлы.

М я с ь н і к о ў: Тогда все в порядке.. Тогда позвольте от имени и по поручению Центрального Бюро Компартии республики назвать кандидатуры членов кабинета персонально.. Как говорили когда-то, министров. Но народные комиссары трудовой республики – это не какие-то там ставленники кучки буржуазных узурпаторов, а любимые вожди пролетарских масс. Таким образом...

Ж ы л у н о в і ч: Адну хвіліну, тав.Мясынкоў! Перш-наперш, таварыши, вялікі дзяякай за давер. Рады служыць верай і праўдай і надалей пралетарыяту, роднай, уз্বянятай рэвалюцыяй з гвалтоўнага небыцця, працоўнай Беларусі. Па-другое. Можа, усё-ж мне, як будучуму прэм'еру, будзе дадзена права і сказаць – каго-б я жадаў бачыць у складзе кабінэта? Тым больш, што ў мяне ёсьць сыпіс кандыдатур, зацьверджаных Белнацкамам і беларускімі камсэкцыямі, зь якімі пагадзіліся і ў Наркамата нацыянальнасцей.

М я с ь н і к о ў: Тов.Жилунович, все-таки попрошу не вносить анархии. Сейчас у нас есть Центральное Бюро. Съезд поручил ему определить персонально состав правительства. Имеется список, согласованный с тов. Сталиным...

Ж ы л у н о в і ч: Я ўжо на ведаю, што думаць, напрыклад, у тав. Сталіна мы дамаўляліся, што і Цэнтральнае Бюро будзе створана на парытэтных пачатках ... А вы – баць і ў саставе Бюро – толькі двух беларусаў...

М я с ь н і к о ў: Не ожидал, признаться тов.Жилунович, что вы претендуете... Трудящиеся массы нас не поймут... так что следует подумать, если всерьёз решили примкнуть к нам.

Ж ы л у н о в і ч: Я не да вас асабіста, тав. Мясынкоў, прымкнуў. Справамі, рэвалюцыйным змаганьнем неаднаразова пацвярджаў адданасць пралетарскай ідэі.

М я с ь н і к о ў: Тогда ясно. Считаю, нет надобности предложение тов. Жилуновича ставить на голосование.

Ж ы л у н о в і ч: А я прашу ўнесці ў пратакол...

Ч а р в я к о ў (ціха): Зымітро, не чапайся з ... Вытрымку пакажы...

Ж ы л у н о в і ч: Я-ж не аб сабе...

М я с ь н і к о ў: Продолжаем всё же работу, товарищи. Таким образом, предлагаются кандидатуры народных комиссаров: землемерия – тов. Андреев. Отводы есть?

Ж ы л у н о в і ч: (ціха Лагуну): Адкуль Андрэеў? У нас-же значыцца Мазур Ігнат.

Л а г у н: Свайго пхнцуць.

М я с ь н і к о ў: Комиссаром госконтроля – товарищ Берсон.

Ж ы л у н о в і ч: (ціха Лагуну): Ліха зь ім. Мо і лепей, чым той Найдзёнкаў, якога раней яны пралапоўвали.

М я с ь н і к о ў: Комиссаром юстиции –тов. Кваченюка. Внутренних дел –Иванов. По военным делам... Эти обязанности предложили мне... Комиссаром финанс –тов.Рэйнгольд.

Ж ы л у н о в і ч: Ну, няхай і так. Але мы лічым, здолнасці Рэйнгольда лепей бы скарыстаць у сфэры прамысловасці і гандлю.

М я с ь н і к о ў: Министр по торговле пролетариату ни к чему. Вместо этого мы вводим должность председателя Совета Народного хозяйства республики. Рекомендован тов. Пікель.

Ж ы л у н о в і ч (ціха Лагуну): А ці ведае ён яе, тую беларускую гаспадарку! Ой,

бачу, будзе яшчэ турбот...

М я с ь н і к о ў: Наркомом продовольствия — тов. Калманович. Комиссаром просвяшчения — тов. Червяков.

Ж ы л у н о в і ч: Добра, што хоць тут нашы думкі супадаюць. Не меньш, чым хлеб, нам будзе цяпер патрэбна свая, беларуская школа. Асьвета і асьвета, а зь ёю ўсё астатняе прыйдзе.

М я с ь н і к о ў: Комиссаром иностранных дел... хотя я и остаюсь при прежнем мнении — нам он излишний...

Ж ы л у н о в і ч: Вам, можа, залішні, а для незалежнай рэспублікі патрэбны.

М я с ь н і к о ў: Что ж, ваше предложение поддержали в Москве, мы согласились... Предлагается на эту должность товариши Фальский. Белнацком настоял на должность комиссара по национальным вопросам. В Москве пошли на встречу, но мы возразили, что этот портфель оставляет за собой председатель правительства.

Ж ы л у н о в і ч: Няхай так. Мы кандыдатуру яшча прапанавалі Шантыра Фабіяна.

М я с ь н і к о ў: Согласны. В дальнейшем рассчитываем, а нас в этом поддерживают тов. Свердлов и Сталин, ввести в правительство члена Центrbюро тов. Найдёнкова. И члена Центrbюро тов. Яркина, как председателя Чрезвычайной комиссии по борьбе с конрреволюцией.

Ж ы л у н о в і ч: Тады ўжо будзе і зусім сямёра наших супроць ваших дванаццаці. Нішто сабе парыэт. Як- жа я з таким урадам буду?

К н о р ы н: Не разводите сепаратизм, Жилунович! «Ваши, наши». В конце концов, если на то пошло, мы тут, на местах, больше сделали для освобождения Белоруссии от капитала, чем вы там в Белнацкоме.

Ж ы л у н о в і ч: Няхай сабе нават і так, дапусьцім. Але-ж як бескарысльяя змагары за волю народа, вы павінны былі-б цяпер сказать: мы вам дапамаглі пазбавіцца імпэрскіх кайданоў, ну а цяперка ўжо самі стараіцеся, будуйце новы лад.

М я с ь н і к о ў: И смотреть, как вы быстрыенько разведете своё буржуазно-сепаратистское болото? Не выйдет! Товарищи, предлагаю прекратить ненужные прения, которые нам здесь навязываются, и приступить к голосованию. Товарищ Жилунович, раздайте, пожалуйста, ваш текст проекта манифеста.

Ж ы л у н о в і ч: А я мушу заяўці, што ў такіх умовах галасаваць адмаўляюся і текст маніфэста не аддам.

М я с ь н і к о ў: Вы в своём уме? Знаете, чем это кончится? Чего еще хотите?

Ж ы л у н о в і ч: Канкрэтна: для ўзнаўлення парыэтту прапану вывесыці са складу ўрада трох таварышаў. Яны, перакананы, будуть только чыніць перашкоды нармальнай працы.

М я с ь н і к о ў: Это кто же имеется в виду?

Ж ы л у н о в і ч: Вы, тов. Мясникоў, а таскама Калманович і Пікель.

М я с ь н і к о ў: У вас все, тов. Жилунович?

Ж ы л у н о в і ч: Налівае з графіна вады, п'е): Некалькі слоў яшчэ.

М я с ь н і к о ў: Ну, давайте, валяйте.

Ж ы л у н о в і ч: Яшчэ, каб потым не вяртацца... Трэба стварыць урад па ўзору Расейскага Саўнркама. Тым больш, што ў нас зараз ажно два Цэнтрбюро. Дык вось, запішам: Цэнтрбюро намячае згодна волі партзьезда агульную палітычную лінію

ўрада, так? Але потым, запішам: няхай ужо Наркомамі не камандуе. Вышэйшая ўлада ў рэспубліцы павінна належыць толькі яе ўраду. А сам урад выбірае зъезд саветаў.

М я с ы н і к о ў: Довольно! Вы, Жилуновіч, слишком дерзко решились на непрыкрытоу контрреволюционную вылазку. Советую покинуть Смоленск. Немедленно! Давайте сюда текст манифеста — и вольному воля.

Ж и л у н о в і ч: Тады ўжо абыходзьцесь і без нашага Маніфэсту, чаго тут заўшня цырымоніі...

М я с ы н і к о ў: Ясно, но у большевиков выдержка стальная, на провокацию мы не поддадимся. Товарищи, предлагаю голосовать за предложение Цэнтрбюро по кандидатурам. С остальным разберемся потом.

Ч а р в я к о ў: Я таксама падтрымліваю прапанову таварыша Жылуновіча, і калі што, — пакідаю залю.

Л а г у н : Я адмаўляюся ўдзельнічаць у галасаваньні.

Д ы л а: І я пакіну залю.

М я с ы н і к о ў: Вот как... Груповой саботаж из национал-сепаратистских побуждений.

Ж и л у н о в і ч: Я пратэстую і зараз-жа тэлеграфую ў Москву.

М я с ы н і к о ў: Я сам обо всем доложу Центру. Товарищи, прошу не покидать помещение! Перерыв на час-другой. Затем всё-таки продолжим заседание. Я — на телеграф. (Ярасна круціць ручку тэлефона): Москва! Я — Смоленск! Товарища Сталина. Срочно! Товарищ Сталин? Мясников...

С т а л і н: Сталин у телефона. Здравствуйте, товарищ Мясников! В чем дело? Манифест утвердили?

М я с ы н і к о ў: Товарищ Сталин, белорусы саботируют работу. Сразу отмежевались от партии.

С т а л і н: Так и знал, что без драки у вас не обойдется.

М я с ы н і к о ў: Наши товариши ведут себя очень сдержанно. Но Жилунович и его группа распаясились. Заявляют, что список членов правительства согласны признать только при исключении трёх членов — по военным делам, обеспечения, и Совнаркома. Да еще при условии независимости правительства от Цэнтрбюро партии.

С т а л і н: Это уже самодеятельность. А Манифест? Что с ним?

М я с ы н і к о ў: Манифест предъявлять не желают.

С т а л і н: Вот это безобразие.

М я с ы н і к о ў: Надо предписать белорусам, товарищ Сталин. Или предоставьте нам тут выдвинуть в правительство несколько белорусских фамилий.

С т а л і н: Не ожидал такого упрямства.

М я с ы н і к о ў: Хуже. Я в дальнейшем предвижу стычки на почве самого неприкрытого национализма. Так как рекомендуете поступать?

С т а л і н: Во-первых, предложение Жилуновича считаю дезорганизаторским. никаких особых решений его группы быть не может. Передайте ему: я требую от Жилуновича и его группы категорического ответа: подчиняются они без всяких преканій нашему решению или нет? Пусть отвятая срочно. Жду.

М я с ы н і к о ў: Ну, вот, Жилунович. Вы получили то, чего добивались.

Ж и л у н о в і ч: Вашае паведамленье было прадузятым. Цяпер мая чарга.

М я с ь н і к о ў: Спрашваю, што центру все же ответить.

Ж ы л у н о в і ч: Адказваць усё-ж, як я разумею, прапануеца мне. (Звоніць)

Ж ы л у н о в і ч: Москва. Я-Смоленск, таварыша Сталіна. Або Свярдлова.

Зьяўляеца Сталін. Каля его пачынае працаваць тэлеграфны апарат.

Ж ы л у н о в і ч: Таварыш Сталін? Гэта Жылунович.

С т а л і н: Что стряслось, тов. Жылунович? Из Смоленска сплошные звонки, больше, чем с фронтов. Провод накалился. Манифест приняли?

Ж ы л у н о в і ч: Таварыш Сталін, група Мясынікова нечакана парушыла ўмовы аб парытэце. Спачатку ў складзе Цэнтрабюро, цяпер і ва ўрадзе. Гэта несправядлівіа. А галоўна – урад акажаца непрацадзольным. Прасіцьбы прерадаць гэта Леніну.

С т а л і н: Жылунович? Во-первых, Владимира Ильича категорычески не беспокойте, он плохо себя чувствует. Во-вторых, Манифест о провозглашении республики опубликовать срочно. Жду сообщений. Вообще, завтра, по-видимому, выезжало к вам. Поняли меня? До свидания.

Ж ы л у н о в і ч: Зразумеў... Усяго найлепшага. (Вешае трубку, працірае хусцінкай вочы, стомленая брызде да сяброў.)

Ч а р в я к о ў: Што, Зыміцер? Ад како адказ? Падтрымалі нас?

Ж ы л у н о в і ч: Яшчэ як. Загадана тэрмінова апублікацыя Маніфэст.

Л а г у н: Што значыць, апублікацыя? Яго -ж яшчэ павінен зацьвердзіць урад.

Ж ы л у н о в і ч: Значыць, урад павінен іх даваць. Мясынікоў пазыцыі мяніць не зьбираеца. Цяпер я разумею, чаму ён гэткі няўмольны. Можа, пакуль няпозна, вярнуцца ў Москву?

Д ы л а: Ехаць — дык у Менск. І ўсіх нашых клікаць тэрмінова туды. Раствумачым працоўным іх сацыяльна-нацыянальныя інтарэсы, рыхтаваць Усебеларускі зьезд Саветаў, каб на ім абраць урад.

Ж ы л у н о в і ч: Згода. Усебеларускі зьезд...

Ч а р в я к о ў: Не атрымееца. Хутчай Мясынікоў нас арыштуе, а замену знайдзе з тутэйшых. І адрапартуе, што загад Цэнтра выканані. А, урэшце ці ў гэтым справа? Зараз бы, галоўнае не ўпусьціць. Рэспубліку абліям — а там разъяромся. Будзе-ж Усебеларускі зьезд светаў. Выступім перад дэлегатамі, расскажам, як тут было дык гэтых смаленскіх хлопцаў ва ўрадзе духу не застанецца. У выкананічы камітэт на пройдуць, не тое, што ў Наркамы.

Ж ы л у н о в і ч: У людзей бы зараз спытаць, у народа: як лепей зрабіць, браты?

М і к о л а (стукачуцы мыліцамі): А, уступі ты ім, Зыміцер. Бо не адчэпляца-ж... А там будзе бачна. Мы-ж усё роўна застанемся, нікуды нас не падзенеш.

Ж а к о ў с к і: Цяпер уступіш — бяда будзе. Ой, бяда! Я і дажыць да яе не жадаю.

Ж ы л у н о в і ч (глядзіць на сваіх сяброў): Ну, што прапануеце?

Ч а р в я к о ў: Калі разабрацца, дык, відаць, няма зараз іншага шляху. Як бы там ні было, галоўнае не ўпусьціць шанс стварыць сваю дзяржаву. Давайце признаемся сабе: ці многія з нас яшчэ нядайна адважваліся наогул гаварыць аб дзяржаўным самавызначэнні беларусаў? Той-сёй наогул лічыў гэта буржуазным пераждыткам. Нехта мармытаў пра стварэнне хача-б беларуска-літоўскай камуны. Усе, бы нікія жабракі, недарэкі, жадалі аднаго — прытуліцца да като, чакалі пакуль нам нехта што дасыць... Нарэшце, давайце верыць самім сабе. Табе, Зыміцер дык і адступаць як? Сам-

жа сказаў Леніну — бярэшся стварыць Беларускі ўрад. Дык калі ўзяўся ўжо за гуж.. А гэтыя? Вось стануць разам з намі жыць, упрагуца ў агульны воз і адчуюць сябе, дадлі бог-жа, ну, не праз год можа, не праз пяць, але неадрыўнай часткай усяго на- рода —беларусамі. Сацыялізм іх вылечыць...

Чутны крокі, стукаючы у дзвіверы. Зъяўляеца Мясынікоў

М я с ы н і к о ў: Все уже устали ждат. Вы со Сталиным поговорили?

Ж ы л у н о в і ч: Вас непакоіць Маніфэст? (Расчыняе партфель, дастае стос папер)..
Вось трымайце... Толькі тэкст на беларускай мове.

М я с ы н і к о ў: Прочтём, мне, знаете ли, приводилось белорусские национальные газеты читать... Вот и «Денница» вашу, Жилунович.

Ж ы л у н о в і ч: Вырашылі-такі, таварыш Мясынікоў, у беларусаў падацца?

М я с ы н і к о ў: С чего бы это? Просто оказываю вам интернациональную помощь.

Ж ы л у н о в і ч: Ну, тады ўсё-ж — кто вы будзеце? Ніяк не дабяру. Вось прозывіща сваё, чуў, армянскае, памянялі на расейскае. Як я па мне, вырашылі, значыць, стаць расейцам. У рускай духоўнай сэмінарыі, зноў-жа, вучыліся... Як таварыш Сталін. А цяпер, выходзіць, станецце ў нас беларусам армянскага паходжання. Нацыянальнасць-жа не ад Бога, гэта, як акадэмік Карскі неяк сказаў—гістарычны прадукт. Вось я. Відаць, беларус ці не крывіцкага кораню, а Шантар наш — дык той, відаць, татарскага ці караімскага. Прыгожыя людзі. На князя Вітаўту да гэтай пары моляцца.

М я с ы н і к о ў: (перапыняючы) Шуточки эти, Жилунович.., опасные шуточки. Не в пору затеяли. Я — кто? Я — интернационалист. Прикажет партия — во Францию. Поеду во Францию. Во имя всемирной пролетарской революции. Да куда надо! (У глыбіні залі) Товарищ Розенталь!.. Да, Жилунович, у вас нет вдруг возражений, если управляющим делами правительства будет член Центрбюро тов. Кнорин?

Ж ы л у н о в і ч: Каб мяне гэтак яшчэ лепей кантраляваць?

М я с ы н і к о ў: Да бросьце вы выискивать врагов...

Зъяўляеца Разэнталь.

Р а з э н т а л (да Мясынікова): Звали, Александр Федорович?

М я с ы н і к о ў: Вам, как члену Центрбюро и наркому почт и телеграфа предстоит ответственная задача. Передайте в Москву телеграмму. Срочно! Товарищам Ленину, Свердову..., Совету народных комиссаров. Российской Советской Республике. Просим признать провозглашенную Советскую Республику Белоруссии с тесной федерацией с Советской Россией. Функции государственной власти взяло на себя Временное рабоче-селянское правительство. Оно заявило о себе Манифестом... Подписи... Товарищ Жилунович, кроме вас, кто подписывает?

Ж ы л у н о в і ч: (махает рукой) Усё адно.

М я с ы н і к о ў: Подписи. Председатель правительства — Дмитрий Жилунович. члены правительства... Александр Мясяников, Степан Иванов... Аляксандар Чэрвяков, Исаак Райнгольд. Запишите еще. Москва. Свердову, Президиуму Всероссийского Центрального Исполкома. Как и было договорено, Смоленский Облисполком зап передает свои полномочия Временному правительству БССР и принимает решение о самороспуске. Просим подтвердить самороспуск и таким образом ликвидировать Западную область как административную единицу РСФСР. Подписи: Мясяников, Калманович.

Р а з э н т а л ь: Записано... Так я пойду?

М я с ы н і к о ў: Да... Еще вот вам текст Манифеста Белорусского советправительства. Распространить всеми средствами и по всей планете.

Разнтанль выходіць за перагародку і адразу там пачынае працаўца тэлеграфны апарат. Мясынікоў падыходзіць да тэлефона. Круціць ручку.

М я с ы н і к о ў: Тов. Сталин? У аппарата Мясяников. С Манифестом всё в порядке.

С т а л і н: Утвердили, значит? Поздравляю!

М я с ы н і к о ў: Предвижу дальнейшие стычки на почве национализма.

С т а л і н: Ничего, все-таки, думаю, возьмутся за ум ваши белорусы.

М я с ы н і к о ў: Не уверен. Лучше, если бы вы все-таки к нам приехали. Боюсь, в Минске они еще себя покажут. В родных стенах, так сказать.

С т а л і н: Мы здесь обо всем этом еще подумаем. Ждите ответа. До свидания.

Мясынікоў вешае трубку і рапушымі крокамі выходіць за перагародку. Адтуль далітае: «Товарищ Иванов, машина готова? Ну, поехали...» У гэты момант за перагародкай пачынаюць працаўца тэлеграфны апараты. Дыктуюць тэкст Манифэста. Паступова дыктава і шум тэлеграфных апаратуў аддаляюцца. Чутна, як у залі нехта адчыняе акенцы.

Д ы л а: Глядіце, якая ноц! Бы ў казы!..

Ч а р в я к о ў: Уф! Колкі ж часу зараз? Божухна, дзівье гадзіны ноцы! Братья, новы-ж год ужо на двары другія суткі звоніць! А Дыла яшчэ дзівіцца— чаму ноц эткай незвычайнай. Навагодняя-ж!

Усе весела съмяяюща. У гэты момант стукаюць у дзверы.

Р а з э н т а л ь: Таварыш Жылуновіч, вы даруйце, што турбую. Я па даручэнню таварыша Мясяникова. Толькі што атрымалі тэлеграму. З Москвы...

Ж ы л у н о в і ч: Дык давайце. Дзякую.. і добрага Новага года вам!

Р а з э н т а л ь: Дзякую вам, што нашы сувязісты зараз усе на баявым пасту. Маніфэст ляціць ва ўсе канцы сьвету. У Москву, у Варшаву, у Вільню...

Ж ы л у н о в і ч: Дзякую, таварыш Разэнталь. Дабранац.

Стукаюць, зачыняюча дзверы. Жылуновіч чытае тое, што яму дае Разнтанль.

Ч а р в я к о ў: Дзяржайная тайна, таварыш Старшыня ўраду?

Ж ы л у н о в і ч: Можа і тайна, але-ж вы тут усе людзі дзяржайныя (Чытае): «Белорусскому правительству и Центральному бюро Компартии Белоруссии. В виду катастрофического положения фронта в районе Перми, имею предложение ЦК партии и Совета обороны срочно выехать туда для расследования и принятия мер на месте тоже срочным порядком... Имел в виду, что положение у нас все же улучшилось, откладывая свою поездку в Минск дней на десять. Через десять дней буду у вас. Ведите себя смиро (кашляе)... смиро... и не деритесь, а то будет плохо. Белорусское правительство получает ...кхх! во ях, получает... получает директивы, кхм!... непосредственно от ЦК партии, от, кхм! .. через Мясяникова, как представителя последнего, по поручению ЦК. Желаю успеха. По сообщению, Гомель взят нами... Чулі, хлопцы! Гомель наш! .. — Та-а-к! Харьков... берем... До свидания. Сталин...»

Жылуновіч зноў кашляе і глядзіць на ліхтар.

Ч а р в я к о ў: Нічога, нічога, самае цяжкае неяк мінулі.

Р а д а в е ц : Я жа... Яшчэ толькі пачынаеца.

Ч а р в я к о ў: Слухайце! Пойдзэм зараз да мяне ў нумар. Хоць па шклянцы гарачай гарбаўы вып'ем. У мяне-ж такая добрая газынічка. І троху цукру маю.

Ды ла: А ў мяне — амаль бохан хлеба! Смаленскі, кменам беларускім пахне.

Рада в е ц: Пір чырвоных наркомаў! А праз тры тыдні Рэспубліку вашу сувэрэнную расфарміруюць. Зълепяць гэты Літбел... А ўсіх вас стануць лавіць і арыштоўваць як злачынцаў. Словам, парабак зрабіў сваю справу...

Кірэй: Ціха, каму кажу!

Жылуноў: Усё роўна нач нашага сну скончылася. (Азіраеща). Неяк цем-навата.. Бач, вунь свечкі.. Нехта рыхтаваўся Каляды съвяткаваць. Давайце запалім!

Ня бі ты: Бярыце свечкі, хто хоча, каб яго успомнілі на Дзяды. Хто першы? Выходзіц Жакоўскі, бярэ з кошкі свечку, працягвае Нябітаму. Той запальвае яе.

Жакоўскі ставіць сваю свечку на тачку. Выходзіц.

Ня бі ты (Паказываючы на Жакоўскага): Рамуаль Жакоўскі. Акцёр. Першага студзеня 1919 г. загінуў пры таямнічых абставінах. Кажуць, скончыў самагубствам у роспачы, што разагнali беларускую Раду.

Падыходзіц Шантар. Бярэ свечку, сам запальвае ад свечкі Жакоўскага.

Ня бі ты: Фабіян Шантар. Расстряляны пры загадковых абставінах у 20-м годзе.

Падыходзіц Лагуз. Бярэ свечку, запальвае.

Ня бі ты: Язэп Лагуз. Загінуў пры невядомых абставінах у час белапольскай акулазы.

Ня бі ты: Язэп Лéскі. Прывінаваць Савецкую ўладу. Стаў акадэмікам Абвінавачаны ў нацыянал-дэмакратызме. Зынішчана сталіншчынай ў 1940-м годзе.

Падыходзіц Казімір і Алена. Бяруць свечкі і запальваюць іх.

Ня бі ты: Казімір, Інжынер. Прозывішча не вядома. Такіх — тысячи, вярнуўся па амністыі з эміграцыі. Зынішчаны ў 30-м, як буржуазны спэцшкоднік. Алеся, яго жонка. Прозывішча не вядома. Настаўніца беларускай мовы. Такіх дзесяткі тысяч. Загінула на Калыме ў лягеры.

Падыходзіц Рэйнгольд, Чарвякоў, Кнорын. Запальваюць свечкі.

Ня бі ты: Ісаак Рэйнгольд. Расстряляны, як удзельнік права-трацкісцкага блоку... Аляксандра Чарвякоў. Загінуў ад сталіншчыны ў 1937-м... Вільгельм Кнорын. Расстряляны як вораг народу ў 1938-м.

Падыходзіц на мыліцах Мікола. Запальвае свечку.

Ня бі ты: Мікола з Магілёўшчыны. Прозывішча не вядома. Такіх сотні тысяч. Зынішчаны сталіншчынай.

Падыходзіц Жылуновіч. Запальвае свечку.

Ня бі ты: Зыміцер Жылуновіч. Закіраваны сталіншчынай як нацыяналіст. Спрабаваў каяцица. Не дапамагло. Схоплены як агент імпрыялізму. Яго бязвілітасна катавалі і мардавалі. Скончыў самагубствам у знак пратэсту ў 1937 -м г. Ляжыць у 3-х кіламетрах ад Магілёва.

Зылова, здалёк паказваеца Сталін. Ен трохі падобны на прывід. Яго апярэзджае Язэп Дыла. Запальвае свечку і гаворыць, паказваючы на Сталіна: «Я так дуога чакаў, пакуль ён зыгнел! Але я перажыў яго! Перажыў!».

Ня бі ты: Язэп Дыла, памёр у ссылцы, радзімы так і не пабачыў.

Нарыюще, набліжаеца Сталін. Спыняеца. Глядзіць на кошкі са свечкамі і грабёліва ўсымікаеца. Глядзіць на ліхтар.

Ня бі ты: Іосіф Джулагашвілі. Усяму съвету вядомы, як Сталін. Вялікі, непераўзыўдзены ў вялікіх душагуб народу. Памэр сваёй съмерцю, у пашане.

Сталін аддаляеца. Бывалы пры гэтым устаў і нібы аслупянеўшы, пазірае на постаць Сталіна, пакуль яна зынікае.

Ня бі ты: Давайце і вашу свечку.

Бывае за сцэнай. Нябіты глядзіць на агонь свечак. Потым падыходзіц да звона, звоніць. Адзін раз.. Другі. Трэці. Заслова апускаеца. Мернія ўдары ў звон чуюцца некаторы час за заслонай.

Зынікае за сцэнай. Нябіты глядзіць на агонь свечак. Потым падыходзіц да звона, звоніць.

Адзін раз.. Другі. Трэці. Заслова апускаеца. Мернія ўдары ў звон чуюцца некаторы час за Канец

ПД БІЛ-ЧЫРВОНА-БІЛЫН СЪЯГАН

Як абвяшчалі незалежнасць Беларусі

Анатоль Белы

У панядзелак раніцай, 19-га жніўня я даведаўся ў Нью Ёрку аб перавароце ў Маскве. Я меў шэсць гадзінай на дэцызію — застасца ў ЗША ці вярнуцца ў Менск. Абаязак беларуса патрабаваў ехачы на Бацькаўшчыну, каб у гэту адказную часіну быць разам з сваім народам.

Я паляцеў у Маскву. У самалёце сярод тысячи думак, якія праносіліся ў галаве, час ад часу непакоіла адна: «На якім баку будзе мой брат, палкоўнік Генэральнага штабу арміі? Ці не станецца так, што мы апныемся на розных баках барыкадаў?» Як быўшы афіцэр-лётчык, я добра ведаў, што такое вайсковая дысцыпліна.

Самалёт своечасова прызямліўся на лётнішчы Шарамецьева. Брат ужо чакаў мяне. Быццам-бы прачытаўшы мае думкі, ён спакойна сказаў: « Можаш не хвалявацца. Абстаноўка ў Маскве нормальная. Генштаб падзяліўся, але бальшыня за Ельцина. Я з імі». Ад радасці я абняў брата. Мы паехалі на яго кватэру, што па Шчолкаўскай шашы. Дабраўліся даволі хутка. Барыкадаў і танкаў на нашай дарозе не было.

У хаце мы засталі ў гасціцах сябра брата, палкоўnika сувязі Генштаба. Мы прывітаўся, я адразу запыталі яго, ці не прадбачыца грамадзянская вайна. Ён, ўсміхнуўся і сказаў, што крызысная ситуацыя мінула, бо група «Альфа», на якую спакладалі надзеі заговоршчыкі, КДБ не падпрадкавалася і не выканала загаду. Абяцанкі, угаворы, пагрозы — нішто не дало выніку. «Мы-ж мелі час паслаць танкі, змаглі ўзяць у абарону Белы дом» Палкоўнік расказаў шмат

дэталяў гэтага перавароту, адна зь іх, што генэрал-палкоўнік Кобец ёсьць старонік Ельцина і павінен ўзначаліць узбройныя сілы Рады. Пазней брат мне сказаў, што гэты палкоўнік быў даверанай асобай генэрала Кобеца, калі той балатаваўся ў Вярховны Савет РСФСР, і ягоная інфармацыя даставерная.

У сераду, 21 жніўня, мы зранку паехалі аглядцы Маскву. Танкі і баявыя машыны пяхоты (БМП) сустракалі нас на скрыжаваннях, Манежная плошча была запруджаная танкамі і БМП. Учора і сёння тысячи дзяўчыт і жанчын на вуліцах размаўлялі з вайскоўцамі, праслі і прыгражалі, каб тыя не стралілі ў людзей. Прислушоўваючыся да адной такой размовы зъ сяржантам-танкістам, пачаў ягоны беларускі акцэнт. Прадставіўся яму і запытаўся, ці будзе ён страліць у народ, калі атрымае загад. Хлапец, ні хвіліны не раздумываючы, адказаў, што страліць ня будзе. Сам ён з Гомельщыны, Мазырская раёна, які моцна пацярпеў ад Чарнобыльскай аварыі. Сяржант злосна прамовіў: «Партыйцы ўсё маюць, а людзі нічога, мінулі часы, калі за партню ваявалі. Мы зараз з народам». Я запытаўся: «А за незалежнасць Беларусі ваяваць будзе?» «Так, за дэмакратычную Беларусь ваяваць пайду».

Я адшпіліў значок зь беларускім нацыянальным сцягам і паказаў сяржantu, пытаячыся: «Ведаеш, што гэта?» Ён аглядзеў, але нічога не адказаў. «Гэта сцяг дэмакратычнае Беларусі з 1918 г., якую камуністы паняволілі. Гэта сымбаль барцоў за адраджэнне Беларускай Народнай Рэспублікі. Вазьмі яго сабе,

прышлі і станов барацьбітом БНР». Хлапец узяў значок і адразу замацаў яго на гімнасцёцы. На мой кліч: «Жыве Беларусь! — адказаў: «Жыве!».

Дзякуючы брату, мы прайшли праз лацунг танкаў да будынку Генштабу арміі. Нас прапусцілі ў яго сярэдзіну. У вялізарным фарме стаялі групкі афіцэраў і ўзрушана размаўлялі. Ад іх я даведаўся, што Язаў ужо не мае ўлады. А таксама, што ў гэтым важнou ролю адыгралі афіцэры суязі, якія стварылі камунікацыйную блякаду Язаву й ягонай групе. Стала зразумела, што «путч» праваліўся, і ўся армія паступова пярэйдзе на бок Ельцина. Гэта вельмі узрадавала.

Потым мы паехалі да Белага дома Pacel. Мы набачылі барыкады, заўважылі, што ў стратэгічных пунктах стаіць 6 БМП, калія барыкадаў 10 цяжкіх танкаў. За барыкадамі знаходзіліся дружынікі, на вуліцах і плошчы людзі рознага веку. Усе: вайсковыя і цывільнныя—абаранялі Белы дом, так званы бастыён Ельцина. Беларус Генадзь Прыбыткаў, які ўсе гэтыя дні быў на барыкадах сказаў нам, што на абарону Белага дома выйшла шмат беларусаў. Ёсьць сядр іх Аляксей Каўка з сынам, Валеры Сядоў, якога нядайна выпусцілі зь Менскай турмы.

Мы з братам вырашылі зайсьці ў сярэдзіну Белага дома. Прадставіўся аднаму з дружынінкаў, што я сябра Беларускага Народнага Фронту, вярнуўся з ЗША. Сказаў, што хачу пагаварыць з дэпутатам Алесям Адамовічам. Нас правялі ў сярэдзіну. Тут мы пачулі апошнія навіны, паслушалі «Свабоду», «Голос Амэрыкі», «Вольную Эўропу», «Эха Масквы», «Расцю». Алеся Адамовіч ў гэты момант не аказалася ў будынку, ён некуды на некалькі гадзінаў ад'ехаў.

Мне запрапанавалі выступіць па радыё, але для выхаду перадачы ў эфір трэба было пачакаць пару гадзін. Я-ж ссыпляўшася на цягнік. Мянэ запэўнілі, што ў Менску цішыня. Адно толькі Дземяньцея падлавілі, які выказваў сваю салідарнасць з Янаевым.

У Менск прыехаў 23 жнівеня а 7-й раніцы. Як мянэ й інфармавалі ў Белым доме, у Менску было спакойна. Адно толькі кідалася адразу ў вочы — людзкія твары. Адныя былі вельмі пахмуранныя, іншыя, наадварт, вялёлыя. У той час ужо было вядома, што загавар праваліўся і камуністычная партыя ў апале, яе маёмасць будзе нацыяналізавана. Вечарам даведаўся, што 24 жніўня склікаецца ў Менску нечарговая сесія Вярхоўнага Савету БССР.

На наступны дзень разам з спадчынцамі мы шлі пад бел-чырвона-белымі сцягамі на мітынг, які праводзіўся ў падстрымку апазыцыі БНФ у Вярхоўным Савеце БССР. Два дні, пакуль ішла сесія, народ стаяў на плошчы перад Домам Ураду ў напружаны. Прамовы на плошчы сці-халі, толькі калі перадавалася трансляцыя з залі, дзе праходзіла сесія.

А там з кожнай хвілінай страсцьці напальваліся ўсё больш і больш. У першы дзень сесіі запомнілася прамова дэпутата Голубева аб парадку дні надзвычайнай сесіі. Голубеў выступаў ад імя апазыцыі. Напачатку, ён павіншаваў усіх жыхароў Беларусі зь перамогай над сіламі рэакцыі і падзякаваў масквічоў за вялікі ўклад у перамогу над фашистска-камуністычнай хунтай. Ад імя апазыцыі ён прапанаваў ў неадкладным парадку разыгледзець на надзвычайнай сесіі шраг важных пытанняў. У першую чаргу— аб забароне дзейнасці камуністычнай партыі ў Беларусі, як палітычнае

арганізацыі, што падтрымлівала пучысцату ў часі, і неадкладным вызваленныі ад цэнзуры ЦК КПБ радыё, афіцыйнай прэсы, і тэлебачанання. Апазыцыя БНФ патрабавала ўстанаўленыня на тэрыторыі Беларусі вяршиныства Беларускага законадаўства, змены артыкула 72 Канстытуцыі БССР, наданыні Дэклярацыі аб дзяржаўным сувэрэнітэце статуса канстытуцыйнага закону.

—Наставу час, — падкрэсліў прамоўца — ствараць нацыянальнае войска для абароны межаў Беларусі і ворганаў нацыянальнай бясіспекі, падначаленых уладам Беларускай рэспублікі.

Акрамя таго апазыцыя патрабавала разыгледзець пытаныні аб дзеяныні як старшыні Вярхоўнага Савета БССР, так і членаў Прэзыдыума БССР і службовых асобаў у рэспубліцы ў час спробы дзяржаўнага перавароту ў СССР. Для гэтага апазыцыя прапанавала стварыць камісію па дасьледваныню супрацоўніцтва Старшыні Прэзыдыума ВС БССР Дземяньцяе са змоўнікамі перавароту.

У заключэнні гэтага ўзрушанага выступлення прагучалаў зварот да менчукоў прысьці на плошчу перад Домам Ураду дзеля падтрымкі дэмакртычнай меншасці ў Вярхоўным Савеце БССР. Пэўна, што камуністичная большасць у Вярхоўным Савеце выступіла супроты пропанаваў апазыцыі і спрабавала адый сыці ад адказнасці за удзел камуністичнай партыі ў дзяржаўным перавароце. Але народ на плошчы таскама не спаў. Ён уважліва сачыў за кожнай дыскусіяй. «Далоў «Дземяньцяе!», «Далоў КПБ!» — гучала на плошчы. Мощная падтрымка людзей і паймённае галасаваныне па кожнаму пункту павесткі дня вымусілі кансерватыўныя Вярхоўны Савет БССР уключыць у парадак дня пропановы апазыцыі.

Пакуль камуністы змагаліся за выратаваныне сваёй партыі, на плошчы адбывалася сымбалічнае пахаваныне КПБ. Перад Домам Ураду і помнікам Леніну была змайстраваная труна, у якую людзі складалі сымбалічныя атрыбыты КПБ. Нехта сыпаў у труну медзякі, нехта не пашкадаваў для такой нагоды рубля, самыя «сердабольныя» кідалі ў труну цукеркі. Народ зь усымешкай разыўтваўся з сваім мінулым. Потым пахавальная працэсія ўрачыста крочыла да будынка КПБ, дзе ў адбылося «захаванне» былога кіруючай і накіроўваючай сілы савецкага грамадзтва

На другі дзень народ зноў прыйшоў на плошчу. Але камуністы ў Вярхоўным Савеце не зыбаліся здавацца. Яны спрабавалі загаварыць сесію, але указ прэзыдэнта Гарбачова ад 24 жніўня аб спыненні дзейнасці КПСС на тэрыторыі СССР вымусіў іх падумамаць аб незалежнасці Беларусі.

Пераломны момант пачаўся пасля таго, як Дземяньцей, які веў пасяджэнні сесіі, вырашыў даць слова свайму партыйнаму босу, Першаму скратору ЦК КПБ Анатолію Малафееву. Але народныя дэпутаты БССР рэзка запатрабавалі, каб кіраунік злачыннай арганізацыі пакінуў трибуну. У залі ўзнікла суматоха і Дземяньцей вымушаны быў аб'явіць перапынак.

У перапынку адбылося пасяджэнне Прэзыдыума Вярхоўнага Савета БССР. У час яго і членаў Прэзыдыума прынялі «Зварот ад імя сяброў Прэзыдыума Вярхоўнага Савета Беларускай ССР да Старшыні Вярхоўнага Савета Дземяньцяе Мікалая Іванавіча і заступніка старшыні Шаладонава Васіля Іванавіча.

Абставіны, якія склаліся ў рэспубліцы, — запісана ў звароце, — і занятая Вамі пазыцыя ў адносінах да

антыханстытуцыйных дзеяньняў ЦК КПБ, якак фактычна падтрымала пераварот, недавер да Вас шырокіх слеёў на сельніцтва патрабуе нас звязвашца да Вас з патрабаваньнем аб неадкладным звольненні Вас. Мы спадзяемся, што Вы правільна зразумееце нашае патрабаванье і знойдзіце у сабе грамадzkую мужнасць паставіць інтарэс народу вышэй сваіх асабістых. Зварот аб звольненні падпісалі сябры Прэзыдыума ВС БССР Карпенка Генадзь, Сасноў Аляксандар, Міцко Пётр, Слеянінёў Міхал, Булахаў Дзымітры, Смоляр Іван, Садоўскі Пётр, Сіўцікі Дзымітры, Курдаюкоў Валеры.

Паступова усё мацьней і мацьней стала падымацца пытанье аб незалежнасці. Некаторыя «дзеячы» адразу зразумелі, што незалежансць Беларусі дазволіцца ім захаваць КПБ і ігнараваць загады Прэзыдэнта Гарбачова. У гэтай сітуацыі апазыцыя прапанавала спачатку прыняць пастановы аб дэпартызацыі дзяржаўных органаў і прыпыненні дзеянасці КПБ на Беларусі. Пад націскам аbstаваніяў і людзей на плошчы Вярхоўны савет шляхам пайменнага галасавання прыняў важнае рашэнне аб дэпартызацыі, прыспыненні дзеянасці КПБ, наданні Дэкларацыі аб сувэрэнітэце Статуса канстытуцыйнага закона, а таксама аб палітычнай і эканамічнай незалежнасці беларусаў. Гэта была вельмі важная перамога дэмакратычных сілаў Беларусі.

А тым часам народ на плошчы зь нецярпнем чакаў канца пасяджэння сесіі і з радасцю вітаў выход на плошчу дэпутатаў ад апазыцыі БНФ. Дэпутаты-камуністы вымушаны былі здымамаць свае дэпутацкія значкі і, хаваючыся выходзіць з Дома Ураду. Яны баяліся людзкога гневу і сумнага лёсу скра-

тара ЦК КПБ па ідэялгіі, дэпутата Ціхіні. Калі днём дэпутат Ціхіня спрабаваў падысьці да людзей на плошчы, ён быў аплёваны народам у самым сэнсе гэтага слова. Ціхіню выратавала толькі тое, што за яго заступіліся дружынікі БНФ, якія ўвеселі час падтрымлівалі парадак на плошчы разам з толькі што створанай нацыянальнай беларускай гвардыяй.

Бура радасці разынеслася на плошчы, калі мы даведаліся пра аўгшчэньне незлаежнасці Беларусі. Пасыля двух дзён змаганьня акт аб незалежнасці быў прыняты Сэсіяй Вярхоўнага Савету БССР аднаголосна. Не перадаць тых пачуццяў, якія нахлынулі.

Мы шлі зь съязгамі і харугвамі да парку Янкі Купалы. Людзі плакалі, съмяяліся, съпявалі ад шчасця. І кліч «Жыве Беларусь!» звінёў над начным Менскам.

26 жніўня 1991 г.Менск

Яўген Ціхановіч

ПАЛЯНЦЬ ЗЯНІ

Лісты ад Міколы Ермаловіча

Міхась Белямук

7 чэрвеня 1980 г.

«Думкі Васпана, што, магчыма, пад Палядонам¹ можна разумець паварот высланых у Бізантію полацкіх князёў, вель мі арыгінальная і цікавая. Але я сумняваюся, што яе ў нас прымуць, што зможаце пераканаўча давесці, бо ў апошні час у навуковай літаратуры робяцца спробы паставіць легенду пра Палядона на іншы грунт. Справа ў тым, што знаходзяць звесткі, што нібы-то ў XIV ст. на Дунаі існавала якаясьць Літва. Пра гэта піша Е.Ахманьскі ў сваёй «Гісторыі Літвы» (стр. 12). Я таксама знайшоў дакументальнае пацверджанне таго, што гэта Літва (Kenezar Lytwa) існавала яшчэ там-жэ ў сярэдзіне XIII ст. Зыходзячы з гэтых фактаў, дапушчальна лічыць, што нейкая частка дунайскай літвы могла перасяліцца на Нёман. Пры гэтым мушу зазначыць, што побач з Дунайскай Літвой ёсьць шмат латышскіх і прускіх тапонімаў. А гэта можа даказываць, што разам з літвой перасяляліся латышы і

prusy. Аднак я асабіста не падзяляю гэтае думкі аб рэальнасці міфа пра Палядона. Ён узынік у сярэдзіне ХУІ ст. ў складаных умовах Лівонскае вайны, так сама ў суязі з легендай аб паходжанні маскоўскіх князёў ад Пруса-свяяцтва з рымскім імпэратарам. Гэтае пытанье я падрабязна разглядаў у адной з сваіх прац, але, на жаль, пакуль што не надруковалі. Іншая справа з паведамленнем Васкрэненскага летапісу, дзе гаворыцца, што вільняне ўзялі з Царграду сіноў полацкага князя Расыціслава Рагвалодавіча — Маўкалда і Давіла. Пашута лічыць гэта выдумкай. Я згады з Васпана, што тут прысутнічае вялікая доля праўды. Ва ўсякім выпадку, гэты факт і дае падставы звязываць лёс высланых полацкіх князёў з гісторыяй Вільні і Вялікім княствам Літоўскім. Не пакутвайце ад зробленых заўвагаў, разъвівайце сваю думку.»

7 ліпеня 1980 г.

«Пішу гэты ліст пад моіным уражанынем ад купальскага сьвята, якое праводзілася гэтай ноччу. Як радасна бачыць, што з кожным годам усё больш запальваеца купальскіх агнёў. У гэтым годзе наша Маладэчынщына палала ад іх. Што-ж, так і павінна быць на нашай зямлі, якая падаравала съвету Янку Купалу...»

Kronika polska, litewska, zmudzka i wszystkiej Rusi Macieja Struikowskiego, W. 1846, b. 55-85.

1. У летапісах Альшэўскага, Красінска га, Рацінскага, Руныцава, у хроніках Быхаўца, Літоўскай і Жамойцкай запісана алавяданье пра Палядона, што ён на чале чатырох іншых родаў пакінуў Рым і морам прыплыў да Нёману. Па раці Нёман паплылі, паколькі ваколіца падабалася аселі, далі пачатак літоўскому баярству, а пазней—Вялікому княству Літоўскому. Да съледыкі летапісай і хронікаў прыпушчаць, што М.Стрыкоўскі быў першым, хто запісаў легенду пра Палядона.
- ПСЛР, М.1975, т.32, б15- б16, 128-129.

Што да камэнтартыяў Радэна адносна Эймундавай сагі, то іх прысылайце, можа й атрымао. Васпану апрача «Помнікаў» пасылаю ў двух экзэмплярах артыкулы пра Рагвалода і Рагнеду і таскама публікацыю пра беларускія падзеі зь «Істории Российской» В. Тацішчава. «Мову ў гісторыі беларускага пісьменства» і тэкстаў «дошчыкаў» з камэнтарыямі не атрымаў, можа зылітуюца й аддадаць.

Якая-ж думка Васпана наконт майго меркаваньня пра паходжаныне назвы кри вічуо ад імя «Крэў»? Я закончыў працу пра славянскасе засяленне Беларусі (гэта адзін з раздзелаў майгі гісторыі), у якой шмат увагі ўдзяляю паходжанью назваў як крэвічоў, так і дрыгавічоў і радзімічаў. Думаю, што ў скарочаным выглядзе я не дэле надрукую. Ці шукаў Васпан артыкул С. Кроса, аб якім была ў нас гаворка? Вельмі цікавая заўвага, што амэрыканскі даследчык выказвае меркаваньне, што руская кнігіня, жонка Ўладзімера, апекавалася над юным Алявам, калі ён быў на Русі. Мажліва, трэба бачыць нікога іншага як Рагнеду, хаяц яна запісаная як Алогія. А можа там яшчэ ёсьць што-небудзь цікавага наконт Рагнеды ды наогул, што там больш пра нашую старыну напісанага? У Лёндане выйшла кніга М. Гімбутаса «Балты». Я, на жаль, яе не маю, але на б. 151 ёсьць карта балцкіх «астрравоў» Верхняга Падніпроўя. Добра было бы заглянуць у яе,

29 кастрычніка 1980 г.

«Мы вельмі рэдка лістуемся, таму нашая дыскусія ія ёсьць плённай. Мне, напрыклад, мала вядома, у якіх момантах Васпан лічыць паданыне пра Паляямана годным веры й як яго спалучыць з вяртаннем полацкіх князёў зь Бізанты.

Калі прыймаець у сур'ёз легенду пра Паляямана, то трэба паказаць на падабенства архітэктурных помнікаў Ніжняга Панямоныя (там наступіла высадка рымскіх падарожнікаў) з архітэктурай беларускага Панямоныя. Пра паданыні аб зьяўленіні ў Ніжнім Панямоныні нейкіх мараходаў гаворыць і Т. Нарбут. На жаль, яго мяніе пад рукой ніяма і не магу дакладна ўказаць старонкі. Але таскама I. Забелін гаворыць, што гэтыя таямнічыя мараходы былі славянамі і даводзіць гэта тапанімічным матэрыялам. Што да магчымасці перасяленняў прыдунайская Літва ў Панямоныне, то тут ніяма нічога неверагоднага. Я дапушчаю, што гэта Літва магла пасяліцца на землі яцьвагаў, чым і тлумачыцца ўзаемная варожасць. Літва ўвесь час адціскала іх на захад. Аб tym, што яцвягі былі больш даунімі тут жыхарамі, съведчыць наяўнасць гідронімаў, у той час як літоўскіх тут ніяма.

Міф аб рымскім паходжаныне жмуздзінаў, літоўцаў і яцвягагаў упершыню зьяўляецца ў Длугаша. Цяжка сказаць, ці ён сам яго выдумаў, ці сапраўды запісаў яго з чылі-небудзь вуснаў. Калі Нарбут гаворыць пра шырокасе бытаваньне падобных легенд, то, магчыма, што яны былі яшчэ і да Длугаша. Але Нарбут не заслугоўвае вялікага даверу, бо сам ён пусціц у ход нямала выдумак, хаяц гэта не выклочае ўважлівага разгляду ўсяго таго, што ў яго ёсьць... Аднак пытаныне яцвягага вельмі важнае, я ў гэтым згодны, яно важнае ў нашай гісторыі. Галоўнае, што ніяма адзіна думкі наконт таго, дзе яны жылі. Польскія даследчыкі амбяжоўваюць іх Сувалкіяй. Рускія даследчыкі бачаць іх жыхарамі беларускага Панямоныя і Папрыпяцьця. Я на баку апошніх».

22 сіння 1980 г.

«Я зь цікавасьцю пазнаёміся з вашымі дадавамі ў карысць таго, што пад Палемонам і яго спадарожнікам і трэба разумець паварот з Бізантіі полацкіх князёў. Шкада, што пазнаёміся зь імі крыху запозна, бо меў-бы магчымасьць хоць коратка закрануць іх у адным з сваіх артыкулаў (Камэнтартыі да 32 і 35 тт. ПСРЛ) Але, думаю што яшчэ надарыцца нагода, каб указаць на Вашу гіпотэзу. Яна ва многіх выпадках слушная. Аднак ёсьць у ёй і slabаватыя месцы. Вы-ж самыя сказали, што летапісы паведамляюць аб вяртанні ў 1139 — 1140 гг. толькі двух полацкіх княжычаў — Івана і Васіля. Апошні — гэта добра вядомы нам Васіль-Рагвалод, камень якога заходзіўся каля Воршы ў 1934 г. па-варварску зьнішчаны. Як вядома, ён княжыў у Полацку, Менску і Друцку і на мэ не-пасрэднага дачыненія да Панямонія (хация, як князь менскі ён мог валаодць тагачаснай Літвой, што была побач зь Менскім княствам. Дзе дзеяўся Іван—не-вядома, магчыма, ён і падаўся ў Панямоніе — зараз цяжка сказаць, бо з'вес-так пра яго ніякіх няма. Я не архэолёг і не могу мець пузных меркаванняў на-конт знаходак... Аднак і зараз Васпана меркаваныні заслугоўваюць таго, каб быць рабочай гіпотэзай, з чым і віншую...

Прашу прабачэння, што крыху прыпазыніўся з адказам на ліст. У нас да 100-годзьдзя Я.Купала рыхтуецца Купалаўская энцыклапедыя. Крыху я прыпазыніўся з артыкуламі, таму зараз вялікая съпешка. Сённяня заканчываю сваю норму — 73 артыкулы. Так што я зваліў зь сябе добрыя цяжар і змагу вярнуцца наконт Літвы.

15 красавіка 1981 г.

Вялікі дзякую за прысланы артыкул і за ліст. Артыкул, на мой пагляд, (паўтараю яшчэ раз, я не архэолаг) грунтоўны і вывады зь яго вельмі важныя для вытлумачэння нашай стражытнасці. Думка, што крывічы ў пачатку XIII ст. пра-нікаюць у Панямоніе, а да іх далучаю-ца на мяжы XIII—IX стст. дрыгавічы, нао-гул, правільна, але толькі для гэтага рэгіёна. Я усё-ж лічу, што съплярша дры-гавічы засялілі ўсю тэрыторыю Беларусі (яе ўсходнія часткі), а пасля сталі рассяляцца крывічы. Наконт нарманскай тэорыі, то я ў адносінах яе абыякава. Для мяне не зязуяцца істотны, якога паходжання, напрыклад, літоўская кня-зі: нарманскага, славянскага, рымскага ці жамойцкага. Важнае тое, што дзяр-жава, якую яны ўзначальвалі, была бе-ларускай, і яны яе інтарэсам павінны былі спрыяць. Трэба сказаць, што голас пра нарманскую паходжаныне літоўскіх князёў у наўцы вельмі слабы (наколькі мне вядома). Я пра гэту тэорыю даве-даўся толькі звініці У.Пашуты «Образо-ванне...», але ён пра гэта сказаў міма-ходзь. Калі Вам вядома болей пра яе, то траба даваць бой, нягледзячы на тое ці яе заўзяты прыхільнік жывы, ці нябож-чык. Адначасна хачу звязрнуць увагу сябру, што маеща артыкул В.Юргевіча (здаецца, ён быў беларусам). У артыкуле даказываецца славянскае паходжаныне імёнаў літоўскіх князёў. Мне застаецца невядомым, ці атрымаў сябру бандэроль з маймі артыкуламі. Я да 90-годзьдзя М.Багдановіча напісаў невялікі артыкул пра яго як гісторыка. Мае сябры зрабілі спробу надрукаваць маю працу «На сля-дах аднаго міфа», напісаную яшчэ ў 1968 г. і друкаваную ўрыўкамі. Калі раней супроць яе апальчыліся капыскія й ім па-добныя, якія ўбачылі ў ёй спробу ўва-

скрэсіць, маўляў, даўно пахаваную тэорыю аб беларускай дзяржаўнасці і мінульм, то гэтым разам яе крэсліў М. Улашчык, бо ўбачыў у ёй толькі домыслы. Першых я лёгка мог зразумець, але другога цяжкі. Ніводнага аргумента супроць мяне ён ня змог прывесці. Застаецца, толькі меркаваць, што яму было непрыемна убачыць як тое, што ён змог зрабіць сам, было зроблена іншым... Мае сябры не здаюцца і робяць заходы, каб усё-такі апублікаўваць маю працу. У мяне для такіх клюпатаў няма ні сілаў, ні часу. Уся надзея на іх. Я вельмі ўдзячны сябру за тое, што паклапаціўся, не пакінуў маіх прац без увагі. Мне казалі, што ў адной з рэцэнцыяў на кнігу М. Косьмана «Гісторыя Беларусі» невядомы мне сябры грунтаваўся на маіх працах, калі крытыкаў Косьмана за яго поглед на ўтварэнне Вялікага княства Літоўскага. Хачу я яму шчыра падзякаваць за гэтае. Справа з маймі вачыма пагоршылася. Катаракта начала расыці на правым воку, тым воку, якое яшчэ крху бачыць і якім ямагу хоць крху чытаць, бо левым я амаль нічога не бачу. Калі гэтая катаракта высypeе, гэта значыць, калі я канчатковая асьлепнна на правае вока, тады мне зробяць аперацыю, вядома, звычайна вынікамі. Але пакуль я бачу яшчэ, трэба нешта рабіць, чытаць і пісаць.»

17 ліпеня 1981 г.

«Я вельмі сумніваўся, што паход Уладзімера на яцьвягаў у 983 г. звязаны з полацкім падзеямі. Справа ў тым, што апошнія занесены ў летапіс толькі ў 980 г., а адбыліся раней. Гэтае пытанье я закрануў у сваім артыкуле, зъмешчаным у часопісе «Нёман», але яно было

скарочаным з-за недахопу месца. Карапей кажучы, паход Уладзімера на Полацак адбыўся недзе ў 975-976 г., не пазней гэтых дат. Яраслаў, паводле летапісаў, памёр у 1054 г. ва ўзросце 76 гадоў. Значыць, што нарадзіўся ў 978 г. А ён быў другім сынам Уладзімера ад Рагнеды. Не выключана, што паміж імі магла нарадзіцца дачка, хоць бы тая ж самая Прадслава. Такім чынам, звязываць паход Уладзімера на Полацак, як сябра робіць, зь яго паходам на яцьвягаў у 983 г. няма сур'ёзных падставаў. Паводле А.Шахматава паход Уладзімера на Полацак адбыўся ў 970 г. Вазыміце на развагу вялікую разьбежнасць у часе. Згодны, што паход Яраслава на яцьвягаў у 1038 г. напэўна-ж быў паходам у Панямоўне, бо за ім адбыўся паход на літуў. Магчыма, што спаленіе паселішча адносіцца не да канца X ст., а да першай паловы XI ст. Дзіўна тое, што гісторык Беляеў ня ведаючы пра канчатак «да» як яцьвяжскі, але вельмі дакладна акрэсліў тэрыторыю пражыванья гэтага племяні. Шка да толькі, што ён не ўказаў, чым кіраваўся ў сваіх досьледах. Наогул В.Сядоў пацвердзіў сваім артыкулам тое, што ўжо было даўно вядомым у гістарычнай навуцы пра яцьвяжскую тэрыторыю. Гэтае пытанье пасыла палякі забытлі, амежаваўшы яцьвягаў толькі Сурвілкіяй. Сядову прыйшлося адчыніць даўно адчыненую Амэрыку. Пэўна-ж, што Барыс полацкі мог рабіць паход на яцьвягаў у 1102 г. (калі верыць Тацішчаву) і не далей як у Панямоўне. Некаторая дасыльедчыкі лічаць, што ў паходзе Яраслава на яцьвягаў у 1038 г. прымае удзел Брачыслаў. Усё можа быць. Вядома, дадзеныя архэолёгіі трэба ўлічваць, але абавірацца толькі на іх нельга. Мне здаецца, што гэтае навука знаходзіцца яшчэ ў стадіі стаўлення. Ня раю за-

надта на яе спакладацца, у ёй ёсьць шмат супярэчлівага і суб'ектыўнага, вазь міце тыя-ж даўгія курганы. Яны лічыліся (сёньня яшчэ лічацца некаторымі дасьледчыкамі) галоўнай крывіцкай прынaleжнасцю. Аднак зараз у гэтым выявіліся сумнені. Іх няма там, дзе былі крывіцы, прыкладам у Панямоны. Праўда, Г.Гурэвіч съцвярджала, што яны ёсьць і там. Паказвала іх месца находжанне і села... ў галошу. Сядоў праверыву іх і з размовы з мясцовымі жыхарамі даведаўся, што гэта ніякія не курганы, а ўтварэнні нядыяўнага часу, пэрыяду першай і другой сусветных войнаў. Я не згаджаюся з археолягамі, калі яны адмаўляюць пісьмовыя паведамленні, што дрыгавічы рассыяляліся аж да Дзівіны, і абмяжоўваюць іх паўночнай лініяй Заслаўе—Менск—Барысаў—Ворша. Я лічу болей правільнымі летапісныя звесткі, якія пацвярджаюцца этнографіяй, фальклёрам і дыялекталёгіяй. Я дзяллю гісторыю на 3 пэрыяды: полацкі, літоўскі і беларускі. Кожны зь іх увабраў у сябе дасягненіні нашай гісторыі. Яны, уступаючы ў новы пэрыяд, мянялі свою назну. Калі гаварыць канкрэтна пра паходжанье Міндоўга, то, як вядома Вастану, ён не аўкштоўская, нарманскага і не жамойцкая паходжання, а літоўская, г. зн. заходнебеларуская, паводле сёняшняй тэрміналёгіі. Тоё, што назва Літва замацавалася за сёняшнім «Літвой», факт нярэдкі ў гісторыі. Назоў «Прусія» перайшоў, ўрэшце, на німецкую дзяржаву. Адсюль нельга атаясамліваць старажытных літвінаў з сучаснымі літоўцамі. Гэта думка павінна настойліва паўтарацца і пацвярджацца фактамі. З атаясамлеваўнія сучаснае Літвы з старажытнай пачалося заблытванье гісторыі Вялікага княства Літоўскага, якое было тыповай дзярж

вой. У наступным годзе споўніца 400 год з часу надрукаваныя «Хронікі» М. Стрыкоўскага, твора, у якім наша гісторыя была нечувана сфальсифікованая. «Хроніка» гэтага адразу разыйшлася па Эўропе, яе домыслы ўвайшлі як бяспречныя факты ва ўсе эўрапейскія падручнікі па гісторыі і зараз прадаўжаюць паўтарацца. Вядома, разъбіваць такую шматвялікую хлусьню нялёгка, але трэба. Нам ужо ўдалося ў нейкай меры зрушыць гэтае пытаныне зь месца і трэба ў гэтым ісьці далей настойліва. Добра было-бы, каб усе гэтыя новыя думкі знаходзілі месца ня толькі ў беларускай прэсе, але ў навуковых выданнях ангельской мовы. Але ў той час, калі мы вядзем упартую барацьбу з стрыкоўшчынай, на нас насоўваецца пагроза зь іншага боку. Выпадкова мне трапіў у руку зборнік (рукапісны), які рыхтуеца да друку. У ім чорным па беламу напісаны, што Палацкая зямля была неад'емнай часткай старажытнай Русі і кідае папрок да рэвалюцыйнай гісторыяграфіі, што яна адносіны Палацку з паўднёварасейскімі землямі разглядала ў суязі бесперапынных княскіх міжусобіц. Баюся, што ў нашай гістарычнай наўуцы будзе зроблены спарадычны пераварот. Па ўсяму відаць, што гэта толькі частка наступаючай апэрацыі, бо адзін драматург ужо піша сцэнарый, дзе паказана, што ніякага гвалту над Рагнедай не было, што яна па сваёй ахвоце выйшла за Уладзімера. Дабаўлю, што Язвяруга вызывергнёсія супроць маіх тэзісаў, што старажытная Літва была ў Беларускім Панямоны і гэтак-жэ аднесьціся П.Лысенка. Баюся, што мой голас будзе «глазом волівшага в пустыні».

23 сіння 1981 г.

«Не разумею, чаму спынілася перапіска. Я висылаў два доўгія лісты і фотафію. Будзе вельмі шкада, калі іх не атрымаеце. Я губляюся ў згадках, ці мае лісты не зайшлі, ці я адказаў Васпана не атрымаў, хтосы затрымаў. Будзе вельмі шкада, калі мае лісты загубіся. Я, на жаль, копіі сваіх лістоў не пакідаю, таму зьмест не могу ўзнавіць...»

У нас вельмі широка быў арганізація юбілей М.Багдановіча. Летам было святае паэзіі ў Менску, прысьвечане яму. У сінені было адкрыццё помініка і літаратурных вечарын. Я ў «Помніках» зъмясьціў артыкул, у якім паказаў М.Багдановіча як гісторыка. Ад сяброў меў кампліменты, хаця тут заслуга мая малая. Шкада, што мне змагу паслаць гэты надрукаваны артыкул, бо «Помнікі» забараняюць высыланець. Але я ўсё-ж спрабую паслаць.

9 красавіка 1982 г.

«Атрымаў Вашыя лісты ад 9 і 10 сакавіка... Мне больш спадабаўся другі ліст, бо ён зьядлівы, а я люблю, калі мяне сякуць. Праўда, гэта не значыць, што я павінен згадзіцца з сваім апанэнтам, найперш, для мяне ёсьць каштоўным тое, што прымусіў мяне ізноў вярнуцца да прагляду спрэчкі і больш старанна пे-рачыцца свае вывады. Сьведчаны, што паход Уладзімера на Полацак адбыўся не ў 980 г., знойдзенія мною даўно і былі выкарыстаны ў артыкуле «Першыя старонкі», надрукаваным у часопісе «Помнікі» за 1979 г., але ён да сябры, на жаль, не дайшоў.

Сябра абураецца, што мой галоўны клопат, каб даказаць пакрывенства Яраслава з полацкай дынастыяй, ды што тут

крамольнага? У палітыцы пакрывенства заўсёды адступае на задні плян. Тоэ, што сын Ізяслаў сеў у Полацку, апошняму не пашкодзіла жыцьця сваім незалежным жыцьцём. Той-ж Яраслаў, будучы князем у Ноўгарадзе, не захацеў плаціць дані ў Кіеву, што выклікала гнеў яго бацькі Уладзімера, і толькі съмерць апошняга выратавала ад жорсткай расправы. І што-ж, той-ж Яраслаў, пасыль перамогі над братам Святаполкам, стаўшы кіеўскім князем, на доўгія гады засадзіў у склеп свайго брата Судзіслава за сэпара тысцікі намэры. Бачыце, якія метамарфозы адбыліся зь Яраславам і яны зразумелыя, бо ў першым выпадку ім рухалі інтарэсы Ноўгарада, у другім — Кіева. У такіх абставінах няма месца свяціці пачуцьцям. Мала сказаць, што ў Уладзімера магла быць яшчэ адна жонка на імя Рагнедзь, бо трэба гэта даказаць. Калі сябра можа гэта зрабіць, то будзе важнае навуковае адкрыццё. Вы павінны ведаць, што ў Цвярскім і Густынскім лепапісу пад 988 г. апісываюцца пасольствы Уладзімера да Рагнеды, дзе сказана, што ўе на руках тады быў не Ізяслаў, а Яраслаў, які па хваробе ня мог хадзіць і раптам эмог гэта зрабіць, калі маці сказала, што яна хоча стаць нявестай Хрыста. Вядома, гэта легенда, аднак ў ёй Яраслаў разумеецца як сын Рагнеды. Я яшчэ раз паўтараю, гэта не мае ніякага значэння, што Яраслаў, будучы сынам Рагнеды, зъяўляецца «ідэялягічнай дывэрсіяй». Повесть вр. лет, як і іншыя крыніцы пад 981 г., паказваюць паход Уладзімера на ляжаў, у выніку чаго былі захопленыя гарады Перамышль і Чэрвень. Я. Длугаш браў толькі паасобны факты з расейскіх летапісаў, і таму ён мог гэту падзею апусціць. Уладзімер у 983 г. хадзіў на пабужскіх язвяглі, толькі гэта маё меркаваньне, яно такое-ж, як і

меркаваныне сябры, што паход Уладзімера быў накіраваны на панеманскіх язвягіаў. Пэўных доказаў як аднаму паходу, так і другому няма. І тое, што Ваўкаўск ў 980-990 гг быў спалены ня доказ, бо вельмі вялікая разбежнасць — цэлае дзесяцігодзьдзе. Наогул, археолягічныя дадзенныя рыхкоўныя і карысташа трэба асьцярожна. Зъдзівіла Вас, што Наваградак заснаваны Яраславам у 1044 г. Я роўна 10 год як аб гэтым пісаў у артыкуле «Із истории Новогрудка», зъмешчаным у зб. «Беларускія старажытнасці», які ёсьць у сябры. Раю яшчэ раз пераочтаць. Апроч прыведзеных там зьвестак з летапісаў Сафійскай 1, Наўгародzkай ІУ, пра.. гэта гаворыца ў Сафійскім Врэмэнікі, Ніканоўскім зводзе. Чаму сябры нэрвуеца, што Яраслаў збудаваў Наваградак, які стаў апорай Кіева над Літвой? Што ж тут за крамола? Яраслаў у 1030 г. хадзіў на Чудзь і затым збудаваў Юр'еў (Тарту). Дык ці-ж гэта не эстонскі горад? Вы спасылаецца на Ф.Гурэвіч, што заснаваные Наваградка адбылося ў канцы Х-начатку XI ст. Я лічу, што памылка, Гурэвіч тэндэнцыйна замаўчала прыведзенія мною дадзеных летапісаў аб заснаванні Наваградка, бо яны праліваюць сяўতы на сапраўднае месцазнаходжанье старажытнае Літвы, якую яна атаясамілае з сучаснай Літвой. Ужо ў начатку XII ст., калі стваралася ПВЛ, Літва названая паміж іншых плямёнаў, якія давалі дань Русі. Менавіта паходамі Яраслава на Літву ў 1040 і 1044 гг. прыпадае заснаваные Наваградка і начатак падпрадкавання яго Кіеву. Гісторыя Панямонія вельмі складаная. Гэтая зямля доўга і цяжка крохыла да таго, як стала субектам гісторыі. Доўга яна цярпела спачатку кіеўскую, а пасля галіцка-валынскую ўладу (яшчэ пад 1235

гаворыца: «Данил возведе Литву Миндуга и Изяслава Новгородского на Кондрата Мазовецкого». Аднак вызваліўшыся, Наваградак адрэзу паказаў свае патэнцыйныя сілы, якія ў ім захоўваліся, і адыграў найважнейшую ролю ў нашай гісторыі. Заўвага, што ніхто іншы, як я давёў, што летапісная Літва — не сучасная Літва. Сябры мяне папрачае, што я раблю «Мендаўга летувісам». Згодзен, што Мендаўга — славянскае імя, але славянскае імя меў Транята — жамойцкі князь, забойца Міндоўга. Славянскае імя ў Жывібунта — старэйшага літоўскага князя, які ўпамінаецца ва ўмове 1219 г. Але імя ня доказ этнічнай прыналежнасці. Этнічнае паходжанье, як і сваяцкі адносіны, ня мелі істотнага значэння. Міндоўг мог быць славянска-га паходжання, але мог быць князем у Літве, а пасля ў Наваградку. Даўмонт быў літоўскага паходжанья, а верна служыў Пскову і абліёлены святым. Я павінен сказаць, што этнічнае прыналежнасць Літвы — спрэчнае пытанье. У мяне ёсьць некаторыя інфармацыі ў карысць яе славянства, але яны яшчэ не дастатковая пераканаўчыя. Паколькі нашая гісторыя вельмі сфальсифікаваная, таму патрэбная праўдзівая гісторыя, якую павінны пісаць. Я стараюся яе пісаць, але ахапіць усе факты цяжка. Ворагі мае вельмі пільна сочыць за тым, дзе я магу штосьці замаўчыць, яны тады сякуць, нічога не даруюць. Яны пакуль абмяжоўваюцца толькі вуснымі пагрозамі. Паклонуў я никому не біў і не зьбіраюся біць ім цяпер.

(Працяг у наступным нумары)

Я ўвесь час спрабую ўспомніць, калі і дзе ў апошні раз бачыў Галубка. А ні ў час арышта, ні ў Гомелі пры вобыску ў яго аднапакаёвай кватэры ні кога з нас не было. Адсюль цяжка называць дзень і месяц яго арышта. Мабыць, усё-такі бачыліся мы ў час яго апошняга прыезду ў Менск, калі разам хадзілі ў БДТ-1 за шынялём для маёй карціны (Арджанікідзе). У той вечар ішоў «Скупы» Мальвера. Галоўную ролю Гарпагена выконваў Глебаў. Мы сядзелі ў дырэктарскай ложы і ўвесь час Галубок дзівіўся майстэрству Глебава, зъ якім той вёў сваю рөлю. Ціха, амаль шэптам ён мне казаў: «Бачыш, акцёр толькі выйшаў на сцэну, а гледачы ўжо рагочуць. Вось гэта майстэрства. Яшчэ ніводнага слова, толькі выхад, два крокі, а колькі ў гэтым сэнсу, колькі харства! Вялікім талентам валодает гэты артыст. Мабыць, у Беларусі другога такога цяжка знайсці». Так казаў Галубок, які і сам быў добрым майстрам выкананіям камэдыйных роляў. Аб таленце іншых ён засюды судзіў грунтоўна, з павагай. Ніколі ў яго не было зайдрасьці, толькі шчырае захапленыне. Але вернемся да 1939 году, часу, калі Галубок быў ужо арыштаваны.¹

1. Працяг. Пачатак у № 5

Зъ вялікай цяжкасцю мне з жонкай удалося знайсці кватэру. Дапамог мастак Валянтын Камінскі. Алена Круталевіч, маці вялікага прафэсара Аляксандра Круталевіча, арыштаванага ў 1936 г., пасля доўгіх меркаванняў дазволіла нам зыняць адзін маленьki пакой-чык у хаце, па

Нізкаму завулку на Камароўцы. Яе сын, складальнік падручнікаў па матэматыцы, выкладчык ў Дзяржаўным Беларускім універсітэце, — быў палітычны шкоднік — прафэсар, які быцца ў падручніку па матэматыцы прыводзіў у прыкладах колькасць лапцей у калгасе і ботаў у аднаасобніку. Вядома, гэта была хлусня, якой, аднак, хапіла, каб загнаць за краты інтэлігента-беларуса.

Алена Круталевіч увесь час успамінала свайго сына. Аднойчы яна спытала маю жонку:

— А каго вы, мілая, зараз малюеце?

— Партрэт народнага камісара Унутраных спраў Яжова.

— А, дык гэта ён майго Сашаньку забіў да вашага бацьку таксама!

Што магла адказаць жонка на тое слушнае запытанье? Толькі тое, што іншай працы ёй не даюць у нашых мастацкіх майстэрнях, і ты мусіш маляваць, каго скажуць, інакші...

У адзін з тых дзён зайшоў да нас

Энквэдэшнік высокага рангу (на пятліцах меў дзіяв шпалы). Не вітаючыся, прайшоў туды, дзе я працаваў. Неяк з грэблівасцю паглядзеў спачатку на мяне, потым на карціны і рэзка, у выглядзе загаду, запытаў: «Где ключі, где техпаспорт?!» Гэто было рабаўніцтва сярод белага дня. Машына М-1, падарованая Беларускім урадам у дзень 15-годзідзя Галубкоўскага тэатра Ул. Галубку на асабістое карыстаньне, хая і лічылася ўласнасцю, не выкарыстоўвалася яе гаспадаром. Галубок быў увесі час у Гомелі, а машина знаходзілася ў гаражы Саўніркама. Уласных гаражоў у той час ніхто ня меў. Нават Галадзед ставіў машину ў гаражы СНК — хая сам яе вадзіў. (Машына Янкі Купалы знаходзілася там-жэ).

Пад такім ціскам і чаканьнем нечага больш жаліўлага жыла ўся сям'я Галубка. Эдуард пісаў Сталіну, пісаў Калініну, але ад іх не было ні дыху, ні слыху. Сумна і непрытульна было і таму, што некаторыя казалі: «Если арестовали, так было за что». Звычайна, пры сустрэчы такія пераходзілі на другі бок вуліцы. То быў вельмі складаны час. Шмат падзеяў адбывалася тады.

...Восенню 1939 мы ехалі ў Беласток, на вялікі Народны сход, які мусіў зацьвердзіць зварот народу Заходніх беларускіх земель да ўрада БССР, каб увайсці ў склад Савецкай Беларусі.

Мы ехалі ў Беласток ў вялікім саставе таварных вагонаў, у якіх везьлі кароў ды іншую хатнюю жывёлу. Нас, двух мастакоў, як спазнінушыхся, далучылі да артыстаў БДТ-1, якія таксама ехалі на сход. Цягнік рабіў шмат прыпынкаў. У Баранавічах мы наведалі кірмаш. Там убачылі вялікую колькасць прадуктаў сялянскага вырабу. Усё падавалася ў чысьціні, сяляне ў чыстым

адзэньні, хутчэй за ўсё ў нацыянальных строях. Усюль чулася беларуская мова.

Беласток зьдзіві сваёй велічынёй і колькасцю жыхароў. Усюды чэргі. Людзі ў нейкім незвычайнім дзеля нашага вока адзэньні. Гэта былі ўцекачы з Варшавы. Больш за ўсё яўрэйскай нацыянальнасці. Тлумачылася гэта тым, што ўцекачы кідали ўсё, што было ў іх абы хутчэй пазъбегнуць фашысцкай няволі і гета, якое магло стаць апошнім іх прытулкам. У горадзе былі зачыненыя крамы, але гандаль ішоў поўным ходам праз кватэры ўласнікаў, якія ня мелі адбою ад пакупнікóў, так званых таварышаў з Усходу, як яны нас называлі. Таварышы куплялі ўсё што было, нават дзвёркі для комінаў, не кажучы пра кожанкі, капелюшы, гаржэткі, парасоны ды іншыя каштоўныя рэчы. Гроши бралі больш савецкія, а ня златыя, на якіх ўжо не спакладаліся. Над горадам кружылі зынішчальнікі, па вуліцах можна было ўбачыць, як калёна вайсковых паліякаў ідзе строем. Наперадзе ехала палутарка з кулямётам, накіраваным на калёну палонінных. Увечары, у новым тэатры, ладзіліся сіламі артыстаў з Масквы і Ленінграда канцэрты. У тэатры шла падрыхтоўка да Народнага Сходу.

Мне і майму сябру тэрмінова даручылі напісаць вялікага памеру партрэт з двайным профілем Леніна-Сталіна. Трэба гэта было зрабіць так, каб на першым пляне быў профіль таварыша Сталіна, а потым Леніна. У такім разъмяшчэнні бачыўся вялікі зьмест: «Сталін — гэта Ленін сеньня». Як толькі мы скончылі працацаў і далі апошнія парады накот экспазыцыі, нечакана зьявіўся энкавэдэшнік, і вывеў нас абодух прэч з тэатра, дзе ўжо пачалі зьбірацца дэлегаты. Было агідана. Мы-ж ехалі сюды, каб убачыць вачыма мастака ўсё, што тут будзе

адбываца, каб занатаваць гэту падзею ў жыцьці беларускага народу на халсъце.

А праз месяц пасъля сходу, мы атрымалі заказ напісаць вялікае пано на тэму «Зьяднанне Заходній Беларусі з БССР». Прышлося карыстацца фотаматэрыялам і з слоў съведак рабіць тое, што малгі пабачыць самі. Пад вялікім уражаньнем убачанага ў Беластоку, мы вырашылі напісаць яшчэ адну карціну «Беласток савецкі». Хацелася адлюстраваць, як сустракалі жыхары Беластока Чырвоную армію.

На тым палатні казакі едуць на конях па галоўнай вуліцы горада. Людзі вітаюць іх, дзеці з кветкамі, ўсюду ўсмешкі і весяльсць на тварах. З правага боку, на балконе, дыван з партрэтам таварыша Сталіна.

Зусім нядыўна я пераглядаў альбомы па мастацтву Беларусі і ў альбоме выдавецтва «Советский художник» 1950 г. убачыў на рэпрадукцыі нашу карціну, але з другой назвай «Освобождение западной Белоруссии». Карціна была зь «кіторамі». На балконе не было таго дывану і партрэта Сталіна. Уся гэта рэтушоўка стане зразумелай, калі успомніць, што пасъля вайны Беласток захаваўся за Польшчай...

Складальнікі альбома Аладава, Васілеўская і Турунікай ў тэксце іён на расейскай мове, каб паказаць вернасць беларускіх мастакоў партыі і Сталіну, зъмясьцілі на толькі творы, прысывечаныя яму, але і пяць радкоў, верша Янкі Купала «Я Сталіну мудрому песню слагаю...»

Гэты верш з'явіўся ўжо пасъля спробы Купалы пакончыць жыцьцё самагубствам. Тады па Менску хадзіла чутка, што Купала нехта параніў з ворагаў. Але другая, больш верагодная версія, была тая, што ён сам хацеў сябе пазбавіць жыцьця. Памятаю, як маци варнулася з бальніцы і з перасцяргай, каб мы з братам нікому нічога не пераказалі, сказала, што Купала спрабаваў пазбавіць

сябе жыцьця і моцна параніўся. Маци працаўала хірургічнай сястраю у бальніцы, што па Ленінскай вуліцы. Ёй загадалі сядзець ля Купалы перад і пасъля аперэцыі (Яна была кандыдатам у члены партыі), а па-за шырмай сядзей чакіц. Аб tym, што прымусіла Купалу расквітацца з жыцьцём, ведалі ў суседняй Польшчы, але не ў Беларусі. Хаця Купала выжыў, але ён памёр як паэт. Вымушаны пісаць фальшивыя хваласцівы, ён назаўсёды пахаваў сваю музы. Вайна-ж скавала тайну яго съмерці. Але яна прыгадчыніла іншыя.

У першыя дні вайны партыйныя ўцекачы кінулі будынак ЦК КПБ з ўсімі партыйнымі дакументамі. Будынкі ЦК КПБ, Дома ўраду таксама стаялі цалёхан'кія з сваімі паперамі, ніхто на мяч часу, каб спаліць іх, як гэта зрабіла Менская гардзкая управа. Больш того, будынак НКУС, на чале якога быў тады Цанава, таксама застаўся стаяць пакінуты ўсімі, набітымі тымі сакрэтамі, што ў першыя дні безузладнага часу хацелі знайсці тых, хто шукаў съяды сваіх бацькоў ці сваякоў. Так, адночы нам прынеслы шкляны негатыў, дзе Уладзіслáў Галубок зас্তяняты ў профіль і ў анфас зь нейкімі лічбамі на плячах. Мая жонка пазнала свайго бацьку, — хай сабе і схудалага, абросшага барадою. Але яна ўтрымалася паказваць негатыў маци, не хацела, каб хворая яшчэ раз хвалаўвалася.

У той час у акупіраваным Менску апынуліся жонка Галубка Ядзьвіга, старэйшая дачка—Багуслава, сярэдняя—Вільгельміна, малодшая — Эмілія й іх дзеці: Слава—дачка Багуславы, Гена—сын Вільгельміны, Сяроха і Ларыса—дзеці Эміліі. Тры сына Галубка — Эдуард, Леапольд і Сыгізмунд загінулі на франтах Айчыннай вайны. У Леапольда засталася дачка Іза з жонкаю Марыяй. У Эдуарда, а таксама ў малодшага сына сям'ей яшчэ не было.

У першыя дні вайны ў ЦК была склікана група пісьменьнікаў і мастакоў, каб кожны з нас сваімі сродкамі: мастакі - плякатаамі, пісьменьнікі - лістоўкамі — супакойвалі насељніцтва, каб не было панікі. Нашае пасяджэнне адбывалася на верхнім паверсе ЦК, з вокнаў якога было бачна, як на даху суседняга новага будынку ЦК ішла тэрміновая установка ззнітных кулямётаваў. Чулася нарастанне выбухаў нямецкай авіяцыі. Выбухі і спынілі туго гаворку — трэба было ўцякаць па дамах. Мы з скульптарам Бембелям мусілі бегчы праз парк на Камароўку, да хаты. Потым з мастаком Давідовічам дарэйна саваліся, то ў адзін, то ў другі ваенкамат. Нідзе нікога не было — усюды беглі людзі, каб трапіць хутчэй за горад ці да сваіх, каб разам нешта рабіць. Сказаць, што гэта была эвакуацыя, нельга, як нельга казаць, што людзі заставаліся ў горадзе па сваёй волі. Менавіта гэта потым і стала ярлыком на ўсё жыццё, бо нават пашпарт меў нейкую закавыку, па якой міліцыянер мог ведаць, хто перад ім стаіць.

Я знарок не пішу, як нас падхапіла машина, якая магла браць толькі афіцерскія сем'і, як мянэ схавалі пад цэлаграйкамі, але давэзьлі толькі за Ўручча, бо машину пад пагрозай зброяі спынілі... Гэтак было з усімі. Паніку рабілі дэсантынікі, што былі скінутыя на парашутах у адзінні нашай міліцыі. Нямецкі дэсант захапіў Смаленскую чыгунку, так што з Калодзішчаў ні адзін эшалон з уцекачамі ня мог крануцца ўперад.

Потым пацягнуўся калёны стомлennых, знясіленых палонных, амаль без аховаў. Немцы сталі панаваць у Менску. Адра зу звязлісіс вартавыя на ахове складаў, патрулі. Немцы шлі на Москву.

...Праз Менск па Савецкай вуліцы насыпнна грахоча нямецкая збройная

тэхніка. Чаго толькі ў ёй няма, усё на дзіве прыладжана, усё на прыцэпах. У адкрытых машынах сядзяць з закасанымі рукавамі немцы, яны нешта плякоць ці граюць на губных гармошках, як на пара дзе, весела рагочуць. Ім радасна, яны вераць, што праз тыдзень яны будуть у Маскве.

«Давайце, Жэня, пройдзем на Савецкую вуліцу, паглядзім што там і як», — кажа мне Багуслава Галубок. Мы ідзем, хаця лепш-бы нам сядзець дома.

На вуліцы мянэ схапілі, сунулі ў натоўп мужыкоў майго ўзросту, а потым началі прапускаць кожнага пад кантроль, выварочваць кішэні. Адбіralі сцізорыкі і ўсё, што нагадвала халодную зброю. Частку людзей атагналі ўбок і ўяўлі пад канвоем за бугор. Адтоль пачаліся стрэлы.

Як потым стала вядома, гэты кантроль рабілі войскі СС. Паслья яго нас паснілі ў раён Весялоўкі, на ўскрайні Менска, на быўшы старыя могілкі, за высокі плот. Збоку, дзе не было плоту, паславілі ручныя кулямёты. Нам забаранялася ўставаць па ўсьве рост. Можна было толькі ляжаць ці стаяць на каленях. Ежу дазволілі прыносіць толькі на 4 дзень, але таксама пад вялікім кантролем. Сярод нас, менчукоў, было шмат пераапранутых іншагародніх, якім нічога не прыносіў з харчоў. Пачаліся выпадкі, калі людзі не прасыналіся пасля халоднае ночы. Паміраў менавіта той, хто ня меў ніякіх прадуктаў.

Праз тыдзень з гэтага лягера началі адбіраць па 15 чалавек на выхад, да хаты, але толькі менчукоў. Вядома, што з намі выйшлі жыхары і іншых гарадоў, але меўшыя спэцыяльнасці электрыкаў, водаправодчыкаў, бляхараў, якія былі патрэбныя ў першую чаргу немцам для горада, што ляжаў у руінах. Нямецкія

будаўнічыя ці саперныя часці аднаўлялі ўсё, што было патрэбна для тылу перад зімою. Яны працягнулі да Дома ўраду рэйкі, каб падвождзіць каменны вугаль, па заходняму маству пралажылі трэцюю каляіну, пры вакзале адчынілі вайсковы лазэрэт і г.д. Левая частка Дома ўраду адыйшала да чыгуначнае кірауніцтва для ўсяго Ўсходу. Кірауніцтва вялікае, шмат аддзелу ёў вялікім штатам спэцыялістаў у чорнай уніформе, якая нагадвала гестапаўскую. Менавіта яны назвалі Дом Ураду Ленінгаўз. Але пасля таго, як прыгнаглі яўрэяў да помніка Леніну і тыя канатамі сцягнулі яго ўніз, заставіўшы толькі п'едыстал з бронзовым гарэльефам, Дом пачалі называць праста Гохгаўз (Высокі дом).

Не адразу, а праз нейкі час было праведзена перасяленне яўрэйскага насельніцтва ў гета, бліжэйшая мяжа якога праходзіла па вул. Нямізе. У часы пагромаў людзі хаваліся ў вялікай бетоннай трубе, па якой цякла як мелкі ручэй былая Няміга. Так, рака стала съведка тых драматычных падзеяў. Часта можна было бачыць, як паміж руінаў вядуць яўрэяў на працу ці на рыцьцё акопаў. Гэта было цяжкае відовішча. На цябе глядзелі очы з трагічным дакорам, быццам-бы ты вінаваты ў іх съмяротным пры судзе і ад цябе залежыць іх ратаванье.

Праз гарадzkую Ўправу і яго аддзел мастацтва зноў пачалі складаць гарадzkі тэатр з артыстамі радыё, тэатра Юнага гледача ды зь іншых, хто не паспешу ўцякы з Менска. Вядома, патрабаваўся новы рэпертуар. Ставілі абы што, перараблялі нацава старыя п'есы. Іншы раз ставілі п'есы Ф.Аляхновіча й адну зь яго апошніх п'есаў «Круці не вярці — трэба памерці». Сам драматург наездамі бываў у Менску. Таму нядзіўна, што рэпертуар тэатра меў антысавецкую накірава-

насць. Тэатр ставіў таксама і канцэрты, але ўсё гэта было не надта прафэсійна, бо кадры засталіся слабыя і выпадковыя. Запомніўся толькі Уладамірскі—сын славутага артыста У.Уладамірскага. Гэта, відаць, быў пачатак тэатральнай дзея-насці маладога артыста.

Усе мастакі, хто апынуўся ў эвакуацыі, мусілі стаць на ўлік Ўправы. Кожны, хто меў даведку-аўсвай, мусіў адзін раз на тыдзень зъяўляцца ў аддзел мастацтва для засвідчання, што ён жывы і сядзіць дома. Галубым там быў Панін, яго намеснік — Ільінскі, родны брат вядомага артыста А.Ільінскага. Аднойчы, ідуучы па Ўправу, я сустрэўся па дарозе з мастаком Дучыцам. Ён быў пэйзажыстам і старэйшым за мяне. Памятаю, як усхвалівана ён сказаў мне: «Будзіце мяне ратаваць: я даў згоду працаўшы у аддзеле мастацтваў па Ўправе» Неўзабаве Дучыц прышоў да мяне ў хату, што на Нізкім завулку і пачаў угварваць даць на выстаўку на меней чым тры творы выяўленчага мастацтва. Так загадалі «шэфы» ўсім мастакам, што стаялі ў іх на ўліку. Я даў партрэт жонкі, адзін краявід і нацорморт. Тут-же мастак Антон Каржанеўскі просіць мяне глянуць на тое, што ён прынёс Дучыцу. «Многа, вельмі многа,— кажу.— Знайшоў час, калі выстаўляцца». Той-жэ ў адказ: «Вы на дэкладзе літаратуры і мастацтва ў Маскве прымалі ўдзел у выстаўках, а я ў той час служыў у войску і толькі зараз ёсьцьмагчымасці заявиць аб сабе».

Караець кожучы, не паслухаў ён падрадаў, выставіў болей чым за 40 мадюон-каў вуглём, алоўкам, свае акварэлі. Былі там краявіды, могілкі, Белая вежа, рэчкі да вазэры. Ніякіх тэматычных карцін не было. Калі зноў сустрэліся ля нямецкага кінатэатра, ён мне кажа: «Ня ведаю Жэня, ці радавацца мне, ці плакаць». «А

што здарылася?» — пытаюся яго. «Немцы ўзнагародзілі мяне медалём для ўсходу за актыўны ўдзел у мастацкай выстаўцы. Ведаеш, гэтай самай, што ўзнагароджваюць власаўцаў, паліцаяў ды бургамістраву.» «Плакаць — кажу, — трэба. Што ты скажаш нашым?». (Гэтак яно потым і выйшла — выслалі яго на 10 гадоў, а потым забаранілі жыць у сталіцы. Жонка яго была партыйная, працавала ў канцэлярыі Вярховага Савета БССР. Перад ёй паставілі умову — развод з мужам — застанешся ў партыі, калі не — сключненне і звальненне з працы. Жанчына засталася з сям'ёй і паехала у Віцебск. Знайшліся людзі, а сядроў іх быў і мастак Янген Нікалаеў, з Віцебску, які ўсё свае жыццё не даваў ходу Каржанеўскуму ў мастацтве, нават яго юбілейная выстаўкі не даваўляў рабіць, хачы Антон і заставаўся членам саюза мастакоў ССР. Нікалаеў быў членам Віцебскай гаркамы партыі і гэтая акалічнасць вельмі спрыяла яму ў мастацкай кар'еры. Ён за кароткі час атрымаў пачаснае званыне заслужанага дзеяча мастацтва БССР, потым і народнага мастака БССР.)

Пасля заканчэння выстаўкі немцы ведалі, хто з нас чаго варты. Я на яе вернісаж не пайшоў, але тыя мастакі, якія былі на выстаўцы, расказвалі мне, што немцы куплялі пэйзажы і цікавіліся адрасамі мастакоў, якіх пры гэтым не было. Выстаўка экспанавалася ў некалькіх пакойчыках тэатра оперы і балета.

...Памятаю, як па традыцыі ў пачатку новага сезона ў файле тэатра Галубка вось так-жа выстаўляліся творы жывапісу, зробленыя за час адпачынку Ул. Галубком. Значэнне тых выставак пераацаніць цяжка. Яшчэ і зараз сустракаю людзей, якія кажуць, што першы твор жывапісу «убачыл менавіта ў тэатры Галубка. Увесе вольны ад працы час Галубок пісаў краявіды. Жывапісам ён займаўся так грунтоўна, што для каго іншага такая праца магла стаць асноўным заняткам, прафэсіяй.

Галубок меў сваю тэму. Ён, напрыклад, на раз казаў мне, што прыроду трэба назіраць штодзённа, але браць ад яе толькі тое, што здараецца нячаста і непрацяглы час, а толькі нейкое імгненьне, як скажам, непаўторнае неба перад навальніцай, лірычны веснавы разыліў рэж, ці крыгаход, буйны вецер, буралом, туманы Палесся. Трэба, казаў ён, упартата шукаць не ў майстэрні, а ў жыцці. У самай прыродзе шукаць таго адзінства процілегласця, без чаго ня можа быць ніводнага мастацкага твора. Ягоныя слоўы выходзілі з творчай практикі мастака і былі падмацаваныя тымі палотнамі, што наслілі назвы «Разыліў», «Раніца», «Бурагом», «Туманы», «На рацэ Бярозе», «Верасы», «Плытагоны», «Першы сынег», «Ад ліга», «Сакавік», «Пахмурны дзень» і г.д. Цікава, што як пэйзажыст ён не паўтараў знаёмыя матывы, а кожны раз знаходзіў новыя. Галубок на дзіве ўдала абіраў сюжэт і краявіды, ніколі не затрымліваючы сваю ўвагу на другарадных ці фрагментарных «куточках», заўсёды даючы ландшафты позірк на шырокія рэкі, палі, вазёры. Эпічнасць, размах і ма-нумэнтальнасць добра сполучаліся ў мастака з лірычнасцю, цеплыней і нават пяшчотнасцю. Усё за-лежыла ад задумы. Не відаць было ў яго пэйзажах чалавечых постасцей, але заўсёды адчувалася прысутнасць людзей. Нейкі час існавала думка, што Галубок быў мастаком-дылетантам. Але гэтве не так. Бо не дыплём вызначае мастака, а яго працы і тая настойлівая студыя-школа, якую можна атрымаць пры жаданні і настойлівай працы. Галубок вучыўся ў дарэвалюцыйны час у мастака-прафэсіянала Пракофея, а трохі пазней пад кірауніцтвам мастакоў Сухоўскага й Яромінкі. Рука Галубка ўпэйнена прымала пэндзаль і мастэхін. Прыйёмы зъмя-

шэння фарбаў, як мазаіка з разьлікам на адлегласць, майстэрскі «хоплены» эцо дны матрыял і іншыя прыкметы прафэсійнасці таксама гаварылі за сябе. Галубок вучыўся ва ўсіх і ўсюды, дзе толькі мог. Ён ездзіў часта ў Маскву і Ленінград, дзе вечарамі наведваў тэатры, а ў дзень вучыўся ў музеях, падоўгу прастоіваў калі прац любімых мас такоў—Крыжыцкага, Левітана, Шышкіна.

Пасля выстаўкі, арганізаванай ўправай, у «Менскай газэце» звіёўся артыкул, сэнс якога быў наступным: пры Гітлеру-вызваліtel склалісямагчымасці развіваўся ленчага мастацтва беларусаў, што зараз кожны мастак вольны рабіць, што ён хоча, што ўжо няма бальшавікоў—гэтых злыднёў, што душылі беларускі народ, няма яўрэяў, якія панавалі на ўсіх кіруючых пасадах і засікалі беларускую культуру. У газэце надрукавалі прозывішчы мастакоў-удзельнікаў. Мастак самавука Казлоўскі даў інтэрв'ю, дзе казаў, што ён толькі зараз упершыню выставіў свае творы, бо раней яго засікалі. На самой справе на прафэсійных выстаўках такіх гора-мастакоў не было таму, што ўзровень іх твораў быў вельмі нізкі. Зараз іх уцягвалі, каб была колькасць мастакоў, якія быццам бы і заставаліся, каб дачакацца Гітлера. Гэта ўсё рабілася для прапаганды, а з другога боку, каб немы набілі мастацтва творы за маркі, за якія нічога не купіш.

У акупацийным Менску выходзілі некалькі газэтаў, адна з іх—«Беларуская газэта». У ёй прымаў уздел Юрка Віцбіч, які ў вершаванай форме высымейваў савецкія, а больш партыйныя ўлады, што пакінулі свой народ, як зраднікі, спасаючы свае скury. У газэце з працягам і ў скарочаным выглядзе друкавалася кніга Аляхновіча «У капцюрах ГПУ». Сам аўтар кнігі прайшоў праз усе зьдзекі і

пакуты ГПУ, адсядзеў на Салаўках. Ягоныя ўспаміны пакінулі моцнае ўражанне. Цяжка было паверыць, што гэта усё адбывалася, і што людзі змаглі выжыць пасля чэкісткага пекла. Праз некаторы час Аляхновіч быў застрэлена ў Вільнені сваёй хаце. Казалі, што гэтая акцыя на лежыць беларускім партызанам. Але чым быў так небясьпечны для іх драматург? Спрэчнасць гэтай драмы ўвачавідкі.

Тэарыстычныя акцыі сталі звычайнімі мэтадам барацьбы. Што ні дзень — у розных канцах Менску здараліся выхуі. У сталоўцы гестапа ў комінах былі закладзены міны з гадзіннікамі механізмам, выхуі якіх адбыўся зь нямецкай дакладнасцю: роўна а 14 гадзіні, у час абеду. Моцны выхуі прагучыў у будынку гарадзкога тэатра, дзе загінула і была паранена выключна беларуская моладзь. Яе сабралі на вечар, з урачыстай часткай і канцэртам у канцы імпрэзы, нямецкія шэфы з дражджывога і спірта-гарэлачнага заводаў. У першай, афіцыйнай частцы вечара нэмцы прысутнічалі і наўват сядзелі на сцэне, як гаспадары. У перапынку яны выйшлі з тэатра, а свае билеты раздалі маладым хлапцам, што хацелі трапіць на канцэрт. Няхітрая праvakация была скарыстана наўмысна, каб нацкавацца на партызанаў туго частку жы хароў, што працавалі на заводах Менска.

Вельмі цяжкае жыццё наступіла, калі ў Менску апынулася смаленская гестапа, бо Смаленск зноў стаў нашым. Побач з смаленскім гестапам, якое складалася часцьцю ўсяго з расейскіх уцекачоў, аз-вярэлых антысэмітаў, пачалі дзеянічаць атрады карнікаў супроты партызанаў. Гэта былі воінскія згуртаванні з ліку літоўскіх, фінскіх вайскоўцаў і нават салдатаў іспанскай блакітнай дывізіі. Мне таксама давялося зьведаць, што такое смаленская гестапа.

(Працяг у наступным нумары)

«ВЕРУ, БРАТЦЫ: ЛЮДЬМИ СТАНЕМ.
ХУТКА СКОНЧЫМ МЫ СВОЙ СОН:
НА СВЕТ БОЖЫ ШЫРЭЙ ГЛЯНЕМ.
ВЕЖ НАПІША НАМ ЗАКОН ...»

Чёлка

1876-1916

«Пяцак»

КЛІЯЛЕНД ЗША ЧАСОПІС

ПАХВІЧАНКА

Да 115-годзьдзя з часу нараджэння Алёйза Пашкевічанка — Цётка Юльяна Дубяйкоўская

Алёйза Пашкевічанка (Цётка) нарадзілася 3-га ліпеня 1876 г. ў вёсцы Пешичына Лідзкага павету. Пазней аж да 17 году жыла ў вёсцы Стары Двор. У сям'і было 5 дачок і два сыны. Вучылася яна ў расейскай гімназіі Прозаравай у Вільні і пасъля сканчэньня з найлепшымі адзнакамі паехала ў Пецярбург далей вучыцца. Там спаткалася із сваім будучым мужам Кэйрысам, каторы падае наступнае із сваіх успамінаў пра Цётку.

«У Пецярбург Алёйза Пашкевічанка запасалася на вышэйшыя пэдагагічныя курсы прафесара Лезгафта й адразу трапіла ў самы вір рэвалюцыйнага руху акадэмічнай моладзі. У гэтым асяродзьдзі яна пачулася адразу «як у сябе дома». Уважала за свой авабязак і гонар быць усюды там, дзе так ці гэтак выяўляўся нарастаючы супраць існуючага ладу настрой. Яна наведвала сходкі, брала ўдзел у дэманстрацыях, рупілася пра арыштаваных сябrou. Чулася Беларускай і гэтка засталася назаўсёды.»

У тагачасным Пецярбургу Пашкевічанка знайшла сціплае сваё нацыянальнае асяродзьдзе. На тэхналягічным інстытуце студыяваў тады Вацлаў Іваноўскі, Цётчын сусед з двара Лябёдка, пазнейшыя гады ейны доўгагодні супраціўнік. З блізкіх Цёткі прыяцеляў прыпамінаў Сабіну Ячыноўскую, якая пасъля выйшла замуж за Вацлава Іваноўскага.

Нязвычайна жывога харектару, няштодзённая, яна выроўнівалася і ў шматкальным асяродзьдзі ды адразу зрабіла

на мяне ўражанье «чалавека з жывой душой». Калі з прычыны студэнціх страйкаў школы зачынілі, Цётка вярнулася дамоў. У Вільні ад 1903 году дзеіла Беларуская Рэвалюцыйная Грамада. У 1906 г. пачынаючы выходзіць у Вільні беларускі тыднёвік, спачатку «Наша Доля», а пасъля «Наша Ніва». Для Цёткі была гэта ці не найбольш інтэнсывная пара ейнай палітычна-грамадзкай працы. Поўна было яе ўсюды. Першы раз яе спаткала зусім неспадзявана на сацыялістычным мітынгу і дзвілася, як яна зымяйлася. Я-ж яе знала як малагаварку, спакойную жанчыну, а тутака перад аўдыторыяй была аратарка, якая зь вялікай сілай і перакананыем будзіла ў слухачоў запал і любасць да прыгнечанага работніцкага люду і беларускага сялянства, за вызваленьне і лепшу долю якога трэба ахвяраваць усе свае сілы і жыццё. Слухаючы Алёйзу Пашкевічанку, я разумела, што яна ўзапрауды адчувае тое, да чаго ўсіх заклікае, і дзеля таго, што гэта плыло ў яе ад душы, яна мела вялікі ўплыў на ўсю вялікую аўдыторию. Працавала яна ў газэце, брала ўдзел у сходах, выступала як прадстаўніца Беларускай сацыялістычнай Грамады на нарадах дэлегатаў рэвалюцыйных партыяў. Як мне здаецца, тады яна пачынала прафаваць свае паэтычныя здольнасці. Прынамсі яе верш «Хрест на свабоду» быў адным з найпапулярнейшых з публічна дэкламаваных вершаў. У васобе Цёткі малады беларускі рух зда-

быў ня толькі адданаю ўсей душой працаўніцу, але і няйтомную ініцыятарку самога руху.

Жывучы тады ў Вільні, Цётка жыла сярод сваёй сям'і. Ейныя два браты, абодва ахвіцеры Маладэчынскага пяхотнага палку, нежанатыя, мелі супольнае памешканье на Сыніпішках. Братоў наведвалі прыездам старэйшая сястра Стэфанія і маладэйшая Каміла. У братоў жыла й Алёйза. Дзейнага падтрымання сваёй бе ларускай нацыянальнай працы ад сяброў сваёй сям'і яна ня мела. Але й ейны ўдзел у беларускім руху не ўважаўся ў сям'і за нейкай няшчасці.

У 1905 годзе, калі заламалася рэвалюцыйная дзеяльнасць, Цётка выехала ў Кракаў, каб ня быць арыштаванай і пачала студыяваць літаратуру на Кракаўскім універсітэце. Наведвала там таксама драматычную студыю артысткі Сольскай. Ужо значна пазней, 1913 г., калі яна стала жыць ў Вільні, Пашкевічанка-Кэйрыс пакладала шмат натугаў, каб зарганизаваць і рыхтаваць трупу беларускіх артыстаў-аматарав для гастроляў па меншых мястэчках Віленшчыны.

Алёйза Пашкевічанка, якая кожнай працы аддавалася ўсей сваёй душой, ня ўмела съцерагчы свайго здароўя. Яна ня знала супачынку, калі трэба было нешта тэрмінова выкананы. За працаю часта забывалася, што трэба й есьці. Калі была студэнтка ў Кракаве, не хацела зварачвачца да блізкіх па дапамогу, дык часта галадавала. Як найменш рулілася яна пра сваё ўборы—ёй ўсё ішло. Калі ў 1907 г. Кэйрыс па дарозе завярнуў у Закапанае, у гуральскай хатіне знайшоў хворую на лёгкія Цётку. Нядбайнайсць пра здароўе з часам памсцілася. Аднак Цётка была як заўсёды жывая, чуйная на падзеі, і найменш дбайнай пра сябе.

Калі яна паправілася зь лёгкімі, пе-

рабралася на студыі ў Львоўскі юніверсітэт, на гістарычна-філэлягічны факультэт. Цікалілася моцна гісторыяй, таму для сваёй дыплёмнае працы яна ўзяла гістарычную тэму: «Паўстаныне Сывідрыгайлы». Пазней тэму змяніла і пачала зьбираць матэрыял пра беларускую батліку. Гэтага матэрыялу назыбрала да волі шмат, працы аднак не напісала. На Львоўскім ўніверсітэце Пашкевічанка студыявала да 1911 г.

У 1906-9 г., калі спадае рэвалюцыйны рух у Расеі, Цётка на даўжэйшы час адмяжавалася ад палітычнай дзеяльнасці да аддавалася нацыянальна-культурнай працы. Новы кірунак набыла ад гэтага часу й ейная паэтычная творчасць. Заўсёды яна верыла ў сывятынную будучыню свайго народу. Найбольш працы і цёглай рупнасці аддала тады выданню часопіса для моладзі «Лучынка».

У лютым 1912 г. Пашкевічака выйшла замуж за інжынера Кэйрыса і ад гэтай пары жыла ўвесь час у Вільні, наведваючы рэдчас Менск, сваё да Кэйрысава роднага месца і Віленшчыну.

Цётка тады ня мела ніякай працы, што звязала бы яе. Ўвесь свой час аддавала справам беларускага руху. Шмат пісала. У сваю творчасць яна заўсёды ўкладала душу. Не заўсёды было ёй лёгка выказаць словамі перажыўанні, пачуцьці і думкі. Чарнавікі ейных друкаваных твораў паказваюць, што часта патрэбная была маруднай праца, пакуль выражаныя думкі знаходзілі сабе адпаведную форму на паперы. Можа дзеля гэтага Цётка не пасьпела стварыць гэтулькі, колькі абядаў ейны, перажыяннямі назырдзіў багаты, нутраны съвет.

Першая сусветная вайна прывяла Цётку на новыя шляхі працы. Віленскія шпіталі запоўніліся раненымі і хворымі на заразныя хваробы. Цётка ня ўмела

быць абыякавай да падзеяў, і ў вясну 1915 г. начала працаўцаў як сястра міласэрдзя ў бараку заразных хваробаў. Працаўала дадзенай восені. У восені гэтага ж году загінуў у франатавых баёх каля Горадні Цётчын брат Яэл. І гэта быў пачатак ідучых на яе няшчасцяў.

Я спаткалася з Алёйзай Пашкевічанай, па мужу Кэйрыс у тым-жэ 1915 годзе ў гасподзе Івана Луцкевіча. Іван Луцкевіч мяне запрасіў на паседжанье Беларускага Камітэту Помачы Падарплемым ад вайны. Яна казала, што жыве з мужам у Вільні і працу ў шпіталі. Я расказала, што дзеля ваенных падзеяў я засталася ў Вільні, бо не хацела пакінуць маю радзіму і гэтым перапыніла сваю наўковую працу. «Нічога», казала Алёйза Пашкевічанка, «будзем працаўцаў у роднай Вільні, тут твая веда і праца будуць больш прыдатныя. Асабліва мяне цешыць, што ты знайшла дарогу да нашага Камітэту». Мы пераклалі ў нямецкую мову мэмарыял у справе беларускіх школаў. Яна знязломнай сваёй энэргіяй горача бралася за справу і была ў духу ѹнштруннай найлепшай сяброўкай Івана Луцкевіча. Яна асабліва рупілася аб адчыненых беларускіх школаў, і памагала знайсьці памешканье й інвэнтар. Хадзіла з роспыштамі па раёне, вышукавала беларускія сем'і і заклікала бацькоў запісіваць дзяцей у свае школы. І як мы ўсе цешыліся, калі ў лістападзе 1915 году была адчыненая першая беларуская пачатковая школа ў Вільні. Дзеля таго, што мяне было настаўнікам, супольным стваральнем Цёткі й Івана Луцкевіча былі адчыненыя Беларускія настаўніцкія курсы. Цётка не выкладала, але вельмі цешылася, што калі 3-х месячных курсы закончыліся, дык можна будзе адчыніць беларускія школы на ўсіх прадмесцях,

дае больш жыве Беларусаў. Калі Вільня апынулася пад пагрозай голаду і трэба было ратаваць ад галоднай съмерці дзяцей і арганізуваць публічныя сталоўкі і прытулкі для дзяцей. Цётка адразу ўключылася ў гэту працу. Ды ненадоўга. У канцы 1915 г. захварэў на тыфус яе бацька й яго павезылі ў шпіталь у Ліду. У студзені ён памёр. Цётка паехала з мужам на паховыны ў Ліду, а стуль на родную сям'ю ў Стары Двор. Там лютавала эпідэмія тыфусу й Алёйза начала хадзіць па хатах дапамагаць хворым, сама яна не ўсыераглася, таксама захварэла, і ўначы з 3-4 лютага 1916 году памерла, маючы 40 гадоў. Перад съмерцю прасіла, каб пахавалі яе на бацькоўшчыне паміж родных падлёў.

Цётка была арганічна зылішайся зь беларускім народам, і яе як утворчасці, так і ў жыцьці — заўсёды цягнула туды, дзе было больш гора, больш кръгуды. Гэта ня выпадкова: у сваёй творчасці Цётка шмат сэрца аддавала вясковому асяродзьдзю, самой гаротнай, самай прыбітай істоце — вясковай жанчыне.

Да яе магілы ў вёсцы Стары Двор ідуць людзі. Ідуць вясковыя жанчыны, а на помніку на ейнай магіле вырытыя слова зь яе вершу:

На магіле ўзыду дубам,
Пачын шаптаць братнім губам
Аб іх долі, аб свабодзе.
Стану песняй у народзе!

(Беларус, № 223-224, 1975)

«Абяздолены мой стромы шлях...»

Мацьвеi Рэпкаў-Смаршчок

Ён пісаў свае вершы:
У адны радкі — укладаў радасць,
у другія — ўспаміны,
у трэція — смутак,
І ва ўсе — слаю душу.

Ён пісаў свае вершы:
Не друкуй іх — казалі адныя.
Схавай — ралі іншыя.
Спалі — папярэджвалі трэція.
Ен забіў сябе, а не вершы.

Так загінуў, памёр Паэта.
Толькі вершы яго засталіся.
І ня зьгінулі радасць,
І яго ўспаміны,
І такі ціхі смутак...
Засталася душа Паэта.

І яна даляцела да нас.

Мабысь, адным з самых нечаканых адкрыццяў на паэтычным небасхіле для беларусаў Бацькаўшчыны стала імя Анатоля Бярозкі. Невялічкі зборнік паэзіі «Адзінаццаць вершаў», па-мастаку аформлены і выдадзены шчырым аматарам беларускай літаратуры і мастацтва др. Мацьвеям Рэпкам-Смаршчком з Мантысэля ў Мінэсце, быў сапрауднай сэнсацийай у 1989 годзе.

Вершы Анатоля Бярозкі кранаюць да глыбіні души тонкім лірыйзам, бязмежнай шчырасцю, а яшчэ прадбачлівасцю, адчуваюнем трагізму свайго народу. Кніга «Адзінаццаць вершаў» уражвае ня толькі зместам, але і мастакім афармленнем. Мацьвеi Рэпкаў-Смаршчок — аўтар самабытнага беларускага шыфта, распрацаўванага ім самім.

Паколькі асоба Анатоля Бярозкі доўгі час была невядома на Бацькаўшчыне, рэдакцыя часопіса «Полацак» зьвярнулася да выдаўца з просьбай, каб ён расказаў пра гэтага таленавітага паэта. Шаноўны сп. Мацьвеi згадзіўся і разам з кніжкай «Адзінаццаць вершаў» даслаў у рэдакцыю здымак з вечара беларускага пазыў і песьні ў залі Сынядзецкіх Віленскага ўніверсytetu, які быў арганізаваны Беларускім студэнцкім саюзом у Вільні 15 сакавіка 1936 года.

«Анатоль Бярозка нарадзіўся 19 лютага 1915 года ў вёсцы Падлесьсе Ляхавіцкага вobласці Слуцкага ўезду (сённяня Ляхавіцкі раён Берасцейскай вобласці). Вучыўся ў пачатковых школах спачатку ў Падлесьсі, потым ў Ляхавічах. Пасля скончыў Баранавіцкую гімназію і ліцей, а ў 1939 годзе — Віленскі ўніверсytet.

Ягоны творчы шлях быў вельмі кароткі і трагічны. Анатоль Бярозка памёр прыблізна ў тым часе, калі ў верасні 1939 года, пасля вызвалення Захоўніе Беларусі, паэты началі пісаць творы, подобныя на слáуны «Ліст беларускага народа вялікаму Сталіну»

«Ты сонца для нас, што зямлю
ас্বяціла

і ласкай пакрыла палі-грады...
Ты рэк паўнаводных імклівая сіла —
празрыстасць крыніц, дарагі Правады!»

Сярод тых, што падпісалі гэты ліст не было Бярозкі. Ен не захацеў пісаць подобныя хваласці. Ды толькі не хапіла яму мужнасці ды адвагі, каб на-суперак плыні «уславіць ўсё тое, што

вартаславы, хоць целам павіснушь на вострым паркане...»

І Бярозка зынік зь літаратурнай сцэны. Памёр. (Самагубства.) Сыледчыя НКУСа дапытваліся, дзе Бярозка. Сам я адказаў ім, што Бярозка памёр. Тыя паверылі. Якраз тады яны да віленскіх крыніцаў ня мелі часова доступу, бо шчодры бацька народаў падараў Вільню Жамойці. Хоць і сказаў Молатаў пры гэтай нагодзе: «Мы знаем, што Вільня не літоускі горад...»

Зборнік «Адзінаццаць вершаў» — гэта пасымяртонае выданье і, наколькі мне вядома, адзінае. Прауда, было нямаля вершаў, раскрытых на розных часопісах Захоўні Беларусі, пачынаючы ад «Заранкі» праз «Шлях моладзі», «Маладую Беларусь» ды «Калосьсе» аж да рукапіснага часопісу «З-за плоту», які выходзіў ў адным экзэмпляры. Ёсьць яшчэ незакончаныя літаратурныя спробы, але невядома, ці пабачаць яны калі съвет Божы...».

Зълева направа сядзяць: Станіслаў Станкевіч, Міхася Машара, Рыгор Шырма, Міхася Васілёк, Мікола Шчорс.

Стаяць: Хведар Ільяшэвіч, Максім Танк, Анатоль Бярозка, Вітаўт Тумаш, мастак Пётр Сяргіевіч.

Віленскі беларускі літаратурна-на-
вуковы часопіс «Калосьсе» ў сваім №2
(6) надрукаваў пра гэты вечар зацемку:

«15 сакавіка ў залі Сынядэцкіх Віленскага ўніверсytета адбыўся вечар беларускай паэзіі і песьні. У праграму уходзілі аўтарыцатыў і рэзультаты твораў перадавыя заходня-беларускіх паэтам Mіхася Машары, Mаксіма Танка, Натальлі Арсеньевай, Mіхася Васілька, А.Бярозкі і Хведара Ільяшэвіча, рэфэрэт магістра Станіслава Станкевіча аб маладой беларускай паэзіі і канцэрт беларускай песьні, выкананы хорам R. Шырмы і са-
лісткамі. Вечар удаўся. Усе пералічымыя паэты,
апароч H.Арсеньевай, на вечары былі прысутнікі».

'Вядичы матый,
/ пазына ад 'я.' пышчи. /

'Эх, вёска ...
вёрасынёвая прозалаць - кроў ...
'иу, чагож так зайдлісѧ цымбалаы?
'Ці на высеяць хочиць міньялага воль
палином што а сэрца запала?

'Яе виліў я поинюю чары
У застаронку солянскіх сялів.
'Мне тады ұсыміхалісѧ чары
калі сонца қадзілася з ліп.

'Мае вусны ия ведолі сымехъ;
ён а прочеках блакаш бязъ ияне.
'Бывала, як едзеш з начелену
ён шолагам үхім калія дыміне.

'Дык мае залатыя цымбалаы -
высеявайце балючыя энкі!
'Ия ызысыці ім а новую весну.
'Гэтак грає апошнія мызыка
ля вясковых паломаных весыніц.

1925 .

'сягошня патухла тваё акино ...
 'шхі вечар ізноў, як учора;
 але сёния патухла тваё акино ...

'гэтак сама шеба пачиоё глыбока,
 гэтак сама іскрацца воды ў несмятых зязыніі
 і нязыменна хвалі цалуюць пясок
 і хіляцца вербы над ціхай 'вялілёю';
 гэтак сама веџер шасыціш ў дэрах ды лозах
 і сівецціца зоры — сягошня, як учора.

'СЯРОД РОССЫПІ ВОКА!

патухла толкі адно.

'дыш чаму ж зашчаніла міе сэрца журуга
 дадзіны быздонінен
 ды чаму на грудзёх цяжкі камень үлётся
 з вялючым дакорані?

'ад далёкага лесу — ад цёйнага бору
 песьня чвецца дзесяці далёка-далёка ...
 'а ці песьня аб шчасці і долі?
 'о мю' папараць-кветка мая расыцвітае ды вяшে?
 'У гэты вечар патухла тваё акино;
 зь ім яшчэ адно кволая іскра што грэла мяне
 дагледа ў цеміры сягошня ...

'веџер вербы цалуе; дэры шумяць над вадою ...
 'СЯРОД РОССЫПІ ВОКА!

патухла адно ...

ліст да маці .
/переклад з засытага/

на схіле восені дзён
к таве імкнуся у думах —
а думы на я знаюць запыняю .
хочаш — або ў сутонні вячэрнім
у вусынешку твар
як у бязу пыкі
ахінем ...

ты там, у вёсцы маёй үбогай
дзё восені залоціш կляны
а Україні туман
засыпдае лягі ды папары;
ты прадзес сваё горкае зраб'е,
ўспамінаеш падзеі а дні
калі выпіла горычы чару —
і мо плачаш, што верненца сыи
з далёкай дарогі ...

а я тут, у месыце чужым і далёкім
пад хмарным восені небам
у мітусыні парожніга дня
ды знясільлі дарэмных чылестаў
адзін, бязмючна стаю
а ўзыхаю павевы зімы
і гляджу на лісьцё што пад вонкамі гіне
і веरу
што вусынешку маю
данісанець таве хмары.

Длі́скае і блізкае

Пачатак

Міхась Белямук

У пачатку жніўня 1950 г. прыйшла вестка ад Аўгена Каханоўскага (Галубовіча), што ён щасціліва прайшоў камісіі, быў у консула і хутка атрымаў візу. Аз-начала, што ў сярэдзіне жніўня ён прыедзе ў Кліўленд. Аднак, атрымаў я лісты ад Я.Ніхаёнку і М.Гарошкі, дзе яны казалі, каб я падпісаў паперу аб адмове спонсэрства, бо Аўгэн Каханоўскі вельмі патрэбны ў Нью Ёрку. Я ім адпісаў, што ніякіх папераў падпісываць ня буду без атрыманья на гэта згоды сп.Каханоўскага.

12-га жніўня атрымаў ліст ад М.Абрамчыка: «Вы крыўдуце, што не напісалі Вам раней ад дэцвіі затрымашь сп. Каханоўскага ў Н.Е. Справа ў тым, што рапней, як запала гэта дэцвія, я і сам быў скілены да таго, каб ён ехáў да Вас, з поглядам на тое, што яму было-б лягчэй уладзіцца ў Кліўлендзе, бо-ж там зьбіраюцца ягоныя вучні і актыў молодзі. Пазней аднак выявілася, што ўладкавацца і тут можна з кватэрай і працай. Вось я вырашыў яго тут і затрымашь, бо гэтага наша справа вымагае. Калі Вы маецце да мяне рэспект як Старшыні Рады, прашу неадкладна падпісаць зацічаныя паперы. Спачуваю Вам, што тут ня толькі аб самога сп. Каханоўскага ходзіць, але пачуцьці трэба прымірыць і выкананць, чаго патрабуе грамадзкі абавязак.»

Аўгэн Каханоўскі прыяжджаў у Нью Ёрк разам з сям'ёй 16-га жніўня. Я задумаваў зачакаць два дні, паперы падпісаць і выслучаць з надзеяй, што іх атрымаюць 18-га, найраней 17-га, калі Каханоўскія выедуць з Нью Ёрку цыгніком у Кліўленд. Сталася інакш.

Познім вечарам пазваніў М.Абрамчык. Ён загадаў неадкладна падпісаць паперы і выслаць іх Я.Ніхаёнку, які пे-рабіраў спонсэрства.

23-га жніўня прыйшоў ліст ад Яні Каխаноўскай: «Ваш ліст усхваляваў мяне да глыбіні душы. У мяне сълёзы навярнуліся на очы, што Вы ахвяроўваеце сваё жыццё, гэткіх людзей ў нас мала. Каб вы толькі ведалі, як мы ўсе не хацелі заставацца ў Нью Ёрку. Юлька вельмі плакала, кожны вечар яна дакарава мяне. Кватэрэ ў нас вельмі дрэнная, яна ў негрыянскім раёне, пануе шум да самай раницы. Поўна п'яных, страшны бруд. У кватэрэ поўна прусакоў, паслья працы абсалютна нельга адпачыць».

Да паловы верасеня ў Кліўленд беспасрэдна зь Нямеччыны і транзытным шляхам Нямеччына-Амэрыканскія фэрмэры—Кліўленд прыхадзілі каля 40 асобаў. Карэйская вайна, пачатая 25 чэрвеня 1950 г., спрычинілася, што аблегчыла пошуки працы. Прадпрыемствы патрабавалі рабочых, адчуваўся недахоп працоўных рук. Калі ў 1949 г. на дэзверы вывешвалі аўвесткі: «Не турбуйце нас, працы ня маєм», то ў жніўні 1950 зьяўляюцца шыльды: «Патрабуем дадамогі». Пагорылася справа з закватэраваннем.

Раён вакол парку Лінкольна з 1900 г. пачаў засяляцца эмігрантамі з Усходняй Эўропы, тут жылі палякі, беларусы, украінцы, лэмкі (карпата-русыны), славакі і чехі. На вуліцы, у крамах, у аўтобусах чуваць было толькі славянскую мову, шыльды ў крамах, у аўтобусах бы

лі славянскія. Гэтае славянскае гета налічывала недзе 40 тысяч жыхароў. Яно было не адзінае ў Кліўлендзе.

Святыні съведчылі, што раней тут жылі немцы, мадзяры, румыны, а да іх прыходу былі ірляндцы, ангельцы, сырыйцы і грэкі. Святыні іхнія засталіся, але ў нядзелю і святы напаўняліся, накол іх было шмат аўтаў, а пасля багаслужэння чуваць было на славянскую мову. Кожная святыня, збудаваная сугучна з народнымі стылем, які раззвіўся на зямлі, што прыйшлося з розных прычынаў пакінуць. У кожным квартале святыня рознае нацыянальнасць і веравызнаныя, было тут 8 праваслаўных цэрквеў, больш дзесятка католіцкіх і вялікая колькасць, ня меней дванаццаці пратэстанцкіх. Гэтае цудоўная мазаіка святыні выразна прамаўляла аб талерантнасці гістарычнай міграцыі. Адсюль становіцца зразумелым, чаму маглі дзед і іншыя, хто прыехаў і пасяліўся ў гэтым раёне, пражыўшы 30-50 гадоў, не начуваліся ангельскай мове. Навокал гучала славянская мова, выдаваліся ў Кліўлендзе газеты на польскай, украінскай, лэмкіўскай, славацкай і расейскай мовах. Слухалі радыёперадачы на розных мовах. Нашия старыя эмігранты не адчуvalі патрэбы вывучаць ангельскую мову, яны мелі пачатковую асьвету, прыехаў падзарабіць і засталіся, бо вайна і рэвалюцыя пакрыжавала іхнія намеры павароту на Бацькаўшчыну. Новая хваль эміграцыі шукала прытулку, шукала кватэру ў славянскім асяродку, бо і яна не ведала ангельскае мовы. Тому з закватэраваннем была праблема. Мы былі съведкамі, што іншыя нацыянальнасці спрытней лагодзілі праблемы, бо мелі царкоўныя і грамадскія арганізацыі. Мы вырашылі залажыць беларускую арганізацыю таксама.

Мы разылічвалі на прыезд Аўгена Каҳаноўскага, што ён узначаліць нашу арганізацыю. Прыпушчалі, што жыцьцёвыя ўмовы ў Нью Ёрку спрычыняцца, што ён прыедзе ў Кліўленд, але атрымаў ад 10 верасьня ліст ад А. Каҳаноўскага: «Змушаны падпарадкавацца Прэзыдэнту, ён хоча, каб я застаўся ў Нью Ёрку.

ЖЖЖ

Калі я 6 жніўня 1949 г. прыехаў у Нью Ёрк, то ў парту супstreу мянэ Ян Станкевіч. Ён паведаміў, што ў Нью Ёрку хочуць залажыць Беларуска-Амэрыканскіе Задзіночаныне ў Амэрыцы (БАЗА). Ці згодны я быць сябрам БАЗА? Я даў сваю згоду. Праз некалькі дзён па прыездзе ў Кліўленд атрымаў ад Я. Ніхайніка ліст з аплікацыяй, якую запоўні і адаслаў. У той час да БАЗА належала каля 15 асобаў. Прыступаючы да закладкі беларускай арганізацыі ў Кліўлендзе, я хацеў, каб ў нас паўстаў аддзел БАЗА. Аднак, калі я паведаміў аб сваім намеры Кастусю Калошу, Янку Раковічу і Хведару Пагудзе, яны радзілі не гарачыцца з скліканыем сходу, бо знайшлася група людзей, якую ўзначальвае Лявон Харытановіч, што варожа ставяцца да БАЗА.

Я вырашыў асабіста пагаварыць зь Лявонам Харытановічам і Тамашам Ламакам. Ад Тамаша Ламакі я атрымаў калі 20 лістоту патрыятычнага зьместу і крытыкай «зарубежнікаў», калі ён працаўваў у фэрме. Размова з Т. Ламакам высьветліла, што ён нічога супроць ня мае, каб закласці аддзел БАЗА і згадзіўся быць сябрам управы. Харытановіч засвядчыў што ён будзе супроць «крывіцкіе» БАЗА.

У пятніцу, 22 верасьня сабраліся ў мянэ Кастусь Калоша, Янка Раковіч, Кастусь Семянчук, Сыцяпан Кіель, Хведар

Пагуда і пастановілі, каб я ў суботу паехаў у Мэнтар, там жылі Апацкія, Лягушы, Ерыкі, і Шчэрбакі—9 дарослых асо баў. Залежыла нам на Амельяна Апацкага, якога «дзядзькам» мэнтарты называлі й адпаведна рэспектавалі. У Нямеччыне ён ня хыў у беларускім лягеры, мы не сустракаліся зь ім, ня ведалі ягоны погляд адносна «крывічоў» і «зарубежнікаў». Да часу арганізацыі БАЗА мы не карысталіся мянушкай «крывіч» і «зарубежнік» — усе мы быў беларусы, і я дапамагаў кожнаму, не пытаючы да якой групоўкі належыў ён у Нямеччыне. Цяпер, пад уздзеяньнем некаторых асобаў, гэтыя ярлыкі пачалі навешываць таму ці іншаму.

Мой вызыт у Мэнтарты быў нечаканасцю. Вечарам у хаце «дзядзькі» Амельяна сабраліся і пачалі распытаць пра наўніны. Калі я папытаўся іхню думку адносна БАЗА, усе зьдзівіліся, што яна паўстала ў Нью Ёрку, а ў Кліўлендзе яшчэ ніякай беларускай арганізацыі няма. На маё пытанніе, ці пагаджаюцца яны, каб у Кліўлендзе закласці аддзел БАЗА, атрымаў адказ: «Думаєм, што ўсе мы тут падтрымаем гэту прапанову». Сапраўды, ніхто не выказаўся супроць, кожны гаварыў, што ніяма патрэбы закладаць асобную, незалежную арганізацыю ў Кліўлендзе. Мы дамовіліся, што ў наступную нядзелью, 1-га кастрычніка зробім агульны сход беларусаў Кліўленда, каб афіцыйна залажыць аддзел БАЗА. У нядзелю аўтобусам вярнуўся ў Кліўленд.

Ведаючы з папярэднія размовы з Т.Харытановічам, што ён адмоўна ставіцца да БАЗА, я вырашыў зь ім неадкладна спаткацца і дамовіцца, каб агульны сход ня быў бурлівым. Паводле майго падліку, прыхільнікі арганізацыі аддзелу БАЗА мелі балышынё, але магло

стацца, што апазыцыя пасля галасавання ў знак пратисту пакіне залю. Я, вярнуўшыся з Мэнтару, пайшоў да Харытановіча. У яго хаце застаў Ламаку. Пачалася размова аб скліканні сходу, і я прапанаваў, каб склікаць яго ў наступную нядзелью. Харытановіч спачатку не пагаджаяўся, але я, ведаючы, што ягоны бацька быў удзельнікам Слуцкага паўстання, сказаў, што трэба адзначыць гадавіну паўстання. Адкладанье сходу затармозіць съвяткаванніе. Харытановіч пагадзіўся на скліканні сходу на 1-га кастрычніка. Я вырашыў запрапанаваць яму, ці згодны быць старшынёй сходу. Мая прапанова была вялікай нечаканасцю яму, ён разгубіўся. Ламака так сама быў здзіўлены, пару разоў перапытваў, ці буду я прапаноўваць кандыдатуру Харытановіча на старшыню сходу. Запэўніў я Ламаку і Харытановіча, што не жартую, што буду старацца пераканаць людзей, каб абраці старшынёй сходу Харытановіча.

Ідучы ад Харытановіча дамоў, сустрэў у парку Лінкольна Каўстуся Калошу, Янку Раковіча, Каўстуся Семенчука, Міхася Шыкалюка, Сыцяпана Кіселя, Хведара Пагуду і братоў Кузьміцкіх. Падзяляўся інфармацыямі з сваёй паездкі ў Мэнтар. Яны зь цікавасцю выслухалі, але, калі я сказаў ім аб размове з Харытановічам, пачалі мяне крыйтаваць. Усе аднагалосна папракалі, што зрабіў неразвітна, прапануючы Харытановіча на старшыню сходу. Я стараўся пераканаць сяброў, што мая пропанава Харытановіча ашчасльвіла, праўдападобна ён пагадзіцца на аддзел БАЗА ў Кліўлендзе. Тады іншыя падтрымавацца галасаваць супроць, калі пабачаць, што Харытановіч галасуе разам з намі. Адносна маёй прапановы, каб Т.Ламаку выбраць на сакратара сходу апазыцыі не было, адно на-

тойліва запатрабавалі, каб я быў сябрам прэзыдыюма, сядзеў побач з Харытановічам і быў яго ным дарацькам. Кожны з нас забавязаўся паведаміць іншых адносна сходу. Харытановіч у чацвер паслья працы прыйшоў да мяне. Я яго запытаў, ці ён нічога супроціня мае, каб выбраць Ламаку на сакратара. Ён адаброй прапанову і тут-же папытаў: «Каго ты хочаш узяць у камітэт?» Я яму адказаў, што здыму сваю кандыдатуру, калі мяне запрапануюць на старшыню. Харытановіч не чакаў такога адказу. Пачаў дапытвацца, чаму я не хачу быць старшынёю. Я адказаў, што людзі ня будуть мець да каго прыйсьці за дапамогай і саветам, калі пачуюцца пакрыўджаныя старшыней або сябрамі камітэту. «Мне і табе трэба ўвайсьці ў кантрольную камісію», — сказаў я Харытановічу. Вочы яго заблішчэлі, відаць было, што ён на гэтае не спадзяваўся. На ягонае запытанье, каго я буду рэкамэндаваць на старшыню камітэту, адказаў, што сход выбярэ старшыню і сябраў камітэту.

У суботу сабраліся ў мяне сябры, каб даведацца, ці праўду Харытановіч гаворыць, што я здыму сваю кандыдатуру на старшыню. Я пацьвердзіў чутку і запрапанаваў кандыдатуру Кастуся Калошы. Кастусь пачаў катэгарычна адмаўляцца. Сябры былі разгублены. Я растлумачыў, што дзеля арганізацыі напачатак трэба выбраць Калошу. Пачалі яго прасіць, і ён пагадзіўся пры ўмове, што я буду дапамагаць яму. Я прыябіцаў.

Сход быў назначаны на 3-ю гадзіну ва ўкраінскім народным доме. Зь невялікім спазненнем я адчыніў сход і запрапанаваў выбраць прэзыдыюм, на старшыню праз аклямаци ѿбраць Харытановіча. Гэтага ён не чакаў. Раздаліся воглескі, Лявон Харытановіч быў расчулены. На сакратара было дзве кандыдатуры: Міхась Шыкалюк і Тамаш Ламака. Выбраўся Ламака. Харытановіч запрапанаваў праз аклямаци ѿбраць мяне як сябра прэзыдыюму.

На агульным арганізацыйным сходзе было 50 асобаў. Харытановіч прывітаў сход, падзякаваў за абрарнне яго старшынёй, папрасіў а. Аляксандра Лічко прачытаць малітву, каб сход прайшоў памысловы. Паслья малітвы зъвярнуўся да мяне, каб я высьвятліў прычыну скіканыя сходу й якую арганізацыю я маю на ўвесьце. Я паведаміў, што дзесяткі нашых людзей працуяць у фэрмэрэу і просьціца дапамогі ў пераездзе, шмат людзей у Нямеччыне, якім патрэбная дапамога, маем сярод нас людзей, што незадаволены памяшканнем і працай, дзеля гэтага патрэбна арганізацыя. У Нью Ёрку ўжо паўстала беларуская арганізацыя пад назовам БАЗА, яе залегалізавалі амерыканскія ўлады. Калі мы закладзем аддзел БАЗА ў Кліўлендзе, мы не патрабуем браць адвакатаў, каб зь ім апрацаўвацца статут і праводзіць легалізацыю арганізацыі. Я зачытаў статут БАЗА і запрапанаваў праз галасаваньне прыняць. Харытановіч не запярэчыў, а наадварот, паставіў на галасаваньне, папрасіў падняць рукі, хто за прачытаны мною статут. Паколькі падняло калі 40 асобаў, Харытановіч асьведчыў :«Статут прыняты». Прыступілі да выбару камітэту, хтосыці з прысутных падае маю кандыдатуру. Я падняўся і асьведчыў, што здымая яе і прапаную на старшыню

Кастуся Калошу. Паколькі некаторыя патрабавалі выясняненя, чаму здымка кандыдатуру, прыйшлося тлумачыць і адначасна апеляваць, каб Кастуся Калошу выбралі старшынёй. Нехта падаў кандыдатуру Харытановіча, але ён таксама адмовіўся, падавалі прозывішчы іншых асоб, яны адмовіліся. Пачуліся галасы: «Хутчэй стаўце на галасаваньне, пакуль не адмовіўся Калоша». Амаль усе паднялі рукі за Кастуся. Заступнікам яго выбралі Тамаша Ламаку, сакратаром Міхася Шыкалюка, скарбнікам Сыцялана Кісяля. У кантрольную камісію ўвайшли Міхась Белямук - старшыня, сябры - Лявон Харытановіч і а. Аляксандар Лічко.

14-га кастрычніка 1950 г. А.Каханоўскі пісаў: «Твой сёняшні ліст у БАЗА мяне бязъмежна усыщешы. Скажу щыра: такія лісты мяне дадаюць сілаў і настрою. Больш-бы нам такіх як Ты. У Вас трэба многім вучыцца, як працаўца, а не барабаніць языком. Ліст, заява ў БАЗА цэлага аддзелу ў 45 сябраў, таксама пратакол, съпльс сяброў — так акуратна, умела, салідна. Няма слоў, каб пахваліць Цябе і Вас усіх. Мне як мае вучні Вы зрабілі вялікі гонар. Цешуся! Зрабілі Вы дужа шмат, дай Бог, каб зрабілі яшчэ больш. У гэтым я не суміваюся. Дужа рады, што паміж Вами знайшоўся а.Аляксандр!»

На здымку: справа налева сядзяць —
у першым радзе: Кастусь Семянчук,
Аўгэн Калубовіч (Каханоўскі), Міхась
Белямук.

У другім радзе: Аўгэн Якубовіч,
Мікола Стасевіч.

Стайць: Аўгэн Кайко

Здымак зроблены ў нямецкім лягеры
Міхельсдорф ў 1947 годзе.

Вінас слова

Апокрыфы мінульых дзён

Святлана Белая

«...Калі скончылася сем тысяч год ад стварэння сьвету, Хрыстос зноў зышоў на зямлю і хадзіў па ёй, каб споўнілася тое, аб чым казалі прарокі... I разам зь ім былі сьвяты Пётра і сьвяты Юры. Але ніхто зъ людзей не пазнаў яго...»¹

Толькі адзін музыка пазнаў Хрыста і пажаліўся на сваю нікчэмнасць. I спытаваўся тады апостол Пётра Хрыста:

«Вучыцело, у гэтай старонцы ёсьць людзі, каторым няма чаго ёсьць. Ці-ж не сцысненца ад сораму сэрца гэтага чалавека, калі ён да іх, шукаючы скарынкі хлеба, прыйдзе зъ песьняй свай?»

...I, адказаваючы яму, сказаў Хрыстос: Так, жыцьцё гэтых людзей цяжкое, беднае I прыгнечанае. Чаму-ж ты хочаш ящэ і красу адабраць у іх? Мала дадзена ім — няўжо -ж трэба, каб было ящэ менш?... Ты, шкадуючы долі галодных людзей, асуздзіў песьню, але галодныя людзі не асуздзілі яе. Жыва ящэ душа ў народзе гэтым.

I далей ужо моўкі ішлі яны. I босьня ногі Хрыста пакідалі на цёплым і мяккім пылу дарогі съяды. Але гора вам, людзі, бо даўно ужо затапталі вы іх.»

1. Максім Багдановіч, Апокрыф.

Калі скончылася 20 год ад сканчэння сьвету, Сатана зноў зышоў на тую адвалованую ім зямлю і хадзіў па ёй, аглядаючы свае падзеі. I пачуў раптам песьню ён з далёкага, няпрызнанага і непакаронага яму Замежжа, песьню выгнаныніка, ад якой сэрца плакала. I загарэліся ліхаманкава ад гневу ягонія вочы, началі метаць яны свае стрэлы: апуканства, падману і паклёну. I асуздзіў ён тую песьню. А музыкі I тыя хто яе съявляюць, таксама былі асужджаны.

Але не выракліся людзі з Бацькаўшчыны той песьні, у якой надзея і боль па роднай, скалечанай і пакінутай Богам зямлі гучала. Не адхіліся яны ад музыкаў, паверылі ім. Усё мацней I вельчней загучала песьня з далёкага Замежжа. I не было ўжо сілаў стрымыць яе. Bo былі ў яе крылы і мэлёдия прауды...

I пачуў тую песьню Сын Божы. I сказаў: «Жывя ящэ душа ў народзе гэтым. Але калі зварухнецца душа чалавека, толькі песьня здолее спатоліць яе.»

I песьня спаталіла і выратавала яе.

Шануйце-ж песьні свае.

Амін.

Сённяня вольналюбівую песніню Беларускага Замежжа ўжо не спыніць і не стрымашь. Яна, нарэшце, становіца часткай нашай нацыянальнай спадчыны. Нават акадэмічныя інстытуты, якія раней і слухаць не хацелі пра мастацкую, літаратурную, навуковую, тэхнічную творчасць эміграцыі сённяня пачынаюць выпраўляць свае і чужія памылкі.

Дырэктар інстытута літаратуры АН БССР Віктар Каваленка, характэрizuючы гэты працэс, адзначыў: «Так, сярод за межных беларускіх пісьменнікаў ёсьць людзі са складанымі палітычнымі лёсамі, але гэта акалічнасць не павінна варожа адхіляць ад іх творчасці, якая таксама зьяўляеца часткай духоўнага жыцця беларускага народа. Акрамя таго, час пачаць улічваць, што зламанасць лёсаў у многіх з іх адбылася далёка не заўсёды па іх уласнай волі. Творчасць эмігрантаў-пісьменнікаў безумоўна патрабуе аб'ектыўнага вывучэння не скажонай ацэнкі. На фоне сучаснай замежнай беларускай літаратуры асабліва пры кметнія фігуры Н. Арсеньевай і М. Сяднёва. Не толькі па аваязку прафесійнага доўгута, але і па загаду сацыялістычных съветапоглядных перакананьняў, што прызнаюць прынцып сапраўднага гістарызму, мы павінны імкнуцца да аб'ектыўнай паўнаты ўзнаўленыня ўсёй духоўнай спадчыны, якая маеца ў гістарычным распрадаражэнні беларускага народу».

(«Голос Радзімы», 20.09.90)

Дай Божа, гэтым словам хутчэй збыцца, пакуль яшчэ жывыя самі творцы, пакуль палаюць нашыя душы. Мы павінны съпяшацца. І ня толькі па прафесійнаму аваязку, а па загаду сэрца, доўгута перад тымі людзьмі, якія, данеслі да нас свае песні.

Зараз на Бацькаўшчыне, мабыць, няма ніводнага сур'ёзнага і паважанага

выданьня, якое-б не пазнаёміла свайго чытача з эмігранцкай літаратурай. Паслыядоўна і з любою распачалі гэтыю справу добрыя сябры «Полацак» часопісы «Полымя» і «Спадчына», газэты «Роднае слова», «ЛІМ». Так, «Полымя», пачынаючы з чацвёртага нумара гэлага г., друкуе падборку вершаў паэтаў-эмігрантаў. Чытакі змаглі пазнаёміца з творчасцю Алесі Змагара, Янкі Золака, Міхася Кавыля й іншых майстроў слова. «Спадчына» зъміясціла «Айцы» БССР і іхны лёс» Аўгена Галубовіча. «Роднае слова» ад 15-21 травеня 1991 г.— апавяданье Аляксандры Саковіч «Пра тое, што ў сэрцы». Успаміны Іны Рытар пра Купалу надрукавала «ЛІМ» ад 26.04.91 у жнівенніскім нумары (32) газэты зъмешчаны артыкул Л. Савік пра творчасць Масея Сяднёва. (Чытакі «Полацак» маглі прачытаць яго ў скарочаным варыянце ў ліпеніскім (4) нумары часопіса). І гэты спісак далёка няпоўны.

Сённяня мы працягваем знаёмства з творчасцю паэтаў-эмігрантаў. Наш паставяны аўтар Масей Сяднёў на гэты раз выносіць на суд чытача новы біблейска-гіранічны цыкл. У ім сабраныя вершы, якія ўзынілі на памежжы пазіі і прозы, у тым магічна-чарадзеяным полі, дзе будзённае, звычайнае, звуклае сустракаецца з узвышанным. Дзе сённяняшняе праніаке ўдалёка мінулае, мінуласяць ператвараецца ў наш час. Увесі цыкл аб'ядноўвае адвечны матыў пошукуў суладнасці паміж чалавекам і Богам. Звязтаныне да біблейскае тэмы, да якой прыходзяць ўсе Майстры, гэта ня толькі жаданыне асэнсаваць нашу мінуўшчыну або пакінуць свае съляды на дарозе, што вядзе ў храм. Гэта—ў нечым асэнсаваныне свайго шляху ў сусветнай гісторыі, асэнсаваныне сваіх, Масеевых, і Масеевых законаў жыцця..»

Творчасьць

Масей Сяднёу

З цыклу «Біблейска- гранічныя вершы»

Стварыўшы неба і зямлю,
задаволены, Бог сказаў: гэта добра.
У небе запаліў съвятла ліхтар,
каб гнаў з зямлі ён цемру,
каб кіраваць начой і днём,
выразна адзьдзяляць съвятыло ад цемры.
І Бог усклікнуў: гэта добра.
Зямлю ў зяленіў ён апрануў,
разьвёў на ёй жывёл, зъяроў усякіх.
І дрэва, што прыносяць плён,
Ён пасадзіў. Таксама не забыў
Ён гадаў пасяліць на цвердзі земнай,
сказаў: і гэта добра.
Нарэшце, Бог, паводзя вобліку свайго,—
у творстве сваім найвялікшым—
стварыў на цвердзі земнай чалавека.
Ды толькі не падумаў ён,
ці гэта добра.

Маісей міласэрны

Калі будзеш жаць на полі тваім
і забудзеш сноп на полі,
не вяртайся ўзяць яго—
няхай ён застаецца прышламу,
удаве,
сіраце.

У нас калгасы куды больш міласэрныя за Маісея:
на полі застаецца ня толькі сноп—
кнопы снапоў застаюцца нязьвеzenымі.

1991

Адкуль мы пайшлі

І стварыў Бог жанчыну з рабра чалавека,
каб яму аднаму ня было сумна.
І назваў Бог тую жанчыну Евай,
што пабеларуску азанчае: Жыцьцё.
Строга наказаў Еве Бог ня есьці пладоў
з дрэва пазнання дабра і зла.
Але тое дрэва ў Эдэмে
было такое прыгожае і прынаднае!
А тут яшчэ і зьмей падначыў:
«Ня бойся — еж».
І не ўцярпела Ева: пакаштавала ад таго дрэва.
Мала таго — і мужа свайго спакусіла пакаштаваць.
Голыя — у раю-ж — яны пазналі адзін аднога:
саграшылі.

За гэты грэх Бог выгнаў іх з раю,
сказаўшы Еве: за непаслухмянасьць будзеш
у муках страшных раджаць дзяцей.
І Ева раджала.
Адсюль во і пайшлі мы,
непаслухмянья дзееці.
Як толькі Бог церпіць нас, непаслухмяных?

Саляны слуп

Калі Бог вырашыў зынішчыць — за грахі—
Садом і Гамору разам з насељніцтвам,
Ён усё-ткі дбáў, каб праведнікі
засталіся жывымі.
Гэтак праз сваіх ангелаў ён наказаў
Лоту і ягонай жонцы ўцякаць
з Садому і Гаморы, але нагадаў,
каб уцякачу, не спыняцца
і не аглядзіцца назад.
Жонка Лотава, уцякаючы, усё-ж аглянулася
і нявідочна ўвасобілася ў саляны слуп.
Я ня веру ў гэта:
я ўвесе час аглядзіцца назад, у мінулае і — не слупянею.

У ВЯНОК НАШАЙ МОВЫ

Уладзімір Бакуновіч

Родзічы і суродзічы

Гэтая слова розыняцца толькі адценныямі. Асноўное ёсьць «Родзічы», калі-б на было родзіча, не магло-б быць «суродзіча». Слова «родзіч» ёсьць вельмі старое, адказвае расейскаму «земляк». «Старыя пройдзены дарогі і сце-жак тысячи людзіх, Дзе і мае хадзілі ногі і ногі родзіча маіх». (Я. Колас). Суродзіч ёсьць маладзеяшае, адказвае расейскаму «соотечественник». Калі мы хочам падкрэсліць блізкасць з родзічамі, скажам «суродзічы» або «суродзіч».

«Дзеля», «для» або

«Для», «дзеля»—гэта розныя формы аднаго і таго-ж слова. «Дзеля»—форма старэйшая, больш арыгінальная ды характэрная нашай мове. Рэзкай розыніцы ў значэнныі гэтых словаў ў нашай мове дасюль не разывілі. Можна сказаць, што заміж «для» ўсюду ў нашай мове можна ўжываць «дзеля» і можа, з увагі на большую арыгінальнасць і характэрнасць апошняга, гэтак варта было-б рабіць. Затое «для» заміж «дзеля» можна ўжываць не заўсёды, ці лепш сказаць — не заўсёды гэтая замена гучэла-б прыродна ў нашай мове: «Ён зрабіў гэта дзеля мяне» або «Нельга дзеля розных прычынаў». Тут «для» гучэла-б і непрыродна і не зусім выразна ў сэнсе. Трэба адзначыць, што «дзеля» можа ўжывацца і пасыла слова, да якога датычыць: «Хлеба дзеля», «чаго дзеля», «бацькоў дзеля». Такое ўжыванье ўзмацняе выказванье.

Памагаць або дапамагаць?

Варта зьвярнуць увагу на гэтая слоўы. Калі, прыкладам, у Сыцяпана перакуліўся воз з снапамі, ён кліча Рыгора: «Браток, хадзі, памажы мне падняць мой воз!» Спрабавалі падняць і не даюць рады. Клічуць тады Каствуся: «Кастусь, хадзі дапамажы нам падняць воз!» Калі газэце ці часопісу пагражае банкроцтва, бо цэны павысіліся, то газета зварочваеца да чытачоў за помашччу, а не за дапамогай, бо каму гэта газэта або часопіс памагае, што просіць дапамогі?

«для чаго дзеля»?

Каб больш узмацніць сэнс, можна ўжываць «для», «дзеля» адначасова, але першае «для»—перед словам, а другое «дзеля» пасыля, да якога яны датычыць «для» ципла дзеля», «для чаго дзеля».

Нашая мова часта абходзіцца без пасярэдніцтва «для» і «дзеля» і таму заўсёды, калі хочацца ўжыць гэтых словы, пажадана памеркаваць, ці ня можна абысьціся бязь іх: «Даю вам», «пасылаю вам», тут «для» і «дзеля» гучыць блага.

У сувязі з закранутымі словамі «для» і «дзеля» паводзя нашага правапису маюць канчатак я, а не е. Дзеля гэтага трэба пісаць подля, паводзя, паделя, наводзя, водзя, бо яны аднае группы, нельга пісаць подле, паводле.

У народнай мове «для» бывае скарочаным у «ля». У літаратурнай мове «ля» ўжываецца замест «каля»: «ля мяне» і тут «ля» абазначае крху большую блізасць чымсыці каля.

Край красы

Слова Міхася Кавыля.

Музыка Кс. Барыса ўча

УТЕМПЕ ПРОВОЛЬНАГА МАРША

Край кра-сы ЕЕ - ля - нус че - роу - ни - ча
На под - сты - ки та - ля - х вр - сль - ко - бык.
На под - сты - ки та - ля - х вр - сль - ко - бык.
Край кра-сы ЕЕ - ля - нус че - роу - ни - ча
Лес - нау - хи, ле - та -
Я сим - яч - ся
Их вро - ту - юко - стад.
Бе - ля - нус че - роу - ни - ча
Бе - ля - нус че - роу - ни - ча
Бе - ля - нус че - роу - ни - ча
Бе - ля - нус че - роу - ни - ча

ЕЕ - но - па - ги! Уз - быд - ци, ми - на - бе - ле - за -
Па - лы - на - па - зи! на - ка - ни - у - скра - мот - ив - ох па -
ны - я зан - ки, из - а - па - ба - но - сом - а - лы - . кр - ви -
не - яз па - зи, из - а - ба - ци, ми - на - бе - ле - за -

Быц - ца, лу - ма - ги - ле ты бу - азеш ми - сони - ця.
ко - бау, гой - сау ве - трал - шу - ка - то - чи ѹско - вах
ла - тоих, праз - жа - ле - зи - я чор - ны - я кра -
быц - ца, лу - ма - ги - ле ты бу - азеш ми - сони - ця.

Си - на - во - ка - я ўче - ха ма - я, си - на
скарб, што ѿу - рап згу - би - ля зя - ра, скарб, што
си - на - киу - са - на во - ало, убл - китъ, си - на
си - на - во - ка - я ўче - ха ма - я, си - на

ВО - КА - Я УЧЕ - ХА МА - Я... 1. НА ПРА
УБУ - РАХ ЗГУ - БІ - АА ЗА - РАІ! 2. НА ЗНАР
ХНУУ - СЯ НА ДУ - АРО, УБАЛ - КІТ! 3. КРЕН КРІ
ВО - КА - Я УЧЕ - ХА МА - Я... 1. 2.3

Край красы, Беларусь-чараўніца,
Песняў хто аб цябе не пляяў?
У забыці мне цябе не забыца
І ў магіле ты будзеш мне съніца,
Сінявокая ўчеха мая,
Сінявокая ўчеха мая.

Не знайшоў я тых скарбай багатых:
Іх вартуюць стальныя замкі...
І з араваю съмельых, крылатых,
Праз жалезныя чорныя краты*
Я імкнуўся на волю, ў блакіт,
Я імкнуўся на волю, ў блакіт.

На прасторах тваіх васільковых.
Я съмляўся і плакаў ня раз;
На кані ў іскрамётных падковах,
Гойсаў ветрам, шукаючы ў сховах
Скарб, што ў бурах згубіла зара,
Скарб, што ў бурах згубіла зара.

Край красы, Беларусь-чараўніца,
Пра цябе буду вечна пляяць.
У забыці мне цябе не забыца
І ў магіле ты будзеш мне съніца,
Сінявокая ўчеха мая,
Сінявокая ўчеха мая.

* іншы варыянт 3 і 4 радка наступны:
І да чыну адважных, крылатых,
Праз стальныя варожыя краты

Мастак Сямён Герус

Святлана Белая
«Ўчора толькі щасльв глянула нясьмела...»

Аня ўвайшла ў яго жыцьцё нечакана. Вось так-жа, пасъля навальніцы, якая разарве сваімі страламі чорнае неба, раптам успыхне над горадам вя-сёлка, і адроджаная зямля запахне палын-травою.

...Максім прабудзіўся разам з сонцам. Нечакана адчуў, што дзень будзе незвычайны. Шчасльвія ўсьмешка расплылася на ягоным твары. Сёньня ён чытае на літаратурным гуртку даклад па беларускай літаратурэ.

У хаце ціха. Чутна, як на суседнім ложку пасаплавае Лёва. Максім ціхенька, каб не пабудзіць брата, прабегся босы да стала. Узяў зборнічак Купалы і зноў прылёг. З «Жалейкі» ён і пачне свой аг-ляд. Праўда, траба будзе падкрэсліць, што гэта не самы ўдалы томік Купалы, бо шмат у ім яшчэ шурпатаў вершаў, што амаль зусім зыліваюцца з тагачасным слоем беларускай пазэй. Толькі ці можна вінаваціць Янку за тое, што пісаліся тыя вершы пад Багушэвіча?

Сямён Герус

Што зьяўляліся яны найчасцей перапевамі толькі некалькіх тэмаў? Бেзумоўна, не. Бо Янка Купала, таксама як і ён, поўнасцю захоплены вобразамі роднай Беларусі. І яго цікавіць больш сама зьява, а не як, у якую форму выліваючы думкі. Але што не кажы, як дробязна не прыглядайся, а Купала будзіць душы чытачоў. Максім адчуў гэтае на сабе. Вершы, напісаныя на беларускай мове, нібы лъюца з шчырага сэрца паэта ў тваю душу. І ўжо ў першым зборніку адчуваеща вялікі талент Янкі. Яго «Жалейка» сваім мастацкім словам гучна алавясціла ўсюмъ съвету, што беларусы ёсьць, што падняліся яны на вялікую бітву за свабоду і роўнасць, што яны, як і усе, хочуць «людзямі звацца». А гэта на мяжа не захапляць.

Максім перастаў гартаць книжку і задумаўся, што яшчэ трэба будзе ўзяць з сабой у гімназію. Даклад быў напісаны даўно, але ўчора, калі ён пераглядаў яго, падумалася: для слухачоў больш карысным будзе пачуць вершы-голосы беларускіх паэтаў, чым агляд іхніх творчасці. Таму ён абавязкована прычтаяе на гуртку купалаўскія «Жніво», «Адгукніся, душа». Буйны, шпаркі рытм вершаў павінен захапіць слухачоў, загіннатызаваць іх. А вось які ўзяць яму зборнічак Якуба Коласа? Той-жо на працягу чатырох гадоў не зрабіў значнага скрупуляці. І ў самых апошніх вершах сплювае аб tym-же, што і ў пачатку сваёй творчасці. Тэм у Коласа няшмат: бедныя краявіды роднага краю, долія беларускага народу, турэмныя думкі і жыццё на волі. Ня зыбіца тут на старое амаль немагчыма. Таму ў Коласа паўтараеца ня толькі агульны зъмест вершаў, але й асобныя фразы, вобразы. Але, усё роўна, ягоныя вершы нікога не пакінуць абыякавым. Трэба будзе пак-

ласыці з сабою «Песьні жальбы». Яна выглядае больш цлай. па съветапогляду, роднымі па зъместу здаючыя яе вершы. Так, не забыцца-б пра Гаруна, Леўчыка і Буйло. Добра-б было прачытаць па 2-3 творы кожнага аўтара. Але ці пасыпее ён за гадзіну, адведзеную для даклада? Хацялася-б пазнаёміць гурткоўцаў і з беларускай прозай. Вунь на стале які стос кніг ляжыць. Тут і бойкія казкі-апавяданыні Ядвігіна Ш., і драмы Каганца, і апавяданыні Гурло, Окліча, Коласа. Хоць і невялічкія гэтыя здабыткі, але бязь іх нельга паказаць агульны ўзор беларускай пісьменнасці.

Максім разважаў, не заўважаючи, што ў доме ўсе прачнуліся. Пачаў ту-паць ў суседнім пакойчыку бацькі, збіраючыся на працу. Загудзэў самавар, які паставіла Аляксандра Апанасаўна. Сонечнае съятло зрабіла хату ўтульнай, ўнесла ў ранішнюю мітусыню нейкі прыўзынты настрой. Нават бацька, які ў апошні час рэдка быў вясёлы зранку, нешта сплюваў за сценкай. Раптам песьня абарвалася і пачулася :

—Максім, Лёва! У гімназію будзеце сёньня зьбірацца або думаце ляжаць да апошняй хвіліны ў ложку?

Усё, трэба ўставаць. А то можна і не пасыпець. Багдановічы здымалі кватэры за ўсёдэш недалёка ад гімназіі. Толькі браты ўсё роўна часцьценню прыбягали ў кляс за некалькі хвілін да пачатку заняткаў. Так атрымалася і на гэты раз.

Першы вурок — закон божы. За ім арытметыка. Прадмет не зь любімых. Лёва яго не разумее. Ён гадзінамі можа займацца матэматыкай або раптоўшчыць спэцыяльныя навуковыя часопісы. Бацька хоча, каб Лёва паступаў у Маскоўскі ўнівэрсытэт. Але менышы брат, які мае надзвычайні матэматычны талент і яко-

му ўсе дакладныя навукі дающа вельмі лёгка, асабліва ня дбае пра будучыню. Яму пакуль што ўсё роўна. А вось Максім ужо вырашыў свой далейшы шлях. Ён хоча прысьвяціць сябе беларускай філіялёгі. І сёняшні даклад — гэта адзін крок да запаветнай мэты.

Задачкі не выходзяць. Усе думкі аб выступленыні. Як перадацу ў невялічкім аглядзе ўсю прыгажосьць твораў беларускіх аўтараў? Як зачарараваць сяброву іх талентам? Вельмі хочацца, каб і яны адчулі самабытнасць яго роднай літаратуры.

Праз некалькі гадзінаў усе хваляваныні, трывогі — усё шчасльіва мінула. Максім хацеў скончыць свой даклад вершам Янкі Купалы «А хто там ідзе?». Але не паспелі прачытаць: «А чаго-ж, чаго захадзеля ім, Пагарджым век, ім, глухім, сълятых?— Людзьмі звацца», — як з ўсіх бакоў пачулася: «Чытай яшчэ, працягвай далей!»

І ён, расчырванеўшыся ад хвалявання, стаў дэкламаваць вершы безь перапынку. Максім быў па-сапраўднаму горды за беларускую літаратуру й яе пазнаў. Тады-ж ён упершынен адважыўся прачытаць перад гурткоўцамі свае творы.

Выступленыне Максіма спадабаліся ўсім. А сябра Дзяяпольскі папрасіў прынесць яму пару зборнічкаў беларускіх аўтараў.

—Прыходзь сёняння да мяне вечарам. Разам пойдзем на канцэрт.

—Які канцэрт?— зьдзіўлена запытала Максім. —Нічога ня чую.

—Я сам, браце, сёняння упершынен ад Рафайла Какуева даведаўся. Аб'яваў я нідзе ня бачыў. Але Рафаіл сказаў, што ў Яраслаўлі сёняння праездам адзін нейкі дужа вядомы скрыпач з Польшчы. Адзіны канцэрт прызначаны на вечар. Адбудзе-

ца у нашай гімназычнай залі. Так што прыходзь да мяне а шостай гадзіне. І не забудзь, калі ласка, пра беларускія кнігі.

Сябры разъвіталіся на нейкі час. Дзяяпольскі съпяшаўся дамоў, а Максім, пад уражанынем выступлення, вырашыў крху прысьціся па вуліцах.

Сэрда радасна съцікалася і ўсё съпявала ў души, калі ўспамінаў зычлівыя твары сяброву, што ўважліва слухалі ягоныя вершы. Максім вельмі хваляваўся, калі выносіў на суд гурткоўцаў свае творы. Можа, нават болей, чым калі паказаў першую пробу пляра хроснай маці Вользе Епіфанауне Сёмавай. Сталася гэтае ў 1901 годзе, у Ніжнім Ноўгарадзе, калі Сёмава прыяджала адведаць свайго хросныка зь Бацькаўшчыны. Хросная стала яго першым чытаем і крытыкам. З яе лёгкасці руکі Максім пачаў атрымоўваць газэту «Наша ніва», у якую і даслаў адзін з сваіх твораў. Божа мой, колькі радасці было, калі ў ліпеніцкім нумары газэты за 1907 года пабачыў ён свайго «Музыку». І нядзіва. Усю душу ўклоў Максім у гэтае невялічкае апавяданыне. Першы надрукаваны твор Максіма Багдановіча стаў яго праграмай на жыццё.

Так, ён быў за мастацства, якое «...як гром, гудзіць і грозна будзіць ад сну і завець... народ!». Ён ставіў яго лёс у залежнасці ад таго, зь кім яно — зь беднымі ці багатымі. Калі душа Музыкі ведала ўсё тое гора, што бачыў ён па людзях, то гэтае гора і граля на скрыпцы, «...эта яно вадзіла смыкам па струнах; і ніводны сыты ня мог так граць, як граля народнае гора.» Гэтым апавяданынем Максім сцвярджаў, што мастацства толькі тады мае сваю дзеянную, неадольную сілу, калі выражает народны спадзяваныні, думкі люду, яго

лес. Інакш не забеца мочна сэрца ў грудзях народу, не заблішчаць вялікім гневам ягоныя вочы, не прачнеца ён ад цяжкага сну.

Дэбют Максіма Багдановіча заўважылі ня толькі на Бацькаўшчыне, але й у суседній Украіне. Літаратуразнаўца Іларыён Свянціцкі ў сваёй кнізе «Відроджэнне беларускага пісьменства» другі разъдзел, прысьвечены агляду беларускай літаратуры пачатку XX стагодзьдзя, пацынае радкамі яго «Музыкі». Кніга выйшла прыкладна праз год пасля зьяўлення апавядання Багдановіча ў газэце. І калі-б літаратуразнаўца больш уважліва сачыў за беларускім друкам, ён пэўна зацікавіўся-б: чаму гэты таленавіты аўтар больш нізе не друкуеца. Адкуль яму было ведаць, што ўсе даслания Максімам у газэту «Наша ніва» рукапісы адкладаюцца ў папку для архіва. Складаючы туды таму, што некаторым супрацоўнікам газэты яны здаліся штучнымі і ненароднымі. Змагаючыся за радкі ў «Нашай ніве», яны называлі ягоныя вершы бязглудзіцай. А самі, праз некаторы час спрабавалі пісаць ў яго «філязофска-дэканцкім» стылі. Пэўна, што з гэтага нічога не атрымалася. Акрамя таленту ім не хапала таго пакутлівага настальгічнага болю па Бацькаўшчыне, які пранізуваў ўсе ягоныя творы, даслания ў газэту». Дзякую Богу, трапілі тыя вершы аднойчы ў руکі Янкі Купалы і Сяргея Палуяна, якія і настаялі на тым, каб іх надрукавалі. Так, амаль пасля паўтарагадовага перапынку творы Максіма Багдановіча зноў зявіліся на старонках «Нашай нівы».

Асноўная тэматыка творчасці Багдановіча была наскорь беларуская. Апрача асабістых перажыванняў, разваражання на агульначалавечыя тэмы,

паэт чуйна рэагаваў на падзеі, што адбываліся на Бацькаўшчыне. Ён захапляўся народнай паэтычнай творчасцю беларусаў і выкарыстоўваў у сваіх вершах матывы народнага эпасу, звязтаўся да гістарычнай мінуўшчыны Беларусі. Ён, паэт Адраджэння, хацеў ахапіць усё. Але яго адарванасць ад радзімай старонкі і стала галоўнай прычынай таго, што ў ранніх ягоных творах Беларусь не набыла выразна канкрэтнага характару. Яна прадставала ў Багдановічаўскіх вершах такой, якой толькі ўяўлялася яму.

Паэты, якія жылі ў той час на Бацькаўшчыне, сваё веданыне беларускага народнага жыцця і мовы вынеслы з роднае хаты. Пазыней яны паглыблі веды, дзякуючы цеснай сувязі зь беларускім народам. Зусім інакш было з Максімам. Слоўнік I. Насовіча стаў адзінным зялённым куточкам Беларусі ў далёкай чужыні. Здавалася-б, яму лягчэй было-б пісаць па-расейску, перадаваць свае ўражанні аб широкіх прасторах Паволжжа, прыуральскага стэпу, дзе ён некалькі разоў летаваў, апіваць прыгожыя расейскія гарады. Але ён амаль ня вяртаўся да тых блізкіх і чужых яму краівідаў. Усё сваё жыццё ён цалкам прысьвяціў Бацькаўшчыне. Знаходзячыся за сотні кіламэтраў ад яе, ён быў разам зь ёю.

Вось і зараз ён праходзіць велічны храм Міколы Мокрага, а думае пра беларускія цэрквы. Гучаць звонкія галасы званоў. Колькі-ж ён блукаў па вуліцах? Ня ўжо дзіве гадзіны? Трэба хутчэй ісьці да домаў, бо бацька ня любіць, калі нехта спазніеца на вячэру.

Калі Максім зайдзе ў хату, усе ўжо сядзелі за сталом.

—Чаму так позна, браце? —строга запытаўся бацька. Адчуваўся, што ён

зноў без настрою прыйшоў з працы.—Так можна і без вячэры застацца. Расправайся і сядай есьці, пакуль не астыла ўсё.

За сталом нават малыя сядзелі моўчкі, дрэнны настрой бацькі быццам бы перадаўся ўсёй сям'і. Гаварыла толькі мачаха. Яна расказала аб новым спектаклі Воўкаўскага тэатру. Бацька нешта адказаў на яе слова. Але, адчуваўся, ён думаў аб нечым сваім.

Нарэшце, вячэра скончылася. Усе падзякавалі Аляксандру Апанасаўну і пасъпешліва разышліся па пакоях.

—Як прачытаў даклад?—пацікавіўся Лёва, гартаючи часопіс па матэматыцы. У думках, ён, як і бацька, быў недзе далёка. Максім адчуў гэта і таму без усякага энтузіязму адказаў:

—Добра. Здаецца, спадабалася ўсім. Прачытаў нават свае вершы.

—Вось бачыш,—быццам бы ўздрадаваўся Лёва. — А ты хваляваўся.—І памаўчаўшы, дадаў.—У мяне, Максім, нешта задачка адна не выходзіць. Другі дзень не дае мне спакою. Ты сёньня некуды пойдзеш?

—На канцэрт, у гімназію.

—Добра, сходзі развойся. А я тады вечарам папрацую. —Лёва пачаў раскладаць на стале кнігі і канспекты. Ён не заўважыў, як Максім ўзяў з паліцы тоненайшую кніжку ў сціплай вокладцы, на якой было напісаны «Жалейка» і вышаў з пакою. Праз некалькі хвілінаў яго высокая, крышку сутулая постаць, прамільгнула ў воках хаты.

Максім сіпяшаўся на Пятніцкі спуск, да Дзяубольскага або, як яго называлі сябры, да Добіка. Ён любіў наведваць гасціцёны дом сябра, дзе яго прыходу заўсёды былі рады. З Добікам Максім пасябраўшы адразу, як толькі прыехаў у Яраслаўль і пайшоў у гімназію. Дзя-

больскі быў першы зь гімназыстаў, каму юнак прызнаўся, што піша вершы на беларускай мове. То быў шчыры, разумны і разважлівы хлапец, які любіў літаратуру, музыку. Ён звікаўася цытаў «Нашу ніву» і навіні беларускай літаратуры, якія Максім разам зь іншымі кнігамі прыносиў яму зь бібліятэki бацькі. З Добікам паэт дзяляўся усімі сваімі перажываннямі і думкамі. Менавіта ўмю ён прысывяціў верш «Быць можа, туціна жыцьца Лягла пярсыцёнкам друг...», які потым называў «Д.Д.Дзяубольскаму».

Дзяубольскі ўжо чакалі Максіма.

—Максім прыйшоў, Максім прыйшоў,—шчасльва закрычала маленъкая пляменыца сябра, Вераніка. Яна цягнулася да Максіма, які вельмі любіў дзяцей, і заўсёды прасіла, каб ён расказаў ёй цікавую казку. Максім ні мог пайсці ад Дзяубольскіх, каб не паслухаць вясёлую шчабятушку. Ён любіў гэту маленъкую істоту ня меныш, чым любіў сваё дзіця. Але на гэты раз пагутарыць зь Веранікай не давялося. Трэба было сіпяшацца на канцэрт.

У іх мужчынскай гімназіі была лепшая ў Яраслаўлі канцэртная заля. Часта ў ёй праходзілі канцэрты прыежджых гасцілераў. Гімназысты маглі заўжды наведваць іх. Праўда, іх кантрамаркі сідзячых месцаў не гарантавалі і канцэрт даводзілася іншы раз слухаць стоячы. Толькі на гэтае нікто ўвагі не звяртаў.

Максім зь дзяцінства любіў музыку. У ягонай сям'і да яе былі здольныя ўсе, асабліва маці, якая цудоўна гравала на рапалі і мела прыемны голос. Паслья сімерці матулі за выхаванье дзяцей узяліся сестры бацькі — Магдалена і Маша. Калі ў цёткі Машы было сумна на сэрцы або наадварот, вясёлай пушкай сіпявала ў грудзях радасць, яна выконвала свае любімьыя: «А дзе-ж тая

крынічанька, што голуб купаўся» або «Пералётачку». Простая мэлдыі песьня нарадзілі ў Максіма вялікую любоў да народнай музыкі. Яго захапленыне падтрымоўваў і бацька. Той лічыў, што музыку павінен ведаць і разумець кожны. Калі Адам Ягоравіч ездзіў па службовых справах па губэрні, то браў з сабою невялікі грамафон і набор кружэлак. Ён ня толькі даваў сляням слухаць музыку, але расказваў аб яе аўтарах. Ягоная апантаннасьць перадалася ўсім дзецям. Старэйшыя заўсёды сачылі за апошнімі музычнымі навінкамі. Як і на кнігі, грошаў на кружэлак не складавалі. А лёва нават спэцыяльнае дасьледваныне правёў, каб палепшыць акустычныя якасці грамафоннага запісу. Па яго чарцяжах у хатнягра агульнае грамафона пе-рарабілі рупар. Амаль кожнаму музичнаму твору падбіралі спэцыяльную іглу.

Максім ішоў на скрыпачны канцэрт зь нейкім незразумелым яму хвяляваньнем. Ён вельмі любіў скрыпку, асабліва творы Р. Веніյускага. Праўда, яму падабалася і гітара. Сын цёткі Машы Артур быў сапраўдным віртуёзам гэтага інструмэнта. Ён сам перакладаў клавісную і фартэп'янную музыку Баха, Бетховена для гітары. Цудоўна выконваў ён і народныя творы. Максім быў у захапленыне ад яго музычнага таленту. І ўсё-такі скрыпцы ён аддаваў перавагу.

Сябры крышку спазыніліся. Музыкант ужо стаяў на сцэне і рыхтаваўся пачаць канцэрт. Залія, на дзвіва, была амаль пустая. І Максім з Добікам зручна ўсёліўся на свабодных месцах.

—Пашчасціла як... —Добік не паспевў скончыць фразы, бо, як зачарованы, стаў услухоўвацца ў чароўную мэлдыю, якая палілася ў залю. Скрыпка сипяvala. Яна то плакала, быццам-бы ўбітая горам, то съмялялася, нібы дзіця. Але

такая была ў той песьні нуда, што аж за сэрца ханала. І ўявілася Максіму, што гэта не скрыпач на сцэне, а ягоны Музыка. «Плача скрыпка, лъюць людзі слёзы, а музыка стаіць і выводзіць яшчэ жаласыні, яшчэ нудней. І балела сэрца, і падступалі к вачам сълёзы: так і ўдарыўся-б грудзьдзю аб зямлю ды ўсё слухаў-бы музыку, усё плакаў-бы па сваёй долі.»

Раптам Музыка зайграў мелодью, да болі знаёмую Максіму. То была ка-лыханка, якую ў дзяцінстве маці сипява-ла яму. Словы яе ён прызыбыў, але мэлдыя ўрэзала ў памяць на ўсё жыцьцё. Максім быццам-бы ўвачавідкі убачыў маці, съхілённую над ім. Ён бачыць усь-мешку яе вуснай, што напаваюць яму ка-лыханку, пышчотныя руکі, што туга сипляюць касу. Ён чуе яе звонкі чистыя голас...

Песьня абарвалася на самай высокай ноце. Маці так і ня скончыла яе. Апошні гук зазывінёу у цішыні залі і застыў у паверты. Ніхто ня мог паверыць, што Музыка скончыў. І ў гэтай ззвінчай цішыі Максім пачуў голас маці. Яе голас, яе інтанациі: «Брава!» Ён міжволі павярнуў галаву ў той бок, адкуль ішоў гук і убачыў прыгожую стройную дзяў-чынку, якая паднялася з свайго месца. Яе очы, нібы зоркі, съвяціліся ў застылай залі. І тады яму здалося, што гэта яго маці, маладая і шчаслівая, вярнулася да яго.

Пляск уздзячных далоняў пера-поўніў залю. Публіка доўга не хацела адпускати скрыпача з сцэны. А ў Максіма не выходзіў з галавы вобраз дзяў-чынны. Добік таксама знаходзіўся пад уражаньнем ад пачутага. Моўчики сябры выйшлі на вуліцу і павольна пайшлі на наберажную Волгі. І тут Максім убачыў Яе. Прыгожа і лёгка яна крочыла насус-

трач. Разам зь ёй шоў знаёмы Максіму па гімназіі Рафаіл Какуеў. Яны парадаўніліся. У чорных як ноч, вялікіх вачах дзяўчыны гучала музыка. Чаму гэта сэрца так моцна забілася? Што робіцца зь ім?

—Вось так сустрэча,—чуе ён голас Добіка.— Як вам спадабаўся канцэрт? Дзяўчына ўважліва глядзіць на Дзяболь скага, потым пераводзіць погляд на Максіма.

— Выбачайце, я не прадставіў Вам майго сябру. Знаёмціся, паэт Максім Багдановіч.

Іх позіркі сустрэліся. І ён адчуў: здарылася нешта незнаёмае. Але чаму ён разгубіўся, быццам-бы ўбачыў дзіва?

Аня Какуева

—Аня Какуева.—Пяшчотная тонкая рука яе лягla ў Максімаву далонь.

—Вельмы рады бачыць Вас. — Голас Максіма чамусці асекся. Вы, пэўна, любіце музыку? Я палюбіў яе з дзяцінства. Мая маці вельмі прыгожа съпявала. Я тады маленькі быў, але ўсе яе песні памятаю.

— А зараз маці съпявает? — умешваеца ў размову Рафаіл.

— Маці памерла, калі мне не было і пяці гадоў.

— Мая матулечка таксама мела добры голас. — Аня на хвіліну замаўчала, а потым нечакана для ўсіх і, мабыць для самой сябе, дадала. — Калі Вы любіце музыку, то прыйдзьце да нас заўтрап. У нас будзе невялічкі сямейны канцэрт.

... На крыльях Максім ляцеў дамоў. Усё съпявала навокал. І аднекуль здалёк ліліся вершы.

Ужо позна. Мрок вясенний ночы.

На вузкіх вуліцах ляжыць.

А мне весела. Блішчаць вочы,

І кроў ад шчасця аж кіпіць.

Іду я радасны, хароши,
Зынікае з сэрца пустата...
А пад рызінавай калошай
Ціхутка хлюпае слата.

Калі я наберажнай ён затримаўся. Даўно ўжо сышла на зямлю нач, і залатісты стойл ад поўнага месяца ўжо лёг на люстраную гладзь Волгі. Ён дрыжаў, пераліваўся агнямі і, папаўшы раптам пад хвалі, шырыўся, драбіўся. Здавалася, быццам на вадзе зіяе залатая кальчуга калісці ўтопшага тут велікамула, або быццам залаты невад калышыца на цёмнай гладзі ракі, а ў ім кішма кішыца залатой-жа рыбы. «Але патроху рассыплюца зьвеньні кальчугі, распадзеща залаты невад на безъліц паблутаных, узвіваючыхся съветлых ніц, ды злыюца паміж сабой пераліччыя ніткі, — і зноў будзе дрыжаць на рацэ ясны, бліскучы стойл, быццам залаты шлях да блізкага шчасця...»

(Максім Багдановіч, Шаман)

ЧАРНОБЫЛЬСКІ ШЛЯХ

Чарнобыль: спроба аналізу сітуацыі

Ірина Кісялёва

Мабыць,¹ самай цікавай падзеяй другога пасълячарнобыльскага года стаў рэспубліканскі сход партыйна-гаспадарчага актыву з уздёлам міністра аховы здароўя ССР Чазава, які спэцыяльна прыехаў у Беларусь. На сходзе выступіў былы I-шы сакратар ЦК КПБ Я.Сакалоў. «Міністр аховы здароўя ССР, — сказаў ён,—зрабіў грунтоўны даклад, унёс шмат прапановаў, за што яму паклон».

«У рэспубліцы, — працягваў былы I-шы сакратар ЦК КПБ, — яшчэ вострымі застаюцца праблемы... стаматалёгі і зупалратэзованыя.., штодзённа не выходзіць на працу 120 тыс. чалавек, высокім застaeцца ўзровень захворанняў. Але шмат праблемаў можна было-б вырашыць, калі мініздроў, аддзельнік Дзяржпляна і Сайміна рэспублікі былі больш клапатлівымі і ўважлівымі... Пры наяўнасці ў рэспубліцы такога прамысловага патэнцыяля ужо даўно можна было-б вырашыць пытаньне з вытворчасцю, напрыклад, столікаў для немаўлятак, возікаў для перавозкі ежы, мэдыцынскіх вагаў...»

Абодва міністра аховы здароўя — Чазаў (ССР) і Улашчык (БССР) гаварылі аб атмасферным паветры Наваполацка і Салігорска, а бгігіене і санітары, а барацьбе з пьянствам...

Ці не цынізм разважаець у той час пра возікі для перавозкі ежы і мэдыцынскія вагі?.. Няўжо міністр аховы здароўя БССР Улашчык спадзяваўся, што усё тайнае з Чарнобылем ня стане яўным?

1. Заканчэнне. Пачатак у № 2-5.

Можа таму, нават тады, калі прыма-лася Праграма па ліквідацыі вынікаў аварыі, калі ужо было вырашана, што з тэ-рыторыі, дзе звыш 15 кюры на км² неаб-ходна адсяляць людзей, кіраунік урадавай Камісіі па праблемах Чарнобыля Еўтух зрабіў заяву што магла сарваць арганізаванна перасяленне з забруджа-ных тэрыторый: «..по оценке специалис-тов, проживание в этих населенных пунктах (гутарка ідзе аб тэрыторыі з шыльнасцю забруджання ад 15 да 40 кюры на кв. м, у якіх живе 96 508 людзей — І.К.) в общем, не опасно для здоровья людей, но связано с соблюде-нием личной гигиены, ведением сельскохозяйственного производства, возможного приобретения отдельных продуктов пита-ния.» («Советская Белоруссия» 2610. 89.)

«Этим жителям, —казаў далей Еўтух, — предоставляемся право свободного вы-бора — уезжать или оставаться и получать соответствующие финансовые и социальные льготы за дополнительные не-удобства и определенный риск».

Пад словамі «личная гигиена» Еўтух, мабыць меў на ўвазе «чысьціць зубы», бо штодзённы душ раскоша не для савецка-га селяніна, які ў большасці ня мае ў хаце вадаправода. Таму зусім нядзіўнае тое, што пасъля такіх заявў перася-леныне было сарванае.

У студзені 1990 г. у тых раёнах Ра-сеi, Украіны і Беларусі, якія пацярпелі ад ядернай катастрофы, працавала эксп-ертная камісія Дзяржайнага пляна ССР. У яе заключным дакумэнце запіса-

на: «Галоўнай задачай лічылася ўтрыманье ў рэгіёне (уключаючы 30-км зону) па мажлівасці вялікую колькасць людзей і разывіццё сельскагаспадарчай вытворчасці. Па сутнасці, гэта адыход ад галоўнай задачы — стварэння усіму насельніцтву паўназённых умоваў для жыцця... Больш маральнай зьяўляецца стратэгія перасялення на чыстая тэрыторыі усіх жыхароў забруджаных раёнаў... Далейшая тэндэнцыя скаванання маштабаў бяды можа катастрафічна пагоршыць становішча...» (Заключение экспертизы подкомиссии Госплана ССРР от 27.02.1999, с. 24-25)

Усе 86 чалавек, якія падпісалі гэты дакумент (сярод іх 7 акадэмікаў, 27 дактароў і 31 кандыдат навук), лічачь неабходным прызнаць Чарнобыльскую катастрофу агульнацыянальнай бядой, а зону катастрофы — адчыненай для широкага міжнароднага супрацоўніцтва. Усе яны лічачь недапушчальным усякае прымядленьне ў вырашэнны пытанніяў, якія звязаныя з ліквідацыяй вынікаў, у першую частку, перасялення. Калі-б разные абр перасяленны перакладацца на саміх жыхароў, неабходна ававязкована выкананец дзяёве ўмовы: па-першае, прайнфармаваць насельніцтва аб стэпені рызыкі, што пагражае ім і іхнім дзяцям, калі яны застаюцца на забруджанай тэрыторыі, па-другое, прайнфармаваць аб умовах жыцця на новым месцы.

Беларускі ўрад павінен пераключыцца з клопатай аў вытворчасцы сельска-гаспадарчай прадукцыі на забруджаных тэрыторыях на клопаты аў людзях — рэзальныя клопаты, якія забесьпчываюцца матэрыяламі і грашым, а не безадказнымі пастановамі. Для гэтага асноўная маса расходу павінна быць напраўленая на дапамогу ахвярам Чарнобыля — на будаўніцтва жыльля на чы-

стых землях, прадукты харчаваньня, мэдынскую дапамогу.

Мы просім у Цэнтра каля 18 млрд. рублёў. Але куды па нашай Праграме прадугледжваецца накіраваць іх?

Капітальні вкладання (млн. руб.)

Аграрныя слова комплекс: 4150, 6
 Жыльёвае будаўніцтва: 2321, 6
 Ахова здароўя: 1563, 4

Бюджетныя асыгнаваньі:

Ахова здароўя 162, 6
Пакрыцьцё дапаўняльных зат-
рату ў калгасаў і саўгасаў для
атрымання чыстай вытворчасці:
матэрыяльныя і фінансавыя льготы:
1212, 0
2821, 7

Выходзіць, што на аграрпрамысловы комплекс, ачыстку прадукцыі, льготы за вытворчасць забруджанай прадукцыі прызначана **8184**. 3 млн. руб.

На жылъёва будаўніцтва — 2321, 1,
г. зн. амаль у 4 раза меныш.

На ахову здароўя — 1726 ,0 болей чым у 2.5 раза меньш.

Ці можна лічыць праблемы чалавека ў лічбах гэтага дакумэнта галоўнымі? Не. На гэтае таксама ўказвае й экспэртная камісія Дзяржплянія ССР.

Катастрофа на ЧАЭС адбылася на фоне прававой неабараненнасці людзей і зямлі. Няма закона аб адказнасці дзяржавы перад чалавекам, ведамстваў і дзяржаўных асобаў перад дзяржавай. Такі закон патрэбны нам. Чарнобыльская катастрофа чакаюць наших дзяцей ува ўсіх прымысловых гарадах, і мы павінны абараніць іх будучасе.

А можа гэтая планэтная катастрофа, якая больш за ўсё адбілася ў Беларусі, прымусіць нас, нарэшце, аглянуцца і задумацца?

Хто мы? Ці ёсьць у нас чалавечая годнасьць, калі мы дазваляем сябе ашукваць, абкрадаць, падкупаш?

Ці зможам мы ў далейшым самастойна думаць і рашаць або здольныя толькі паслухманя падпараткоўвача загадам і ісьці, куды вядзе пуга пастуха? Калі мы зараз не задумаемся, нам ужо ніколі не выплыць. Не выратавацца. Ня выжыць. І гэтае павінен зразумець кожны.

Мёртвая зона

Анатоль Цыркуноў

Шмат слёз было проліта горкіх,
Як ад'язджалі ўсе, хто мог.
І на пакінутых падворках
Расьце пальн-трава і мох.

Сей-той і сёньня лезе з кожи,
Каб утайць памер бяды...
Хто жыў на «грабавыя» гроши,
Той памірае малады.

Вясёлыя блакітныя вочкі...

Кастусь Акула

У Тарон্যце гарачыня дапаўзла да трыццаці трох Цэльсія. Душна, быццам у фінскай лазыні. Едзэм у Палацак, што ля Кліўленду. Летась не давялося мне быць на 19-й сустэречка Беларусаў Паўночнай Амэрыкі таму, што ў хаце былі госьцы зь Менску.

Прыяджаем туды позна, дзеесьці каля 11-ай. Гэта-ж за брамай яркія ліямпія лашацца съявлом новага прыгажуна, у якім летась гула тая гістарычная сустэречка... Мінаем «палац» і прыглядаемся, ці ёсьць съявлі ў доме Сяргея і Каастуся Алесь з Таронта, — ён-ж за рулём хуткага аўтамабіля Фольксвагена, — запэўнівае нас, што гаспадары чакаюць.

Дзвёры адчыніла нам жанчына, як неўзабаве я даведаўся, з Рэчыцы, што ля Мазыра. Каля яе трэцца маленькі хлопчык. Ён усыщешыўся, калі на прывітанні пагладзіў яго па галоўцы. Матка Вера і хлопчык Раман, якому адно 21 месяц ад нараджэння, як неўзабаве я даведаўся, ня ёсьць сваякамі гаспадароў гэтай раскошнай хаты.

Сядзелі й гутарылі дзеесьці да паловы другой. Падчас гэтай гутаркі і назаўтра пачуў я пра Веру і Рамана. Хлопчык заражаны Чарнобылем. Вера шукала лекароў і лекаў. Хадзіла, бегала, ездзіла, стукала ў нязылічаныя дзвёры малых і вялікіх чыноўнікаў. Дыягназ хворага Рамана — рак крываў ці леўкэмія — наканавала яму съмерць. На працягу вясмы месяцаў матка цярпела ў шпіталі разам з сынком. Савецкая мэдыцыні сказалі Веры, што ў сына ёсьць два працэнты шансу, што выжыве.

Вера шукала для сынка ратунку ўсіх урадавых канторах і арганізацыях. І ніхто не абяцаў помочы. «Перадавая ў съвеце» савецкая мэдыцына перад чарнобыльскай заразай бысьцільная. Вера напісала ліст да Раісы Гарбачавай. І ад-

туль, зьверху, прыйшоў адказ, што ў Савецкім Саюзе ня могуць Рамана вылечыць, адно трэба шукаць помочы за мяжу. А за мяжу у бедной матцы з сынком ня могуць памагчы пaeхаць, бо «ішчэрпана валюта». Во як!

Пачула пра расплачлівую намаганіўні маткі, каб выратаваць сынка, адна асоба, якая пастановіла памагчы. Паслья кантакта з мэдыкамі ў Кліўлендзе, жоўценкі выглядам, зынямоханы, блізкі да съмерці Раман і матка апінуліся ў Кліўлендзе. Цяпер Рамана лечаць хімічнай тэрапіяй раз у тыдзень. Лечачы бясплатна. Хвароба адступае.

Прыглядаюся Раману. Ён надта рухавы і непаседлавы. Мае вясёлыя блакітныя вочкі. Цяжка верьць, што ня так даўно ў іх ужо гаспадарылі зъянствуны съмерці. Кажуць лекары, што Раман мае адно 20% шансу, што вернецца назад леўкэмія. Матка Вера хваліць Палацак і добрых суродзічаў, што далі ім прытулак.

У нядзелю ў Палацку быў пікнік. Сабралася шмат людзей. У tym «грамадскім цэнтры»-палацы мастакі рабілі выстаўку свайго майстэрства. Зь нейкай патрэбай зайшоўся я ў дом Сяргея і Каастуся. Застаў там аднаго Рамана. Ускарабкаўшыся на вялікі стол, ён з паважнай мінай лістай вялікую кнігу-альбом. Пабачыўшы мяне, прыбег. Блакітныя вочкі зъязлі радасцю, калі я пагладзіў ягоную галоўку і прыгарнуў да сябе. Дзякую Богу за добрых людзей, што памаглі яму!

А колькі-ж у Беларусі матац у роспачы, колькі дзетак ужо ў магілах! І «перадавая ў съвеце» мэдыцына ім не поможа, і за мяжу не падеуць, бо «валюта ішчэрпана». «Імпэрыя зла» распадаецца. Прысыяшы, Госпадзе, гэты працэс распаду! Выратуй наш і іншыя народы ад будучых духовых і фізичных чарнобыляў!

ЗЛУКІ БАЩВАУЧЫНЫ

Аднаўлењне Беларускае Хрысьціянскае Дэмакраты

Алесь Анціпенка

За гады панаваныя таталітарнай камуністычнай систэмы наш народ зазнаваў цяжкія выпрабаваны: пад забаронай апынулася рэлігія, разбураўся выдатны помнік беларускай культуры, ганьбілася спрадвечная народная мараль, выкарчоўвалася родная мова, народ губляў свою гістарычную памяць. Зараз, калі беларусы пачалі барацьбу за людзкое, боскае выратаванне пачаў узынімца нацыянальна-рэлігійны рух. Паўстаюць рэлігійныя партыі, адчыняюцца новыя парафіі, ідзе рэстаўрацыя, адраджэнне цэркваў у Беларусі, перадача вернікам божых храмаў.

Так, у 1990 г. створаны Беларускі Эжархат на чале з Высокапрэзісвяшчэннішым Філарэтам, Мітрапалітам Менскім і Горадзенскім, Патрыяршым Эжархам Усвеі Беларусі, з наданнем гэтаму Эжархату і другое назвы Беларуская Праваслаўная Царква. Былы адроджаныя Менская Духоўнай Сэмінарыя ў Жыровічах і жаночы Спаса-Еўфрасіньнеўскі манастыр у Полацку. Адчынена болей чым 200 цэркваў, якія раней выкарыстоўваліся ў сувецкіх мэтах.

21 верасня 1990 г. ў Менску на ўстаноўчым сходзе грэка-католікаў была абраная Царкоўная Рада менскай грэка-каталіцкай абышчыны. На працягу восені грэка-каталіцкія абышчыны паўстаі ў Гомелі, Полацку, Наваполацку, Віцебску, Горадні і іншых гарадах Беларусі.

16 чэрвеня 1990 г. ў Менску адбыўся сход Менскай каталіцкай грамады, які абраў касцёльную Раду ў Арганізацыйны камітэт па стварэнню Беларускай Каталіцкай Грамады (БЛГ). 13 красавіка 1991 года БЛГ правяла свой устаноўчы зьезд, на якім сабралося 107 дэлегатаў з Менску і пераважна заходніх частак Беларусі. Зъезду папярэднічала багаслужэўніцтва ў касцёле сьв. Роха. Упэрышыю за доўгія гады каталіцкая абышчына атрымала мажлівасць праводзіць багаслужэўніцтва ў гэтым храме, раней ператвораным у канцэртную залю. На зъездзе БЛГ адзначалася, што каталіцкія абышчыны выдаюць тры беларускамоўныя выданні: «Беларуская крыніца», «Беларуская святыня», «Голос душы». На зъездзе быў зацверджаны статут і абрана кіраўніцтва БЛГ. Старшыней стаў місіянер Фелікс Янушкевіч. Таксама было падкрэслена, што надышоў час аўядноўваць намаганыні ўсіх вернікаў ў агульны барацьбе за нацыянальнае выраванье.

I вось 1 чэрвеня 1991 г. ў Менску прыйшла канфэрэнцыя Беларускае Хрысьціянска—Дэмакратычнае Злучнасці (БХДЗ). 69 дэлегатаў зь Менску, Гомеля, Наваполацку і іншых гарадоў Беларусі прадстаўлялі ўсе хрысьціянскія канфесіі. Пропануем чытачам часопіса на таткі дэлегата канфэрэнцыі Алеся Анціпенкі.

Пастарскім благаславенъем канфэрэнцыю адкрыў пратэстанцкі съвятар Э.Сабіла. Ад імі арганізацыінага камітэту прысутных вітаў сп. П.Сілка. Паслья абраныя працоўнае группы канфэрэнцыя перайшла да разгляду пытаныяў парадку дня. З справаздачным словам ад аргамітэту выступіў сябры А. Бембель (Зыніч). Ён адзначыў тую асаблівасць, што гаворка ідзе не пра стварэнне новае партыі, а пра аднаўленне гвалтоўна разбуранай арганізацыі Беларускае Хрысьціянскае Дэмакратыі, створанай у травені 1917 г. Потым прамоўца слыніўся на асноўных съветалягольных прынцыпах дзейнасці БХДЗ. На яго думку, БХДЗ — гэта не традыцыйная съвецкая партыя, а съвецкі працяг Хрыстовай Царквы, Адзінае, Святыя, Саборнае ѹ Апостальскае. Негвалтоўнае ўдасканаленне розных бакоў грамадзкага жыцця з улікам нацыянальных традыцыяў і нормаў міжнароднага права па вінна стацца той падвалій дзейнасці БХДЗ, якая ня толькі загарантует захаваньне правоў кожнае чалавече асобы, але-ж і паспрыяе злыквідаванню небясьпечнай для далейшага разьвіцця грамадзтва канфрантацыі паміж рознымі сацыяльна-палітычнымі сіламі.

Палітычны даклад аргамітэту прадставіў сп. М. Арэшкай. Ахарактарызаўшы стан сучаснага беларускага грамадзтва як прадапакалістычны, ён адзначыў, што вытокі крызысу найперш трэба шукаць у навязанай грамадзтву атэістычнай ідэялёгіі сацыяльнага дзікунства і нялюдзкіх эксперыменту над чалавечай асобай. Таму ўзнаўленне высокай духоўнасці ёсьце адзін з найважнейшых накірункаў дзейнасці, што ніяк не адмаўляе шляху парламэнцкай палітычнай барацьбы выключна негвалтоўнымі сродкамі.

Як і ў папярэдняй прамове выразна гучала думка, пра тое, што БХДЗ — гэта партыя нацыянальнае, міжканфесійнае і міжпартыйнае згоды, якая павінна адлюстроўваць зацікаўленасць людзей ў памяркоўным і негвалтоўным вырашэнні складаных праблемаў сучаснага беларускага грамадзтва. Выканальнік абавязкаў галоўнага рэдактара «Беларускае крыніцы» (ворган БХДЗ) сп. А.Траянуўскі зрабіў агляд гісторыі Беларуское Хрысьціянская Дэмакратыі.

Сябра аргамітэту М.Якімовіч выказаў шэраг цікавых меркаваньняў на касрысыць неабходнасці разьвіцця хрысьціянска-дэмакратычнага накірунку палітычнае дзейнасці ў агульной пlynі па літычнага жыцця грамадзтва. Прамоўца ахарактарызаваў камунізм як скрайнюю, сатанінскую ідзю і зазначыў, што абавязак кожнага сапраўднага хрысьціяніна любіць камуністаш гэта-жа, як і ўсіх людзей, маліца за іх.

У абмеркаваныі практау Праграмных прынцыпаў і Статуту БХДЗ бралі ўдзел В.Злобіна (Наваполацак), А.Яўсеен ка (Гомель), С.Вітушка, Я.Гучок, І.Багдановіч, Ф.Янушкевіч, Э.Сабіла (Менск). Канфэрэнцыю віталі прадстаўнікі іншых партыяў: ад Нацыянальна—Дэмакратычнае партыі Беларусі — сп. А. Астапенка, ад Аб'яднанай Дэмакратычнай партыі Беларусі — сп. Ул. Афанасьеў, ад Беларускага Экалягічнага саюзу — сп. Ул. Сацэвіч. Канфэрэнцыя абраала кіруючыя ворганы: Раду й Управу БХДЗ. Выконваючы абавязкі сустарышні —каардынатара абраны сп. П.Сілка.

«... К ТОМУ МЕСТУ ВЕЛИКУЮ ЛАСКУ ИМАЮТЬ»

Святлана Менская

Адразу хачу папярэдзіць чытача: гэтая зацемкі аб сёлянінім (ліпень-жнівень) падарожжи 9 беларусаў Амэрыкі ў Беларусь толькі спроба перадаць, хоць сotую частку таго, што адчулі, перажылі, зразумелі яны за 26 дзён сустрэчы з Бацькаўшчынай. Гэта толькі эс-кіз да падзеі тых часоў, калі ўпершыню ўступілі яны на родную зямлю, калі ўбачылі сваіх родных, калі ўваскрэслі іх у сваім сэрцы і самі ўваскрэслі для іх. Каб зразумець іх, трэба прайсьці іхні шлях з таго самага дня, калі апошні раз пабачылі яны з вагона цягніка родную зямлю, калі развіталіся зь ёю. Яны ад'ядждали ў невядомасць, Бацькаўшчына засталася ўдалечыні. І ўсе гэтая гады яны жылі толькі ўспамінамі, якія былі разнакалёрнымі адбіткамі іх памяці.

Недзе ў снах яны бачылі бацькову хату, суседку, што заёсёды частавала іх нечым смачным, магутны дуб, пад якім хаваліся ад дажджу. Напэўна, ў падсвяя домасці захаваўся водар сонечных суніц і смак сирадою з паухым акрайчыкам сувекага ржанога хлеба. Дзеесці такой сваёй, па-хатняму роднай, і хацелася ім пабачыцца Бацькаўшчыну. Каб на імгненьне ўваскрэсіць той час.

І вось, нарэшце, яна дарагая зямля. На лётнішчы, не пасыпелі яны яшчэ зразумець, што стаяць на цывердым беларускім гронце, іх акружыла вялікая (за 30 асобаў) грамада людзей зь бел-чырвона-белым сцягам. Свяякі, сябры і праста незнаёмыя людзі,— усе былі ўзрушенныя, ня меньш, чым самі падарожнікі. Столікі было радасці і шчырасці ў той першай сустрэчы, што збыўся ўвесе няблізкі шлях на радзіму.

Першыя дні ў Менку яны прысьвяцілі знаёмству з жыцьцём, культурай, гісторыяй горада. Былі таксама ў іх выезды ў Вязанку, Хатынь, Коласаўскія мясніны, сустрэчы ў таварыстве «Бацькаўшчына», па запрашэнню якога і прыехала група, і на паседжаныні Беларускага Народнага Фронту. Рытм жыцця быў настолькі напружаны, што нават журналисты не пасыпвалі за імі. І некаторыя інтэрв'ю даводзілася даваць у час абеду. Увесе час іх група некуды съышчала-ся. А потым, хто раней, хто крышку пазьней, яны разъехаліся. Кожны на сваю ма-лую радзіму.

Міхась Мітраховіч прыехаў на Бацькаўшчыну разам з сынам Андрэем. Меншчына, Гомельшчына, Магілёўшчына праплылі перад вачыма за некалькі дзён падарожжа па гарадах Беларусі як дзіўны сон. Потым яны блукалі па старажытных завулках Вільні і нават пасыпелі удыхнуць водар Петэрбургскіх туманоў. Але прыгожая архітэктура не змаглі засланіць прыгажосці беларускай души.

—Самае моцнае ўражанье пакінулі беларускія людзі, — кажа Міхась Мітраховіч.— Такія шчодрыя, адкрытыя, зычлівыя, такіх пашукаць трэба. Ездзіў я на сваю вёску Скалку, што на Гомельшчыне. Першы раз пасыпля 50 гадоў. Вельмі цёплыя ўспаміны засталіся ад сустрэч з сваякамі. На наступны год зноў паеду. І жонка мая зьбіраеца ехаць...»

Андрэй Мітраховіч, які признаўся мне, што толькі крышку разумее беларускую мову, першае, што адзначаў, пе радаючы свае ўражаныні аб падарожжы: «Людзі ў Беларусі вельмі ветлівія, зыч-

лівых». Людзі сапдабаліся яму, мабыць, больш за ўсё. А яшчэ ўразіў дух беларускіх гарадоў.

«Калі я пабачыў Вільню, адчуў яе старажытны эўрапейскі стыль. Спадабаліся мне таксама Менск, Петэрбург, Скалка, дзе мае сваякі. Я яшчэ вярнуся ў Беларусь. Мажліва, праз год.»

Тацьцяна Дубаневіч пачала зьбірацца на Бацькаўчыну яшчэ зімою. «У мяне там-жа брат у Косава жыве. Вось паеду ў Косава, брата пагляджу. Ён у мяне адзін застаўся. Мабыць і не пазнаем адзін аднога, 50 гадоў-жа мінула». Але пазналі, адразу, як толькі ўба-чыліся. Мабыць, сэрца падказала.

«З братам мы разьмінуліся ў першы дзень у Менску. Ён прыехаў сустракаць мяне на стary аэрапорт, а мы прылягці на новы. Наша сустрэча адбылася на трэці дзень нечакана. Я размаўляла з журнالістам, рабтам да мяне падыходзіць мужчына (а гэта, як потым высьветлілася мой пляменынк) і гаварыць: «Вы Тацьцяна Дубаневіч?». «Так, — кажу, — я». Потым гляджу, брат мой да мяне падыходзіць. Я так і ўпала на яго.»

Мы расталіся зь ім зусім дзяцьмі. Яму 5 гадоў было, а мне 10. Колькі ўспамінаў... Прыйдваалі нашае дзяцінства, я ўсё плакала. Потым паехалі да яго ў Косава. Маленкі такі гарадок — сапраўдная вёска. І пабачыла я, што беларускія вёскі амаль не зъмяніліся. Як і 50 гадоў назад усё такія-ж. І людзі такія-ж працавітыя. У майго брата сапраўдная гаспадарка. Бульба ўва гародзе, і буракі, і цыбулы. А якой жыв насыць у яго няма... І парсюкі, і трусы, і куры, і качкі... Ён мяне пытаецца: «А што у цябе расьце?». Я кажу: «Трава». Бачу, ён мне ня верыць, ён не разумее, што гэта звычайна для Амэрыкі карціна. Потым кажа мне: «Добра, паедзем да цябе

ў госьці і бульбу пасадзем». Ён мне і з сабой хацеў меж бульбы даць... Добрая ў нас у Беларусі людзі.

Крышку пазней прыехала з-пад Масквы сястра з сынам. Ёй 81 год. Я ня ведала, што яна жывая. Расказвала яна мне пра дзяцінства маё. Цяжка было зноў перажыць усё гэтае, але трэба было. Вось так, думала пабачыць брата, а сустрэла сям'ю. Вялікая ў мяне сям'я».

Эва Яраховіч таксама не здагадвалася, што яна такая багатая на сваякоў. Яна зьбіралася ў свае Вулькі II, што у Лунінецкім раёне, каб пабачыць ту старонку, дзе яна нарадзілася, знайсці тое месца, дзе некалі стаяла яе хаты, пакла ніща на вясковых могілках сваім продкам. Яна знайшла і сваю вёску, і той горб-магілку, дзе некалі стаяў яе дом. І, мабыць, самае галоўнае, яна адшукала сваіх шматлікіх кузінак, сваякоў, суседзяў, якія быly вельмі рады, што іх даражэнская Эва жыва. (Хаця адзін кузін знайшоў яе сам. Даведаўшыся з газет, што яна вярнулася ў Беларусь, ён прылягцеў на спатканье зь ёю з Сібіры). Самае дзіўнае было, што яе, пакінувшую родны кут зусім маленкай дзячынкай позналі. «Ты пэўнна Эўка будзеш, — павясковому проста звярнулася да яе старэйшага веку жанчына. — Як дзьве кроплі вады на свайго бацьку падобная. А памятаеш, як ты спадніцу да мяне тайком прыносила?.. Забылася, пэўна. Ты-ж тады зусім дзеёчынё была.»

«Ад'яжджаля я з Бацькаўшчыны з складанымі пачуццямі, — расказвала Эва Яраховіч па прыездзе. — Столкі новага пабачыла, столькіх людзей познала. У Жыровіцкім манастыры была. Ваду сувязтую з калодзежа піла. А потым паехала на сваё Палесьсе. Як пабачыла ўсё тое гора, што прынёс Чарнобыль на беларускую зямлю, так сэрца ў мяне і

зашчаміла. Ведала, што Чарнобыль прынёс нам вялікую бяду, але да канца я зразумела ўвесь гэты жах, усю трагедью народу толькі там. Бачыла я сваіх кузінак, прыгожан'кія дзяўчынкі, галоўкі белен'кія, што ляноч, а вочкі блакітныя, як васілёчки. І ў іх ужо другая ступэнь шыцтападобнай залозы. Што далей будзе з ім, ня ведаю. Як успомню маю вёску, маіх сваякоў—плачу. Вельмі цяжка ўспамінаць Бацькаўшчыну».

Зосі Шымчык таксама вельмі хадзела пабачыць сваю хату, адкуль іх сям'ю выслалі ў Сібір. Дом іх быў вялікі, съветлы. Яго потым у Маладэчна перавезэлі і доўгі час збожжа захоўвалі. А пасля—хату вартайник сабе прыбраў. Стой жыць у ёй з сваім сям'ёй. Тады мець такія хароміны ужо не лічылася перажыткамі капіталізму.

«Усё зъмянілася на Бацькаўшчыне,—дзяялілася сваімі ўражаннямі яна. Маладэчна мае і не пазнаць. Пабудавалі высокія гмахі, а з рэчак наших паўнаводных парабіліся кананікі, што пераскочыць можна. Толькі царкву, у якою раней мы хадзілі ўспомніла і некалькі хатак, што каля яе стаялі. Царква не зъмянілася. Яна так усе 50 гадоў і прастаяла і ніколі не зачынялася. Зайшла я ў яе. Съевечкі паставіла, і быццам бы ў тых часы вярнулася. Праяжджала я вёскі. Домікі чорныя, увайшли ў зямлю, цяжка было глядзець на гэтае. Адно толькі парадавала: нашыя лясы. Вось лясы — гэта прыгажосьць. Як лён, такія гладзенькія. Роўнен'кія, ніякага сухоцця, толькі на вяршыні пушыстая мяцёлка. Лясы мне вельмі спадабаліся. Да і наогул, падарожжа было вельмі добрае. Mae і майго мужа Янкі сваякі вельмі добра заапекаваліся мною. Паказалі мне ўсё, што маглі. У Маладэчна прывялі

мяне да дома, дзе я раней жыла. Зъмяніўся ён, стаіць такі перафарбаваны...Але пазнала я яго і ў сярэдзіне пазнала. Усё меа дзяяціства перад вачым парайшло...

Сяргей Карніловіч, ініцыятар і арганізатор гэтай паездкі, ехаў у Беларусь на першы раз. Гэта была яго 4 сустэрча з Бацькаўшчынай. Пэўна, што таго хвальвання, якое ў самы першы раз адчуў, ужо не было. Але і для яго гэтая паездка запомніцца надоўга.

«Бацькаўшчына стала больш свабоднай. Усюль бел-чырвона-белая сцяягі, выяви Пагоні. Гэта ўзынімае патрыятычны дух беларусаў. Калі я ў пачатку 70-х гадоў ўпершыню наведаў Беларусь, то здавалася, што і яе съцены маюць вуши. Усюль мяне суправаджалі позіркі, якія не перабываеш ні з чым. У гатэлі, у рэстаране, нават праста на вуліцы я зауважаў, як за мной сачыла пільнае вока. Зараз усё інакш. Мяніеца Беларусь і, дай Божа, нарэшце яна стане вольнай і незалежнай».

На адваротным шляху, яны завіталі ў Белаосточчыну. Два дні правялі на гасцёўнай Белаостоцкай зямлі. А потым усе ўдзельнікі гэтага падарожжа: Янка Азарка, Таццяна Дубаневіч, Сяргей Карніловіч, Марыя Любыш, Андрэй і Міхась Мітраховічы, Адольф Субота, Эва Яраховіч — сказали беларускай зямлі яе людзям: «Да пабачынья». Яны так і не разыўталіся з Бацькаўшчынай. Яны, бо ведалі, што яны яшчэ сюды вернуцца. Бо гэта і пра іх казаў вялікі Скарны:

«Тако ж и люди, где зродилися и ускормлены суть по бозе, к тому месту велику ласку имаютъ».

Зы Жыщчя Энігашыі

Letter to Bush and to Baker*

BYELORUSSIAN-AMERICAN ASSOCIATION, INC.

Branch of Cleveland

3517 West 25th Street, Cleveland, Ohio 44109

Tel. (216) 749-5756, 781-7231

September 4, 1991

President Bush

White House

Washington, D.C.

Dear President Bush:

The Byelorussian -American Association of Cleveland, Ohio, and its descendants are writing this letter to request that the United States not only acknowledges the independence of the Baltic Republics but also recognizes the historic truth of the original borders of these countries which existed in October, 1939. We emphatically support the Baltic States declaration of freedom and independence and encourage dialogue in regards to the dispute of the borders claimed by Lithuania and Latvia since much of Byelorussia was seized and given to these countries after October, 1939, by Stalin. The study of historical borders clearly indicates that Kaunas not Vilnius was originally the capital of Lithuania. Vilnius was part of Byelorussia until the pact between Stalin and Hitler removed it from its territory. If borders are to be disputed now when these republics declare their independence this vital fact should be considered and dealt with.

Sincerely yours,

John Chanenka, President

* Тэксты лістоў да прэзыдэнта ЗША Буша і сакратара замежных спраў ЗША Бекера — ідэнтычныя.

Дзень беларускіх сустрэчаў

адбыўся 21 жніўня ў цэнтры «Полацак». З чатырох краінаў съвету зъехаліся на яе беларусы. Зь Беларусі прыехала дэлегацыя сацыяльна-экалягічнага Саюза «Чарнобыль» у складзе старшыні Саюза, пісьменніка, рэдактара газеты «Набат» **Васілія Якавенкі**, фізика-ядзершчыка, кансультанта газеты «Набат», публіцыста **Аляксандра Люцко**, старшыні клуба «Спадчына», ганаровага сябру часопіса «Полацак» **Анатоля Белага**. Гасцімі з Вільні былі старшыня таварыства «Сябрына» **Валянтын Стэх**, радыё-журналіст **Iгар Раўнаполец**. З Рыгі завітала спадарства Целешаў, а з Канады пісьменнік, рэдактар часопіса «Зважай» **Кастусь Акула**, актывіст руху за вольны і незалежны друк **Алесь Палескі**. З шынрасьцю сустрэлі кліўлендцы і гасціц з Дэтройта: прэзыдэнта Рады БНР **Язэпа Сажыка** і сп. **Уладзіміра Бакуновіча**.

Пасля абеда ў малой залі «Полацка» адбыўся сход беларусаў. Яго веў **Янка Ханенка**. З прывітальным словам да ўсіх зъяўрнуўся **Язэп Сажыч**. Ён пажадаў кліўлендцам і гасціям, якія зъехаліся на сустрэчу, поспехаў на шляху Адраджэння Бацькаўшчыны. Зь цёплым пранікнёным словам ад імя беларускіх Калюмбусаў на Амерыканскім кантынэнце выступіў **Кастусь Акула**. Ён таксама склаў найлепшыя зычныні часопісу «Полацак» і падкрэсліў ягоную ролю ў беларускім Замежжы.

Ад імя беларускага таварыства «Сывітанак», што ў Рызе, выступіў мастак **Вячка Целіш**. Ён разам з жонкай Валій прыехаў на візыт да свайго дзядзькі ў Канадзе. Вячка Шеліш расказаў пра свой творчы шлях, пра таварыства «Сывітанак», якое ён узначальвае, а таксама перадаў «Полацаку» творы сваёй працы.

Анатоль Белы прыпыніўся на некаторых проблемах часопіса «Полацка». «Дзя-кую чы вашым ахвяраванынім і намаганынім «Полацак» рэгулярна выходзіць у съвет і распаўсюджваецца ў Беларусі. Па-сутнасці, гэта першы сумесны часопіс Беларусаў Бацькаўшчыны і Беларусаў Замежжа, першы часопіс вольнага незалежнага друку, які свободна распаўсюджваецца на Бацькаўшчыне. Гэта вялікая гістарычнае падзея.» Сход зацьвердзіў прапанову Анатоля Белага ўвесці у склад ганаровых сяброву часопіса «Полацак» выдатнага беларускага пісьменніка **Васілія Быкава**.

Васіль Якавенка расказаў аб дзеянасці і задачах сацыяльна-экалягічнага саюза «Чарнобыль», які аўт яドноўва незалежных вучоных і журнالісташ. Саюз вывучае перспектывы падбудовы ў Беларусі санаторыя маці і дзіцяці, у якім сканцэнтравалася б дапамога пациярельм ад ўсіх прагрэсіўных людзей, арганізацый, клапаціца аўтым, што-б аўт чарнобыльскай бядзе ведала як мага болей людзей. З гэтай мэтай саюз выдае газету «Набат», кіч якой -Выжыць! Улічваючы ўзьдзеяньне друкаванага слова на съвядомасць людзей, у саюза ёсьць задума выдаць дайджэст газеты Набат па-ангельску, каб амэрыканцы маглі пазнаёміцца з сапраўднымі памэрамі Беларускай бяды. Васіль Якавенка таксама прыпыніўся на ролі часопіса «Полацак». «Гэта чаўнок, які спалучае дзяяне культуры беларусаў Бацькаўшчыны і эміграцыі.»

Аб выніках Чарнобыльскай трагедыі, аўтым, як урад і сёняня хоча замалчаць іх, аў рагшэннях Венскай асацыяцыі незалежных экспертаў, стварэнні міжнароднага коіндука ю вывучэнню радыяціі,- расказваў **Аляксандар Люцко**. «Акрамя нас саміх, ніхто не спасе нас. Нашая дэлегацыя клапоціцца аўтым, што-б сродкі, якія зъбираюцца для дзяцей Чарнобыля не зынклі і не патанулі ў моры агульнага дэфіцыта. Мы за кансалідацыю ўсіх сілаў, якую аказвае нам Вы й Амерыка.»

«Змагарная Беларусь»

Так называлася фотавыстаўка, якая ладзілася 28 ліпеня ў культурным цэнтры «Палацак». На ёй было прадстаўлена 11 плякатаў, на якіх зъмешчана калі 60 фотаздымкаў беларускіх фотамайстру Амельчанкі, Брушко, Драчова, Дубінкі, Іванова, Ігнатовіча, Кляшчука, Плыткевіча, Шаблюка, Шубы, Эйсмана й іншых. Фотавыстаўка адлюстроўвала найбольш важныя падзеі ў жыцці і змаганні беларускага народу за сваю волю і незалежнасць, за сваё нацыянальнае адраджэнне. Экспазыцыя пачыналася цыклам фотаздымкаў «Паход на Курапаты», вядомы ўсім беларусам сваімі трагічнымі падзеямі 30 кастрычніка 1988 г. Былі тут і фотаздымкі, якія адлюстроўвалі съязткаванье Дзядоў—1989, устанаўленыя і асьвячэнныя крыжоу на мейсцах масавых забойстваў у Курапатах і парку Чэлюскінцаў. Некалькі плякатаў знаёмілі з прадвыбарчай барацьбай ў Вярхоўны Савет БССР. Яны іскрэвала съведчылі ту напружаннасць, якая адбывалася ў тых дні, перадавалі настрой, імкненія людзей, якія выходзілі на вуліцы і словамі паэта-змагара Зыніча заклікалі:

*Каб адужаць мафію ЦК,
галасуй, зямляк, —за Пазынка!*

*Усе злачынствы, «застой»-дзеячоў
раскапае гісторык Ткачоў!*

*Прыйдзе ўлада съмелая,
калі прыме ў склад Белага!*

*За аса Менскага, за боса «ЛІМ»скага,
менчук, змагайся за Вярцінскага!*

*Каб пасъвяціць бязбожны Савет,
прыйдзе хай — Уладыка Філарэт!*

*Ачышчаць ад адстойных зграяў
наш парламэнт пайшоў Някляеў!*

Шырока была прадстаўлена на здымках дэманстрацыя 7 лістапада 1990 г. Каля помніка Леніну, на якім прымацаваны бел-чырвона-белы сцяг, замест кветак ускладзены пуздзілы чэкіста і вязня савецкага канцлягера. Тут-же міліцэйскія сілы, якія накінуліся на дэманстрантаў, не дапускаюць іх да помніка «правадыру» сусвет нага пралетарыяту». Гледачы змаглі ўбачыць тот палатачны гарадок, які паставілі двое сяляніні каля помніка Леніну ў знак пратэсту ўраду, які не выконвае абыяненьняў.

«Беларусь сам-насам з Чарнобылем», «Шляхі за сваё выживанье», — гэтыя плякаты раскрывалі Чарнобыльскую трагедыю беларускага народу. 12 фотаздымкаў адлюстроўвалі красавіцкія забастоўкі рабочага кляса Беларусі.

*На плошчы твараў—
Бы пялёстак на белай вішні...—
Забастоўка зараз,
Амаль усе людзі выйшли.
(Аўгэн Гучок)*

Апошні плякат, які завяршаў экспазыцыю называўся «Беларусы ў Вільні». Ён адлюстроўваў ушанаваныне 150-годзьдзя з дня нараджэння К.Каліноўкага і правядзеніе Устноўчага зьезду БНФ.

У родным краі, на улоньні

сам сябе нічым ня мушу...
Бы сняжжанкі на далоні,
Вершы падаюць на душу...

Гэтыя слова Аўгена Гучка прыходзяць на памяць пасъля знаёмства з мастацкай выстаўкай беларускіх мастакоў Сямёна Геруса, Арлена Кашкурэвіча, Алены Лось, Ільлі Немагая, Раісы Сіліевіч, Віктара Сташчанюка й інш. Вернісаж яе адбыўся 4 жніўня ў цэнтры «Полацак». Больш за сотню графічных твораў, напісаных на адным дыханьні, знамілі гледачоў з мінулаі і сёньняшніяй Беларусью.

Заслаўскі замак ХVІст., ціхія вулачкі дарэвалюцыйнага Менска, домік Манюшкі, - такой паўставала Беларусь з афортаў Віктара Сташчанюка. Краявіда роднай Бацькаўшчыны, выкананыя з любоўю і пяшчотай Сямёном Герусам, яго галерэя партрэтаў выдатных дзеячоў беларускай гісторыі і культуры: Скарыны, Міцкевіча, Каліноўскага, Купалы, Коласа, Буйніцкага, Таўлае й інш. — безумоўна, запомніліся гледачам. Падоўгу затрымліваліся наведвальнікі выстаўкі каля партрэта Е. Палацкай, Ф. Скарыны, М. Гусоўскага (мастак Арлен Кашкурэвіч), Цёткі, М. Багдановіча, (мастак Ільля Немагай), Ул. Каараткевіча (мастачка Раіса Сіліевіч). Асобная падборка гэтых партрэтаўмагла-б утварыць самастойную выстаўку пад называй «Выдатныя сыны Беларусі», якую варта было-б паказаць у іншых беларускіх асяродках ЗША і Канады, каб пазнаёміць беларускую моладзь і амэрыканскую грамадзкасць з гісторыяй Беларусі й сучасным беларускім мастацтвам. Адпаведную цікавасць выклікалі творы на чарнобыльскую тэматыку, шэсць каляровых лінагравюр Алены Лось і каляровыя літаграфіі, абяднаныя ў трыптих «Тры сонцы» Раісы Сіліевіч.

Да ўсяго трэба дадаць, што выстаўку ладзіў наш госьць з Менска, старшыня клуба «Спадчына», ганаровы сябра часопіса «Полацак» Анатоль Белы.

Нашия госьці

Лета — гэта ня толькі сезон падарожжаў, але і пара гасьцей.

Па запрашэнню аддзела БАЗА ў Кліўленд 19 ліпеня прыехала дэлегацыя са-
цияльна-екалягічнага саюза Чарнобыль» у складзе старшыні Саюза, пісменьніка,
рэдактара газэты «Набат» Васіля Якавенкі, фізыка-ядзерышчыка, кансультанта газэты
«Набат», публіцыста Аляксандра Люцко, старшыні клуба «Спадчына», ганаровага
сябра часопіса «Полацак» Анатоля Белага. У гасьцёўны «Полацак» завітала з Ман-
рэяля 4 жніўня спадарства Хрэноўскіх, якія прыехалі ў Кліўленд адведаць сваіх свая-
коў: сп-п Лазар, Лідзю Лазар-Ханенку і Янку Ханенку. Сп-р Хрэноўскі з цікаўасцю
азнаёміўся з працаю Кліўлендзкага аддзела БАЗА, культурна-асьветніцкага цэнтра
«Полацак», наведаў мастакскую выстаўку беларускіх мастакоў «У родным краі», пабы-
ваў у царкве Жыровіцкай Божая Маці.

—Мне хацелася, сказаў ён,— пабачыць, як кліўлендцы вядуць сваё грамадзкае
жыццё. У нечым павучыцца ў іх, бо ту назапашаны каласальны вопыт. Беларусы
Мантрэяля думаюць адчыніць сваю беларускую царкву. Ведаю, што нас чакае шмат
працы. Але гэта не палохае. Будзем спадзявацца на сябре і на Бога.

27 жніўня да Кастуся Калошы прыехала адразу чацвёрта плямненьнікаў: Ірина
Кірковіч, Наташа Сіняк, Вячаслаў Калош, Алесь Суднік. Алесь і Ірина жывуць у
Пінску, Наташа — у Горадні, Вячаслаў — у Баранавічах. Усе яны ўпершыню навед-
ваюць Амэрыку і пакуль прыываюць да Кліўлендзкага часу. Кастуся Калош плянуе
паказаць сваім плямнікам прыгажосць Нягаркага вадаспада й іншыя экстрава-
гантныя куточки Амэрыкі. Няхай той месяц, які зьбіраюцца правесы і на Амэрыкан-
скай зямлі Ірина, Наташа, Вячаслаў і Алесь будзе для іх цікавым і памятным.

Прыеманай нечаканцьцю для кліўлендцаў стаў прыезд на Labor day вялікай
групы гасьцей з Чыкага. Парафіяне царквы Св.Юрыя: Тамара Барташэвіч, Жэня й
Юра Кучынскія, Аднрэй Леўчук, Галіна Несцярук, Алесь Семянюк, Валя і Валодзя
Яканюкі разам з кліўлендцамі адслужылі малебен за Беларусь, які адбываўся ў
царкве Жыровіцкай Божая Маці, наведалі культурна-асьветніцкі цэнтр «Полацак», паб-
ачылі прыгожае паветране шоу, якое традыцыйна праводзіцца ў Кліўлендзе ў
першую верасьнёўскую нядзелью. Застаецца дадаць, што гасьцямі запекаваліся а.
Якуб, Янка Салавянюк, Любя Блізньюк і інш. кліўлендцы.

За вольную і незалежную Беларусь

малебен быў адслужжаны 1 верасьня 1991 года ў царкве Жыровіцкай Божая Маці
у Кліўлендзе. Яго служылі пратаярэй а.Міхась Страпко і іераманах Якуб. Урачыста
гучалі малітвы за свабоду і незалежнасць нашай Бацькаўшчыны, за щасціце яе
народу. Прыгожа сяпяваш харкоўныя сыпевы хор, якім кіраваў Кастусь Калош.

Беларусь — ЗША: працяг дыялёгу

2 верасня 1991 года ў ЗША па запрашэнню Беларуска-Амэрыканскага Задзіночаныя Амэрыкі (БАЗА) прыбыла дэлегацыя з Беларусі ў складзе **Уладзіміра Новіка** — сябру Сойму БНФ, народнага дэпутата БССР, сакратара камісіі Вярхоўнага Савета БССР па прамысловасці, энергетыцы, транспарту, сувязі й інфарматыцы й **Анатоля Гурыновіча** — сябру Сойму БНФ, намесніка мэра Менска. Галоўная мэта візуту — вывучэнне магчымасці ўзаемавыгаднага супрацоўніцтва паміж незалежнай Беларусью і ЗША, устанаўленыне дзелавых кантактаў паміж беларускім і амэрыканскім арганізацыямі, фірмамі, установамі і банкамі. Гэты візут зьяўляеца працягам кантактаў, пачатых дэлегацыяй апазыцыі БНФ у Вярхоўным Савеце БССР у складзе народных дэпутатаў БССР Зянона Пазняка, Уладзіміра Заблоцкага і Лявона Барщэўскага, якія наведалі ЗША ў красавіку гэтага года.

Уладзімір Новік і Анатоль Гурыновіч былі цэпля сустрэты ў Амэрыцы. Яны наведалі Нью-Ёрк, штаты Нью-Джэрсі, Агайо, дзе пражывае шмат этнічных беларусаў. Амэрыканскія беларусы вельмі зацікаўленыя апошнімі навінамі з Бацькаўшчыны. Асабліва іх хвалююць падзеі, звязаныя з спробай дзяржаўнага перавароту ў Маскве.

3-га верасня дэлегацыя наведала беларускую місію пры ААН у Нью-Ёрку. У час сустрэчы з прадстаўнікамі беларускай місіі У. Новік і А.Гурыновіч расказаў пра апошнюю падзею на Бацькаўшчыне. У прыватнасці — аб прэтэнзіях дэмакратычных сілай у Беларусі да дзейнасці Міністэрства замежных спраў Беларусі. Фактычна, беларуское Міністэрства замежных спраў сваім маўчаннем падтрымала «пучтыстай» і нават не інфармавала беларускую місію ў Нью-Ёрку аб сутыццях у Беларусі, аб надзвычайнай сесіі яе абвяшчэнні Вярхоўнага Савета незалежнасці Беларусі.

4 верасня дэлегацыя была прынятая ў дэпартаменце камэрцыйнага і эканамічнага разьвіцця штата Нью-Джэрсі. Старшыня дэпартамента **George R. Zoffinger** у час сустрэчы падкрэсліў вялікую зацікаўленасць амэрыканскіх кангрэсменаў ў супрацоўніцтве з беларускімі фірмамі і арганізацыямі і перадаў пакет прапановаў.

8 верасня ў культурна-асветніцкім цэнтры «Палацак» адбылася сустрэча зь кліўлендзкімі беларусамі. Госьці прачыталі рэферат на тэму «Палітычнае жыцьцё Беларусі». Уладзімір Новік і Анатоль Гурыновіч расказаў пра апошніх падзеях на Бацькаўшчыне, абыяніках 5-й надзвычайнай Сесіі Вярхоўнага Савета БССР, на якой была 25 жніўня абвешчана незалежнасць Беларусі.

9 верасня ў Кліўлендзе адбылася сустрэча з кангрэсменкай **Mary R. Oakar**. Пад час сяброўскай гутаркі былі закрунтыя важныя пытанні аб разьвіцці эканамічнага супрацоўніцтва паміж Беларусью і ЗША. M.Oakar вітала абвяшчэнне незалежнасці Беларусі і выказала гатоўнасць аказаць дапамогу дэмакратычным сілам ва ўстанаўленыне дзелавых кантактаў паміж камэрцыйнымі банкамі Беларусі і ЗША, а таксама сусъветным банкам разьвіцця і супрацоўніцтва, бо ў аснове міждзяржаўных эканамічных адносін ляжаць дасканалыя фінансава-крайдыштвныя систэмы краін-партнёраў. Намеснік мэра Менска А.Гурыновіч запрасіў M.Oakar наведаць Менск.

14-15 верасня Уладзімір Новік і Анатоль Гурыновіч прымуць удзел у працы 24-га Кангрэсу БАЗА, які адбудзеца ў Нью-Брансвіку. Уладзімір Новік плянуе выступіць з дакладам аб ролі беларускай эміграцыі у станаўленні незалежнай Беларусі.

28 ліпеня ў культурна - асьветніцкім цэнтры «Полацак» экспанавалася выстаўка беларускага мастака з Рыгі Вячкі Целеша. Гледачы мелі цудоўную мажлівасць пазнаёміца з жывапіснымі палотнамі мастака і сэрыяй яго эксплібрисаў.

Вячка Целеш

—мастак няпростага жыцьця вага лёсу. Нарадзіўся ён у Беларусі, але з 19 гадоў вымушны жыць у Латвіі. Тут ён скончыў мастацкую акладэмію, ажаніўся, стаў прафесійным мастаком. Але настальгія па роднай Беларусі, яе краівідах, людзях адчуваеца ў творчасці мастака. Можа таму ў яго пэйзажах, нацюрмортах сустракаюцца матывы, навяняныя уражанынімі роднай зямлі.

Прапануем чытачам пазнаёміца з эксплібрисам З.Верас, выкананым В. Целешам.

Рэдакцыя часопіса «Полацак» сардэчна вішчуе Валянтыну Ягодзік з вясельлем сына Аляксея. Зычым маладым шчасція, кахання і ўсаго самага найлепшага ў іх жыцці.

Рэдакцыя часопіса «Полацак» выражает спачуваньні Марыі і Лёлі Міхальчык у сувязі з напаткаўшым іх горам — съмерцю сына і брата Аляксея.

Сямён Герус

далёт журавлëў

'верасынёвае сонца гуляе
на іх крыльях - і ціка, тужліва
крылілі йграюць у ветры мой стрыі пералівы
над іржыщчай пастым, над гаені .

'волини покліч далёка пясецца
у падкябесіях сініх шляхох ...
там, далёка дзесь, родны астайся парог -
асталося вернае сэрца .

'і лятуць . 'а пад імі, зъ няною малітваю,
засыпаюць паді ў адзіноце ...

'а іх крылілі, сінню залітня,
верасынёвае сонца залочіць .

Анатоль Бярозка

**Цёплы вечар
Мастак Сямён Герус**